

תולדות ארצות הברית – נושא בחירה בהיסטוריה לחטיבה

העליונה

סיכום חומר הלמידה לבחינת הבגרות

המסמך נכתב עבור פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", ואין לעשות בו כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד הפורום ללא אישור בכתב מהנהלת הפורום

דבר העורכים

בחוברת מצוי כל חומר הלמידה על פי סעיפי תוכנית הלימודים בלימודי הבחירה במקצוע ההיסטוריה, בנושא תולדות ארצות הברית. במקרים מסוימים נוספו הערות שוליים המפנות לעמודים בספר שאינם בחומר החובה לבחינה. יש לזכור, כי החומר בסיכום הנ"ל הינו חומר ממוקד המבוסס על פרשנות העורכים לסעיפי תוכנית הלימודים. ספרה של קליינברגר הוגדר ע"י משרד החינוך כספר מחייב לבחינה, ולפיכך אין להסתפק בכתוב כאן, אלא יש לקרוא את העמודים מהספר הנכללים תחת סעיפי החובה. לצד כותרת כל אחד מסעיפי הלימוד, צוינו עמודים אלה. יש לזכור, שהבחינה בהיסטוריה מוגבר עשויה לדרוש חשיבה עמוקה והפנמה של החומר הנלמד, ולפיכך תתכנה שאלות שקושרות יחד מספר סעיפים שונים מאותו פרק ואף מפרקים שונים. כמו כן, תתכנה שאלות עם קטעי מקור. יובהר, כי על אף שנערכה הגהה לחוברת זו, תתכנה עדיין שגיאות. בכל מקרה של סתירה בין הכתוב כאן לבין הספר "תולדות ארצות הברית", מה שתקף בבחינה הוא מה שכתוב בספר. לפיכך, אין לדלג על קריאה של הספר. כל שימוש בחוברת הנ"ל באחריות המשתמש בלבד, ואין העורכים אחראים לשגיאות שעשויות להופיע בסיכום זה. נשמח כמובן לקבל הערות ותיקונים. את התיקונים ניתן לשלוח בדואר אלקטרוני ל- historybagrut@gmail.com. באיחולי הצלחה בבחינה ולמידה פורייה.

הקדמה: רקע כללי, התהליכים שהובילו להכרזת העצמאות ולפרוץ "מלחמת המהפכה

האמריקנית"¹

נקודת פתיחה: גילוי אמריקה ע"י קולומבוס ב-1492. אמריגו וספוצ'י קבע שמדובר ב"יבשת חדשה" ועל כן שמה – אמריקה.

במהלך המאה ה-16 החלו הספרדים והפורטוגלים לייסד מושבות בדרום ובמרכז אמריקה. בהמשך החלו הצרפתים להקים מושבות גם כן, והבריטים הקימו את מושבתם הראשונה בשנת 1607 (וירג'יניה).

- **1619** – הגעה של נשים, שחורים, עבדים. תחילת חקיקה אוטונומית מקומית (תחילה בוירג'יניה).
- **1620** – אוניית המיפלואר מגיעה לחופי אמריקה, למסצ'וסטס. כאן למעשה נפתח תהליך שנמשך כמאה חמישים שנה. עד 1763 הוקמו סה"כ 13 מושבות: וירג'יניה, מסצ'וסטס, מרילנד, רוד איילנד, קונטיקט, צפון ודרום קרוליינה, ניו-יורק (שהייתה עד אז ניו-אמסטרדם), ניו-המפשייר, ניו ג'רזי, פנסילבניה, דנוור וג'ורג'יה.
- **1607-1763** – תקופת "ההזנחה הברוכה". תקופה של מעורבות בריטית מינימאלית במושבות. בשנים אלה המושבות מבססות את הדפוסים הראשוניים של החברה האמריקנית, אם מבחינה תרבותית, אם מבחינה משפטית ואם מבחינה כלכלית. המושבות נהנות מאוטונומיה להתבסס בעצמן. בתקופה זו מתעצבים יסודות הדמוקרטיה האמריקנית ונוצרים דפוסים, תרבותיים, כלכליים ומשפטיים כאמור.
- **1756-1763** – "מלחמת שבע השנים". אנגליה מביסה את צרפת ומשתלטת על קנדה. לאנגליה נוצר צורך בארגון מחדש של האימפריה.

1763-1776 – מסלול ההתנגשות בין בריטניה ל-13 המושבות עד להכרזת העצמאות (4/7/1776)

ופרוץ מלחמת העצמאות האמריקנית

* **1763** – חוקי גרנוויל (ראש ממשלת בריטניה באותה תקופה, תחת המלך ג'ורג' השלישי)

1. **סגירת המערב** – איסור התיישבות מעבר להרי האפלצ'ים מתוך כוונה בריטית לשפר את יחסיה עם האינדיאנים.

2. **גביית מיסים**

1764 – חוק הסוכר. מס על סוכר מיובא.

מיסים על יינות, בדי משי ועוד.

תגובת בני המושבות: "אין מיסוי ללא ייצוג"

¹ ההקדמה אינה נכללת בחומר החובה לבחינה. עם זאת, מומלץ לקרוא אותה, משום שהבנת התהליכים בהקמתה של ארה"ב חשובה להמשך הלימוד. לפירוט נוסף מומלץ גם לקרוא בספר הלימוד, עמ' 7-20. כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

3. 1765 – חוק הבולים – חובת ביול של מסמכים משפטיים רשמיים, חוזים, שטרי מכר, עיתונים, רישיונות ועוד. לאחר לחצים רבים ויתרו הבריטים על החוק ב-1766.
- * 1767 – חוקי טאונסנד (שר אוצר בריטי חדש שנכנס לתפקיד ב-67) – הטלת מיסים על צבעים, נייר, זכוכית ותה. בני המושבות כמובן לא מתלהבים מחוק זה, כאשר מרכז ההתנגדות הוא במושבה מסצ'וסטס.
- * 1770 – הטבח בבוסטון – במסגרת מהומות והפגנות נגד המיסים פתחו חיילים בריטיים באש והרגו 5 בני אדם. תוצאות האירוע: הבריטים ביטלו את כל המיסים למעט המס על התה. אותם הרוגים היוו בסיס אדיר מצד בני המושבות לתעמולה אנטי-בריטית.
- * דצמבר 1773 – "מסיבת התה בבוסטון" – כמחאה על ניסיון למכור בכוח תה במושבות, השליכו אנשי בוסטון המחופשים לאינדיאנים את ארגזי התה לים. בתגובה נקטה בריטניה בשורת צעדים שכונו ע"י בני המושבות "הצעדים הבלתי נסבלים".
- חובת אחסון חיילים בריטיים – על בני המושבות לדאוג לאחזקת החיילים הבריטיים: מזון, לינה (1774).
- סגירת נמל בוסטון.
- ביטול הזיכיון מטעם ממשלת בריטניה על מסצ'וסטס.
- * 1774 – כינוס הקונגרס הקונטיננטאלי הראשון לצורך דיון בדרכי המאבק האפשריות נגד הבריטים.
- * 1775
- החרמת כלי נשק ע"י הבריטים.
- כינוס הקונגרס הקונטיננטאלי השני.
- פרסום איגרת "השכל הישר" מאת תומס פיין, מנהיג ציבורי ואינטלקטואל. איגרת שהגיעה לתפוצה מאוד רחבה ועסקה בשאלה מדוע ארה"ב צריכה להיות עצמאית ולא תחת שלטון אנגלי. פיין גם דיבר על הזכות של כל אמריקני לאחוז בנשק.
- אנשי הקונגרס השני הגיעו למסקנה שהמושבות מהוות וחייבות להיות מדינה עצמאית.**

* 1776 – לאחר מקרים נוספים של התנגשות בין הבריטים לבני המושבות, ב-4 ביולי 1776 מתפרסמת הכרזת העצמאות האמריקנית, שנוסחה ע"י תומס ג'פרסון. מגילת העצמאות האמריקנית נוסחה ברוח רעיונות ההשכלה (ג'ון לוק, מונטסקייה, רוסו). בהכרזה נטען שאם צורת ממשל כלשהי אינה ממלאת את יעודה, זכאי העם לשנות אותה ולבטלה, ולכונן ממשל חדש. ע"פ ההכרזה הממשל צריך להיות מבוסס על הזכויות הטבעיות של חיים, חירות ובקשת האושר (דרך מעודנת למילה "עושר" – הזכות לקניין).

בשנים 1776-1783 מתרחשת מלחמת העצמאות האמריקנית, שבסופה, הכירה בריטניה בריבונותה של ארצות הברית.

פרק ראשון: הקמת ארה"ב – צמיחת האומה האמריקנית ועיצובה

א. סיבות להגירה לאמריקה הצפונית, מאפייני המהגרים, מושבות

הצפון, המרכז והדרום ומאפייניהן

ב. תהליכי האמריקניזציה שעברו על המהגרים בארה"ב: כור

היתוך, טמיעה ופלורליזם תרבותי

ג. תפיסת הספר ועיצוב החברה האמריקנית ע"פ טרנר והביקורת

כלפי תורתו

1.א: סיבות להגירה לאמריקה הצפונית, מאפייני המהגרים, מושבות הצפון, המרכז

והדרום ומאפייניהן

הקדמה: נתוני ההגירה

- תקופות הגאות העיקריות בתולדות ההגירה לארה"ב הן סוף המאה ה-19 ושני העשורים הראשונים של המאה העשרים. כמו כן, חלה עלייה מחודשת בממדי ההגירה בשנות ה-50, לאחר מלחמת העולם השנייה.
- תקופת השפל בהגירה בין השנים 1924 ל-1945 בעקבות חוק ג'ונסון (חוק מכסות ההגירה), השפל כלכלי הגדול ומלחמת העולם השנייה.

ארצות המוצא המרכזיות של המהגרים:

1860-1840 – אירים – 2.9 מיליון. גרמנים 1.5 מיליון.

1900-1870 – גרמניה 2.7 מיליון. בריטניה 1.6 מיליון. אירלנד 1.5 מיליון. סקנדינביה 1.2 מיליון.

איטליה 1 מיליון. דרום אירופה 1 מיליון. רוסיה 0.9 מיליון.

1920-1900 – איטליה 3 מיליון. רוסיה ופולין 2.5 מיליון. אפשר לציין שהיגרו 2.4 מיליון יהודים בין

1924-1880.

השינוי בהרכב האתני בעקבות גלי ההגירה השונים הוא בעיקר ממהגרים מצפון ומערב אירופה למהגרים מדרומה וממרכזיה והוא התחולל לקראת סוף המאה ה-19.

הסיבות להגירה לאמריקה הצפונית

ההגירה לארה"ב משלבת שני יסודות: גורמים דוחפים וגורמים מושכים. מצד אחד, גורמים כמו מצוקה כלכלית ורדיפה פוליטית שזירזו הגירה מאירופה, ואילו מצד שני "ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות" (ארה"ב) כארץ המושכת בזכות יתרונותיה, אותן קבוצות של מהגרים. ארה"ב (והמושבות לפניה) קלטה לאורך השנים קבוצת הגירה מארצות שונות, בכמויות שונות ומסיבות שונות. להלן מספר דוגמאות:

1) אנגלים – בימים הקולוניאליים נוסדו מושבותיה הראשונות של אמריקה ע"י מהגרים אנגלים,

פוריטנים שנרדפו ע"י הכנסייה באנגליה.

2) אירים – (1860-1840) – בתקופה זו היגרו קרוב ל-3 מיליון אירים לארה"ב. הסיבה המרכזית

להגירה זו הייתה הרעב ההמוני באירלנד בשנים 1846-1849 בשל יבולי תפוחי האדמה הדלים.

השלטון האנגלי גילה אדישות למצב האירים, ולפיכך להגירה על רקע כלכלי התלוותה גם

תחושה של קיפוח פוליטי.

3) יהודים – (1924-1881) – 2.4 מיליון יהודים היגרו בשנים אלה ממזרח אירופה על רקע של

רדיפות דתיות ולאומיות ועל רקע מצוקה כלכלית קשה. מעשי האלימות כמו "הסופות בנגב"

(1881) ופוגרום קישינב (1903) היוו זרזים מידיים.

4) איטלקים – באיטליה של סוף המאה ה-19 קיימת תופעה של "פיצוץ אוכלוסין". רוב ההגירה

מדרום איטליה ומסציליה, שהיו עניות, חקלאיות ונחשלות.

5) רוסים – היגרו לארה"ב בשל עוני רב ורדיפות פוליטיות בתחילת המאה ה-20 על רקע המהפכות הפנימיות.

ארה"ב כארץ מושכת הגירה

העובדה שארה"ב מילאה יעד נחשק למהגרים נובעת מהתפקיד שמילאה כארץ "האפשרויות הבלתי מוגבלות" ואשליית "החלום האמריקני". ארה"ב סימלה את רוחות השוויון והחירות, ובכך היוותה מוקד משיכה לבני קבוצות אתניות ששאפו להשתחרר מרדיפות בארצות מוצאם. מבחינה כלכלית הציעה ארה"ב אפשרויות חדשות בתחום החקלאות עם עתודות הקרקע העצומות והזולות, ובהמשך עם ההתפתחות בתעשייה (סוף המאה ה-19) גברה עם הדרישה לידיים עובדות. * כמו כן ניתן להוסיף כגורם את קיומה בארה"ב של קהילת מהגרים בסיסית שעזרה בקליטת המהגרים החדשים.

מאפייני המהגרים

- כלכלי – אוכלוסייה ענייה בעיקר מאזורים חקלאיים באירופה.
- פוליטי – פליטים פוליטיים שנרדפו בארצות המוצא שלהם (הפוריטנים באנגליה, קומוניסטים). רדיפה פוליטית גם על רקע של מוצא וגזע.
- אתני – רוב המהגרים הגיעו מאירופה. עד הרבע האחרון של המאה ה-19 רוב המהגרים הלכו היו מהארצות הבאות: בריטניה, ארצות סקנדינביה וגרמניה. החל מסוף המאה ה-19 רוב ההגירה מגיעה ממזרח אירופה ומדרומה.
- דתי – בהתאם לשינוי במאפיינים האתניים יש שינוי בעל גוון דתי. מההגירה שהפרוטסטנטים היו דומיננטיים, ההגירה בסוף המאה ה-19 מתבססת על דתות אחרות: קתולים, פרובוסלבים ויהודים.

הקשיים בהגירה לארה"ב

- 1) למרות היותה של ארה"ב גורם מושך הגירה, קיים יסוד של מיתוס בגורם זה. יש לזכור שגם בארה"ב לא היו המהגרים משוחררים לחלוטין מרדיפה פוליטית או אתנית, וכן שגם בארה"ב, על אף האפשרויות הכלכליות היו עדיין מקרים רבים של עוני ומצוקה.
- 2) עד סוף המאה ה-19 קיימת הגירה שהיא נטולת מגבלות באופן מעשי. אמנם יש הגבלות על פושעים, חולי רוח ובעלי מחלות מדבקות, אך זו מגבלה מצומצמת שקשה לאכוף אותה. ב-1882 נקבעת הגבלה משמעותית ראשונה על הגירה המוטלת על מהגרים ממזרח אסיה (בעיקר מסין) – הקפאת ההגירה ל-20 שנה. ב-1924 נחקק חוק ג'ונסון שקבע מכסות הגירה ע"פ החיתוך של קבוצות אתניות נכון לשנת 1890, שנה ששיעור הקבוצות האתניות הבלתי רצויות היה נמוך בהרבה משיעורן בשנת החקיקה.

מושבות הצפון, המרכז והדרום ומאפייניהן

<u>מושבות הדרום</u>	<u>מושבות המרכז</u>	<u>מושבות הצפון</u> (מושבות ניו-אינגלנד)
<u>צפון ודרום קרוליינה, ג'ורג'יה</u>	<u>ניו-יורק, ניו-ג'רזי, פנסילבניה</u>	<u>מסצ'וסטס, קונטיקט</u>
- גידולי טבק ואורז ובהמשך גידולי כותנה.	- גיוון אתני רחב יותר בגלל ההגירה שהתנקזה לאזור זה.	- מאפיין דתי דומיננטי – כלומר אדיקות דתית בהתאם לתפיסה הפוריטנית.
- גידול מטעים.	- התפתחות של בתי מלאכה ומסחר.	- משקים קטנים.
		- דיג.
		- מסחר המתפתח בעיקר באזור נמל בוסטון.

ב.5: תהליכי האמריקניזציה שעברו על המהגרים בארה"ב: כור היתוך, טמיעה

ופלורליזם תרבותי

להלן ניתוח קטעי המקור בספר ע"פ שתי השאלות: מהו אמריקני, ומהם הגורמים המסייעים בקליטת המהגרים.

קטע 7, ע"מ 120, דה קרבקר (כור היתוך)

מהו אמריקני?

- אדם המותיר מאחור את דעותיו הקדומות ומאמץ עקרונות חדשים בארה"ב.
- האדם פועל לטובת עצמו – תוך הגשמה עצמית.
- "התכה" של גזע אנשים חדש.
- אדם שעבר שינוי מעבדות נוסח אירופה לעצמאות נוסח ארה"ב

הגורמים המסייעים:

- המשאבים העצומים (קרקעות).
- האפשרות להגשמה עצמית תלויה בכישורים.
- חברה המקבלת מהגרים, והעובדה שמהגרים לא מרגישים זרים בשל העובדה שיש כבר מבני עמם בארץ זו.
- משטר נאור וקיום זכויות אדם (חופש מדת).

קטע 8, ע"מ 122, ריצ'מונד מיו סמית' (טמיעה)

האדם האמריקני הוא האדם הפועל ע"פ מניעים כלכליים טהורים, שמודע לזכויות הפוליטיות שלו ומכיר בחשיבות האנגלית כשפה, כשהאידיאל על פי הקטע הוא גם ליצור מיזוג על בסיס נישואי תערובת.

גורמים לתהליך האמריקניזציה:

- השגשוג הכלכלי (או המיתוס של השגשוג הכלכלי).
- החירות המוקנית מזכויות חוקתיות.
- השפה האנגלית ככוח מאחד של אומה.
- נישואי תערובת ככוח מאחד.

קטע 9, ע"מ 124, קאלן (פלורליזם תרבותי)

האמריקניות מבוססת על הרמוניה בין הקבוצות האתניות המצויות תחת מסגרת דמוקרטית-פוליטית אחת. הנחת היסוד מבוססת על קושי לבטל זהות אתנית ראשונית.

לפיכך ניתן לסכם שלוש הגדרות/גישות מרכזיות לזהות אמריקנית:

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

- 1) אנגלו-קונפורמיות – טמיעה של מהגרים בהתאם לדפוסים המשפטיים החברתיים והתרבותיים, שנקבעו ע"י הקהילה המייסדת הדומיננטית של ארה"ב, הקהילה האנגלו-אמריקנית. טמיעה זו מחייבת את בני הקבוצות האתניות האחרות לוותר על זהותן הראשונה.
- 2) כור היתוך – תפיסה שעל פיה מתערבבים בני הלאומים השונים ללאומיות חדשה וזאת ע"י נישואי תערובת.
- 3) פלורליזם תרבותי – שימור התודעה הקבוצתית של כל קבוצת מהגרים. המטרה לשמר מרכיבים משמעותיים במקביל להשתלבות תחת מסגרת לאומית-פוליטית אחת.

הביקורת על כל אחת מהגישות

קטע 10 עוסק בבדיקת מידת ההתאמה של כל אחת מהתיאוריות למציאות האמריקנית ומוצא שאף אחת מהן לא מתאימה לחלוטין למציאות זו. ניתן לקבוע שהמחבר נודד בין שלוש התיאוריות, ואף ניתן לטעון שהיא המנסה לבחון באופן המורכב ביותר את המציאות של יצירת זהות במדינת מהגרים הבנויה שכבות שכבות ומשלבת בין יסודות פוליטיים ולבין יסודות אתניים של לאומיות.

1.ג: תפיסת הספר ועיצוב החברה האמריקנית ע"פ פ.ג'.טרנר והביקורת כלפי תורתו

א) הקדמה לתיאורית הספר: התרחבות שטחה של ארה"ב

1776 – 13 המושבות מכריזות על עצמאותן, הקמת ארה"ב. 13 המושבות ממוקמות לאורך חוף האוקיינוס האטלנטי (חופה המזרחי של ארה"ב כיום).

1787 – פקודת צפון-מערב. בהחלטה זו שהתקבלה ע"י הקונגרס הקונטיננטלי הוחלט על מדיניות ביצועית לגבי שטחים שהתווספו לארה"ב ב-1783. הוחלט שיוקמו 3-5 מדינות באזור זה, לאחר שתגענה ל-60,000 אזרחים ולאחר הצגת חוקה.

1803 – רכישת לואיזיאנה

ארה"ב רוכשת ב-1803 ביוזמת הנשיא ג'פרסון את כל שטח לואיזיאנה תמורת 15 מיליון דולר. ג'פרסון האמין שהייעוד הגלוי של ארה"ב הוא להשתרע מחוף לחוף. בזמן שהוא ניגש למשא ומתן עם הצרפתים, הוא תכנן לרכוש רק את איזור לואיזיאנה הדרומית (ניו-אורלינס) וחלקים מפלורידה המערבית. ג'פרסון חשש מהקמה של מושבה/אימפריה צרפתית באמריקה, או שלחילופין האנגלים ישתלטו על האזור. הוא גם רצה להבטיח גישה חופשית לעיר הנמל ניו-אורלינס השוכנת על קצה המיססיסיפי, שמבטיחה את הגישה למפרץ מקסיקו. הוא הגיע למו"מ עם נפוליאון, אבל נפוליאון באותה תקופה ויתר על הרעיון של הקמת מושבה צרפתית באמריקה לאור רוחות המלחמה באירופה, ולכן העדיף למכור את כל השטח מאשר להסתכן באובדן השטח במהלך מלחמה. ג'פרסון הופתע כשנציגיו במשא ומתן חזרו עם הצעה לרכוש את כל השטח של לואיזיאנה תמורת 15 מיליון דולר. ג'פרסון הבין שהוא חייב לממש את ההצעה הזאת מהר מתוך חשש שנפוליאון עלול להתחרט. לפיכך, חרג ג'פרסון מסמכותו החוקתית, שאינה כוללת כל הוראה המתייחסת לרכישת שטח זר והוספתו לארה"ב, והורה על רכישה מיידית של השטח. ג'פרסון היה הראשון להודות שהצעד לא חוקי, אבל הוא הגן עליו בכך שאמר שבצעד זה הבטיח את העתיד הכלכלי והביטחוני של ארה"ב.

1819 – רכישת פלורידה הספרדית.

1845 – סיפוח טקסס.

1848 – קריעת שטחים נוספים ובראשם קליפורניה, שנת "הבהלה לזהב".

1867 – רכישת אלסקה.

סוף המאה ה-19 – רכישת הוואי.

ב) עיקרי תיאורית הספר של טרנר

הרעיון המרכזי של התיאוריה: תפיסת הסביבה כגורם מכריע בעיצוב האומה האמריקנית.

- בתהליך כיבוש המערב וההתיישבות בו נפגשו הפשטות של החברה הילידית וערכי העולם האירופי המודרני, מפגש שעיצב את דמותה של ארה"ב.
- הספר עודד התפתחות של אמריקניזציה, לאומיות חדשה המורכבת מהמהגרים יוצאי עמים שונים באירופה המרכיבים יחד אומה חדשה.
- החיים בספר – האתגר שבהתמודדות עם הטבע או עם האינדיאנים, ואי הסדר שאפיין את הספר יצרו תכונות ייחודיות: האינדיבידואליזם, מעשיות וחומרנות, אהבת החירות, *Self Made Man*.
- האינדיבידואליזם עודד את התפתחות הדמוקרטיה (במובן של שלטון העם).
- הספר מסמל את ההתרחקות מאירופה ומהשפעותיה.
- הספר משקף את מעשיותו של האדם, את כושר ההמצאה שלו בהתמודדות עם הטבע. מבחינת טרנר אותה התמודדות מחזקת את היסוד האינדיבידואלי של האדם. הוא גם ראה בספר "גורם משווה" מבחינה כלכלית, המאפשר לחסרי רכוש להפוך לבעלי אמצעים.
- טרנר ראה את הספר כגורם המשמעותי ביותר בעיצוב דמותה של ארה"ב, אף יותר מהמאפיין של אנגלו-קונפורמיות.
- תרומת הספר לשינויים כלכליים בערי המזרח. הספר משך אותן להשקעות במערב, ובכך החליש את תלותן במסחר עם אירופה.

סיכום

תיאורית הספר הוצגה לראשונה ע"י טרנר בכנס היסטוריונים בשנת 1893. טרנר העמיד במרכז התיאוריה את הסביבה כגורם המכריע בעיצוב האומה האמריקנית. טרנר התבסס על הטענה שההתקדמות מערב היא תהליך חוזר ונשנה המחייב התמודדות מחודשת עם הטבע והבלתי נודע, ולפיכך התמודדות זו הופכת לחוויה משותפת ומעצבת: "הספר הוא מרחב האמריקניזציה המהיר והיעיל ביותר". ע"פ טרנר הדמוקרטיה האמריקנית התהוותה בספר בשל העירוב בין הקבוצות האתניות תוך מיזוג הצפון והדרום, פיתוח האינדיבידואליזם, השוויון הכלכלי ותחושת החירות מעריצות. בתהליך זה מתייחס טרנר לתהליך התפשטותה של ארה"ב לכיוון מערב תוך מילוי היעד הגלוי של מדינה זו – ארץ/יבשת הפרוסה מהאוקיינוס האטלנטי לאוקיינוס השקט.

הערות נוספות בקשר לתיאורית הספר

יש לזכור שהתנועה מערבה לא הייתה תהליך שיזמה הממשלה. התנועה למערב הייתה החיפוש אחר עושר, זהב, אדמה זולה, פרוות. היו גם כאלה שהיו סתם הרפתקנים, חיפשו את ה"אקסטרים" במערב. האדם המצליח נמדד לא לפי עושרו אלא לפי כושר ההישרדות שלו. המערב נתפס גם כשסתום בפני מרידות חברתיות.

תהליך כיבוש הספר

- הרפתקנים שחיפשו לנצל את משאבי הטבע (למשל מחפשי זהב). כמו כן- מגלי נהרות, ציידים פרוות – אותה קבוצת אנשים שיוצרת את המגע הראשוני עם האוכלוסייה הילידית.
- בעקבותיהם הגיעו החוואים ששינו את הטבע. החקלאות משמעה עיבוד אדמות או יערות שהיו פעם פרא. משמעות הדבר היא שינוי בחי ובצומח ובשימוש במשאבי הטבע באותה הסביבה העוברת תהליך אגרריזציה.
- אחריהם הגיעו חקלאים אמידים בעלי ציוד ממוכן.
- בסיום התהליך הגיעו הסוחרים ובעלי המלאכה שהפכו את הספר בהדרגה למקום יישוב מבוסס ואף בעל אופי עירוני.

הביקורת על תפיסת הספר של טרנר

המרכזיות שתפסה התיאוריה של טרנר בהיסטוריוגרפיה האמריקנית יצרה גם תגובות ש"התחרו" ביניהן מי תצליח לסדוק בצורה היעילה ביותר את תיאורית הספר.

סיכום טענות הביקורת המרכזיות נגד התיאוריה של טרנר

- טרנר מתעלם מהשפעות המחשבה האירופית המהותית להבנת יצירת הדמוקרטיה האמריקנית. "אבות האומה", בשני המסמכים המכונים של ארה"ב (הכרזת העצמאות והחוקה), מתבססים על רעיונות ההשכלה מאירופה (לוק, הובס, רוסו, מונטסקייה). בהקשר זה יש לזכור שעל מנת להתקבל לברית, מדינות הספר היו צריכות לקבל את התנאים הדמוקרטיים שהוכתבו ע"י המזרח.
- המערב המשיך את החלוקה הפוליטית בין צפון לדרום שנוצרה במזרח. הצפון היה מסחרי ונטול עבדות, בעוד הדרום היה חקלאי ומבוסס על עבדות. מתברר שהספר "חלש" מהמציאות הפוליטית כגורם היוצר זהות לאומית.
- תיאורית הספר לאומנית מידי וכוללנית מידי. הרצון של טרנר ליצור תיאוריה ייחודית וכוללת למעשה יוצר עיוות היסטורי – בגלל ההתעלמות מגורמים מעצבנים מהותיים נוספים: השפעות

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

- הפרוטסטנטיות, העיור, התיעוש ועלייתם של איילי הון, המבנה הפדראלי והחוקה, המבנה האתני, חשיבות ההגירה ועוד. פירסון טוען שטרנר מתעלם גם מכוחו של הקפיטליזם.
- אם לספר ולהתמודדות עם הטבע השפעות מרחיקות לכת כל כך, אז איך לא נוצרו משטרים דמוקרטיים באזורים כמו סיביר או דרום אמריקה? באותה מידה מציין הופשטטר את קיומו של האינדיבידואליזם בצרפת כדוגמה למדינה שלא צמחה בספר.
  - קיומה של שונות בין מדינות הספר מעיד על קיומם של גורמים מעצבים נוספים.
  - טרנר התעלם מקיומם של הגורמים השלייליים בספר: אי ציות לחוק, אלימות של חלוצים וחלוצים שכשלו בעימות שלהם עם הטבע.

פרק שני: עקרונות היסוד של הדמוקרטיה האמריקנית ומבנה

המשטר

א. הכרזת העצמאות והחוקה האמריקנית

ב. מוסדות השלטון הפדראלי ודרכי פעולתם בהתאם לחוקה

2.א: הכרזת העצמאות והחוקה האמריקנית (עמ' 33-34, 144, 161-165 פסקה

שנייה)

הכרזת העצמאות (1776)

הכרזת העצמאות האמריקנית, שנוסחה ע"י תומס ג'פרסון ופורסמה בארבעה ביולי 1776, מתבססת על העקרונות הבאים:

1. שוויון – "כל בני האדם נבראים שווים". הגדרת מהות השוויון בחברה האמריקנית. לאורך ההיסטוריה האמריקנית, משתנה המשמעות של מושג זה, בשלושה מישורים מרכזיים: מעמד, מין וגזע.
2. זכויות האדם כערך עליון ובלתי ניתן להפקעה – שלוש הזכויות המרכזיות: חיים, חירות ובקשת האושר (קניין).
3. ריבונות העם/שלטון העם – עיקרון זה עוסק בזכות של העם להפיל משטר עריץ ולא הגון שאינו דואג לשמור על זכויות האדם הטבעיות.
4. המדינה היא צורך ולא ערך. מהות המדינה היא שמירת זכויות האדם.

החוקה האמריקנית

הרקע לחיבור החוקה

היעדר שלטון ריכוזי שיסדיר את ניגודי האינטרסים בין המדינות לבין עצמן ובין המדינות לברית. היה קיים צורך ביצירת פשרה או מערכת של פשרות. בשנים שלאחר מלחמת העצמאות האמריקנית פרצו סכסוכים בין המדינות בנושאים שונים, כמו מכסים. בשנים אלה התרחש גם מרד שיזו, מרד איכרים שאיים על הסדר הטוב בארה"ב ועורר פקפוק באידיאלים של החירות והשוויון. על רקע בעיות אלה הוחלט לכנס את נציגי המדינות לוועידה פדראלית. בין הנציגים – יזמים, עורכי דין, סוחרים, בנקאים – מייסב ההנהגה בארה"ב. בין המנהיגים הבולטים: וושינגטון, המילטון, ומדיסון.

המסקנה שיש לבסס שיטת ממשל חדשה שתכנס לתוקף ברגע שתאושר ע"י 9 ממדינות הברית. החוקה האמריקנית ידועה בתור "הפשרה הגדולה", זאת מפני שמדובר במסמך בעל אופי כללי, שניתן לפרשו ע"פ צורך ובהתאם לשינויי הזמן. דבר זה אפשר את היציבות של החוקה האמריקנית. החוקה היא קצרה, עמומה/פתוחה כאמור לפרשנויות שונות. כמו כן, קיים מנגנון המאפשר עריכת שינויים בתוך החוקה עצמה ע"י תיקונים. 9 המדינות הראשונות שאישרו את החוקה תבעו תוספת של כתב זכויות שכלל למעשה את עשרת התיקונים הראשונים לחוקה. החוקה האמריקנית הגדירה סמכויות על בסיס שלושת העקרונות הבאים: 1. פדרליזם. 2. הפרדת רשויות. 3. עקרון זכויות האדם. החוקה חוללה כמה שינויים משמעותיים ביותר בארה"ב:

- העברת סמכויות מהממשלות המקומיות של המדינות לידי ממשלה מרכזית, כשבין הסמכויות שהועברו האחריות על ההגנה הלאומית (צבא), הסמכות לשלם חובות חיצוניים וקביעת מדיניות האשראי האמריקנית, הזכות להטיל מסים. על נושאים אחרים יש ויכוח עד היום.

- ביסוס מעמד זכויות האדם בחוקה.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

- ביסוס עקרון הפרדת הרשויות ע"פ מונטסקייה, כשיש דגש על איזונים ובלמים בין שלוש הרשויות המאזנות ומרסנות זו את זו.

עקרון הפרדת הרשויות בארה"ב

עקרון זה נוסח ע"י איש ההשכלה הצרפתי מונטסקייה ויושם בשיטת הממשל האמריקנית עם חיבור החוקה. ע"פ עקרון זה יש ליצור מערכת של איזונים ובלמים בין הרשויות, וזאת כדי להגביל את השלטון ולהבטיח את חירות האזרח מפני עריצות השלטון. הפרדת הרשויות אינה מוחלטת, וזאת כדי לאפשר מנגנוני פיקוח ובקרה בין הרשויות ולמנוע מצב שלרשות מסוימת יש סמכות בלעדית על התחום שעליו הופקדה. לפיכך, במשטר הפדראלי בארה"ב 3 רשויות: הנשיא שעומד בראש הרשות המבצעת, הקונגרס המחולק לשני בתים (סנאט ובית הנבחרים) המוסמך לחוקק חוקים, ובית המשפט העליון המהווה ערכאה שיפוטית עליונה.

עקרון הפדרליזם

הפדרליזם האמריקני הוא שיטה של ארגון פוליטי שבו מחולקות סמכויות הביצוע בין שתי רמות של ממשל, כשלכל אחת סמכויות משלה, וכל אחת פועלת כלפי אותו גוף של אזרחים. מטרת העקרון היא לנסח מערכת כללים ברורה בין ממשל מרכזי חזק לבין ממשל מקומי, וזאת כדי לבסס את מעמדה ואת כוחה של הברית על חשבון המדינות החברות בה. מידת הסמכות של הממשל המרכזי מהווה מחלוקת לכל אורך ההיסטוריה האמריקנית. עקרון הפדרליזם בארה"ב מתבטא באופן הבא: סמכויות הביטחון, החוץ, החוקה והפיקוח על המטבע נתונות בידי הרשויות הפדראליות. לעומת זאת, בידי הממשל המקומי נתונות סמכויות בענייני חינוך, רווחה, חקיקה מקומית (בכפוף לחוקה), אכיפת חוק ועוד. העיקרון הזה בא לידי ביטוי בפרק הרביעי בחוקה וגם בתיקון העשירי לחוקה.

ב.2: מוסדות השלטון הפדראלי ודרכי פעולתם בהתאם לחוקה (עמ' 145-160)

סמכויות השלטון לפי החוקה

פרק ראשון: הקונגרס (הרשות המחוקקת)

הקונגרס מתחלק לשני בתים: הסנאט ובית הנבחרים. חברי בית הנבחרים נבחרו באופן ישיר. חברי הסנאט נבחרו עד 1913 ע"י בתי הנבחרים של מדינות הברית, ומאז באופן ישיר.

תפקידי הסנאט ובית הנבחרים

- דיון בהאשמות של מעילה בתפקיד (סנאט בלבד).
- במסגרת מילוי תפקידים נהנים חברי הקונגרס מחסינות.
- הסמכות להצעת מיסים באה מבית הנבחרים, אך הסנאט רשאי לתקן או להתנגד להצעה.
- לקונגרס הסמכות להטיל ולגבות מיסים.
- הלוואת כספים למדינות אחרות.
- קביעת נהלים ותקנות לסחר בין מדינות הברית.
- קביעת נהלי התאזרחות.
- קביעת תקנים למידות ומשקלים.
- הקמת משרדי דואר ודרכי דואר.
- תקנים לפטנטים והגנה על זכויות יוצרים.
- הכרזת מלחמה.
- כינון צבא וצי.

הסמכויות הייחודיות לסנאט

- הדיון בהאשמות של מעילה בתפקיד.
- סמכות לאשר מינוי פקידים בכירים בממשל הפדראלי ושופטים לבין המשפט העליון.
- אישור חוזים ואמנות, הדורשים אישור של 2/3.

פרק שני: הרשות המבצעת (ובראשה הנשיא)

החוקה קובעת את דרך בחירת הנשיא [שיטת האלקטורים. כיום 538 אלקטורים שמתחלקים ל-435 (בית הנבחרים) 100 (סנאט) ו-3 (ושינגטון די.סי.)], את התנאים להיבחרות ומה קורה במקרה שהנשיא אינו יכול לכהן עוד.

סמכויות

- מפקד עליון של הצבא והצי [כולל ההוראה לשימוש בנשק גרעיני].
- סמכות למנות שופטים (בכפוף לסנאט), פקידים ושרים.
- מתן חנינה.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

- כריתת בריתות.
- מינוי שגרירים, צירים, קונסולים.
- הוצאת צווי ביצוע שהם בעלי תוקף של חוק.
- הטלת וטו.

הנשיא עומד בראש ממשל ובו 13 מחלקות ביניהן: מזכיר המדינה (שר החוץ), משרד האוצר, משרד ההגנה, משרד המשפטים, משרד הפנים, משרד החקלאות, משרד העבודה, משרד שירותי בריאות וסעד, משרד לבינוי ופיתוח ערים, משרד החינוך ועוד.

כמו כן, תחת סמכות הנשיא סוכנויות ממשלתיות שונות – כמו הוועדה לניירות ערך ולבורסה. התנאים להיבחרות לנשיא: יליד ארה"ב, בן 35 לפחות וכמובן להיבחר.

פרק שלישי: הרשות השופטת

קביעת בית משפט עליון והקמת בתי משפט פדראליים. החוקה מגדירה את תפקידי ביהמ"ש. כיום, בבית המשפט הפדראלי העליון ישנם תשעה שופטים עליונים, ואחד מהם מכהן כנשיא ביהמ"ש העליון. אחד התפקידים המהותיים של בית המשפט העליון בארה"ב הוא במתן פירוש לחוקה. סמכות זאת נוצרה מהתקדים המשפטי במשפט מרבורי נגד מדיסון (1803).

משפט מרבורי נגד מדיסון (1803)

ויליאם מרבורי מונה ע"י הנשיא היוצא ג'ון אדמס לתפקיד שופט במחוז קולומביה. המינוי כבר היה חתום, אך הוא לא הוגש לפני כניסת הנשיא החדש ג'פרסון לתפקידו (מרץ 1801). ג'פרסון הורה למדיסון (מזכיר המדינה) לא להגיש את המינוי לאישור. מרבורי הגיש תביעה לביהמ"ש כדי לאלץ את מדיסון להגיש את המינוי. הוא התבסס בעתירתו על חוק השיפוט שנחקק בשנת 1789, שהסמיך את ביהמ"ש העליון לשמש כערכאה ראשונה. המשפט יצר דילמה קשה לביהמ"ש העליון ולעומד בראשו, ג'ון מארשל. מצד אחד, חשש מארשל לאשר את צו המינוי כי לא היה בטוח שהממשל יציית לצו זה. מצד שני, חשש מארשל ממעמד בית המשפט גם אם לא יאשר את המינוי, כיוון שאז בית המשפט העליון ייתפס כ"חסר שיניים" וכחושש מהרשות המבצעת.

פסיקת מארשל: חוק השיפוט מ-1789, שעליון התבסס מרבורי בעתירתו, שעל פיו לבית המשפט העליון יש סמכות לחייב את הממשלה לאשר מינוי זה, מרחיב את סמכויות בית המשפט העליון בניגוד לחוקה. בהתאם לכך, פסל מארשל את המינוי.

משמעות הפסיקה: למרות הכניעה לכאורה לעמדת הממשלה יצר מארשל תקדים מהותי. פסיקת מארשל הפכה את בית המשפט העליון למי שמוסמך לפסוק בענייני פרשנות לחוקה, אף על פי שסמכות זו אינה מופיעה בחוקה. כלומר, מארשל אמנם לא אישר את הצו, אך הפסיקה שלו הפגינה שאי האישור לא נבע מהיעדר סמכות, אלא מפני שבית המשפט מימש סמכות גדולה בהרבה, והיא מתייחסת ביקורת על חוק שהעביר הקונגרס.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

הפרק הרביעי בחוקה עוסק בהגדרת המשטר הפדראלי ומבטא את היחס בין הברית למדינות.
הפרק החמישי – מנגנון המאפשר הכנסת תיקונים לחוקה (התנאים מחמירים – רוב של שני שלישים בכל אחד מבתי הקונגרס והסכמה של לפחות שלושת רבעי מדינות הברית).
פרק שישי – הגדרת עליונות החוקה האמריקנית. הפרדת דת ממדינה.
פרק שביעי – אישור החוקה.

תיקונים לחוקה

תיקונים 1-10 (1791) מהווים את מגילת הזכויות. אלו תיקונים המעגנים את חופש הדת, חופש מדת, הזכות להחזיק בנשק, זכות לפרטיות, הזכות להליך משפטי הוגן בחוקה. התיקון העשירי מגדיר שהסמכויות שלא נקבעו ע"י החוקה ולא הופקעו מהמדינות, שמורות למדינות הברית.

תיקונים בולטים נוספים

- 13 – ביטול העבדות.
- 14 – ביסוס זכויות האדם לכל אזרחי ארה"ב (כלומר הדגשת עיקרון השוויון, להלכה גם לאפרו-אמריקנים).
- 15 – שוויון זכות הבחירה ללא הבדל של גזע.
- 16 – מס הכנסה פדראלי.
- 18 – "חוק היובש".
- 19 – זכות בחירה לנשים.
- 21 - ביטול התיקון ה-18 ("חוק היובש").

פרק שלישי: מוקדי הכוח המשפיעים על הממשל הפדראלי

והמקומי

א. קהילת ההון והתעשייה

ב. קבוצות לחץ חברתיות

ג. המפלגות

ד. תקשורת ודעת הקהל

3. מוקדי הכוח המשפיעים על הממשל הפדראלי והמקומי (קטע 6: עמ' 165-173)

א: קהילת ההון והתעשייה

ב: קבוצות לחץ חברתיות

ג: המפלגות

ד: תקשורת ודעת הקהל

קיומם של מוקדי הכוח השונים תורם באופן בלתי פורמאלי לחיזוק עקרון הריסונים והבלמים בשלטון האמריקני.

א) קהילת ההון והתעשייה

קהילה חזקה ביותר בארה"ב בעלת השפעה הן על השלטון והן על כלל האוכלוסייה.

- תעשייה צבאית היוצרת קשר בין הון לשלטון.
  - משפחות עשירות ("הברונים השודדים"): רוקפלור, וונדרבילט, מורגן, קארנגי ועוד.
- השפעתה באמצעות שני מכשירים מרכזיים:
- שימוש במשרדי עורכי דין.
  - שימוש בחברות פרסום.

קבוצת ההון מוגבלת ע"י הממשל ועל ידי קבוצות נוספות, בעיקר ארגוני עובדים. הדבר ממחיש שלקבוצה זו יש חוזק רב ולא מהדמוקרטיה, אלא מהכסף וכתוצאה מהקפיטליזם שצמצם את מעורבות השלטון בכלכלה והביא לתחרות פרועה, שממנה יצאו כמה מנצחים חזקים. לפיכך קיים מעבר למוקד כוח דמוקרטי גם מוקד כוח כלכלי. אילי ההון אחראים גם על תעשיית הנשק, ומטרתם למכור נשק לצבא ולצאת למלחמה – על מנת להעשיר את קופתם.

ב) קבוצות הלחץ

מתן ביטוי לאינטרסים פוליטיים של קבוצות בחברה. מתן פתח להשפעה לקבוצות אלו. קבוצות אלו מונות בין היתר:

- ארגוני עובדים.
- אגודת הרופאים.
- אגודת המחזיקים בכלי הירייה.
- האגודה הלאומית לקידום הצבעוניים (NAACP).

דרכי פעולה:

- הפעלת לחץ על חברי הקונגרס.
- יחסי ציבור.

ג) המפלגות

מסגרות על ארגוניות.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

מערכת זו מפלגתית.

מאפייני המפלגות מאז ימי פרנקלין רוזוולט:

מפלגה רפובליקנית: בעלי ההון, איכרות אמידה, תעשיינים. תומכת בצמצום מעורבות בכלכלה. כיום

נחשבת למפלגה שמרנית יותר.

מפלגה דמוקרטית: שחורים, מיעוטים, פועלים, חברי ארגונים מקצועיים. תומכת ביותר מעורבות

בכלכלה.

ד) תקשורת ודעת קהל

דעת קהל – מכתבים, סקרים, עצומות, הפגנות.

אמצעי התקשורת ההמוניים:

- רשתות הטלוויזיה הלאומיות: ABC, CBS, NBC + טלוויזיה בכבלים.

- עיתונים מרכזיים: ניו-יורק טיימס, וושינגטון פוסט, טיים, ניוזויק. קיימים מאות אם לא אלפי

עיתונים וכתבי עת נוספים. כמו כן, כיום ישנם אינספור אתרי אינטרנט.

דוגמאות להשפעת התקשורת: סיום מלחמת וייטנאם, פרשת ווטרגייט, התחזקות התנועה הפרוגרסיבית

בראשית המאה ה-20.

פרק רביעי: הדמוקרטיה האמריקנית במבחן הזמן: משברים ודרכי

התמודדות

א. גורמי יסוד למלחמת האזרחים ודרכי השיקום החוקתיות,

הכלכליות והחברתיות

ב. מאבק השחורים למען שוויון זכויות במאה העשרים

ג. פרשת ווטרגייט

4.א: גורמי יסוד למלחמת האזרחים ודרכי השיקום החוקתיות, הכלכליות והחברתיות

גורמים

- תפיסות כלכליות מנוגדות – כבר עם הקמת ארה"ב היה ברור שקיימות בה שתי מערכות כלכליות שונות. המערכת הכלכלית של הצפון אמנם התבססה בהתחלה על החקלאות, אבל במשך הזמן התפתחו גורמים מסחריים ותעשייתיים חזקים. גורמים אלו שאפו ליצור שוק בלעדי למוצריהם, ולכן ממשלת ארה"ב החלה במדיניות של מכסי מגן. מכסי המגן פגעו במערכת הכלכלית של הדרום שהייתה חקלאית והתבססה על גידולי כותנה וטבק בעיקר. אנשי הדרום שהעדיפו לרכוש מוצרים אנגליים התקשו לעשות זאת בשל מכסי המגן. ויכוח זה ביטא גם את נושא הפרשנות לעוצמת הפדרליזם בארה"ב, או במילים אחרות, האם יש להעניק סמכויות רבות יותר לשלטון המקומי או לשלטון המרכזי.
- הגידול הדמוגרפי של הצפון – רוב המהגרים שהגיעו מאירופה לאמריקה במחצית הראשונה של המאה ה-19 נקלטו בצפון. עניין זה חיזק בהדרגה את כוחו הפוליטי של הצפון בקונגרס ובמספר האלקטורים לבחירת הנשיא. בגלל עובדה זו, הדרום הרגיש שהוא הולך ומאבד מכוחו. הוא מרגיש בעצם כמיעוט ש"נדפק" כל הזמן כתוצאה מהדמוקרטיה. עניין זה מעורר בדרום רצון פרישה מהברית. העניין הזה הוא מעין גורם ארוך טווח, שהוביל לפרישת הדרום, מה שהייתה העילה המיידית לפרוץ מלחמת האזרחים.
- "דור הנכשלים" של שנות ה-50 (במאה ה-19) – לאחר מותם של שלושת הסנאטורים והמדינאים החשובים: וובסטר, קלהון וקליי, יוזמי "הפשרה הגדולה" של 1850, נוצר חלל גדול בהנהגת ארה"ב, ובשנים אלו כיהנו כנשיאים דמויות חלשות אופי (פילמור, פירס וביוקנן) שלא השכילו להמשיך את מגמת הפשרות.
- החרפת היחסים בין צפון לדרום על רקע שאלת העבדות – בצפון הלכו וגברו המגמות האבולישיוניסטיות (התנועה לביטול העבדות). זו אמנם הייתה קבוצת מיעוט, אך בעלת השפעה רבה על האופן השלילי שבו הוצגה העבדות בצפון. להשפעה רבה במיוחד זכה ספרה של הרייט ביצ'ר סטו – "אוהל הדוד טום" (1852). גם משפטו של דרד סקוט (1857) זכה לתהודה גדולה ועורר דעת קהל עוינת בצפון נגד הדרום.
- האלימות של שנות ה-50 – ב-1854 נערכו עימותים אלימים בין תומכי העבדות למתנגדי העבדות בקנזס. המסע האלים של ג'ון בראון נגד בעלי העבדים הוא דוגמה נוספת לאלימות זו. ב-1859 תקף בראון בסיס צבאי פדראלי כדי לגנוב משם נשק ולהעביר אותו למתנגדי העבדות. הוא נתפס והוצא להורג, אך הוא הפך קדוש בעיני מתנגדי העבדות. העובדה שבראון נתפס כקדוש בעיני גורמים בצפון הרתיעה מאוד את מדינות הדרום. כמו כן, סנאטור בצפון בשם סאמנר הוכה ע"י תומכי העבדות לאחר שתקף מילולית את אחד הסנאטורים האחרים (באטלר מהדרום) בעניין העבדות. בין המכים היה חבר בית הנבחרים ברוקס, שהיה קרוב משפחה של כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

- הסנטור באטלר. אירועים אלה מבטאים את עומק השסע בחברה האמריקנית. דוגמה נוספת: בשנות ה-50 שלח הכומר הנרי ביצ'ר ארגזים שעליהם הכתובת "ספרי התנ"ך של ביצ'ר", אבל כשפתחו את הארגזים התגלו רובים שהיו מיועדים למתנגדי העבדות.
- **בחירתו של לינקולן בקולות הצפון בלבד** – עובדה זו יצרה בקרב מדינות הדרום תחושה שנבחר נשיא סקטוריאלי שידאג רק למדינות הצפון. לא עזרה ללינקולן העובדה שהבטיח לא לבטל את העבדות – למרות זאת מדינות הדרום ראו במפלגה הרפובליקנית כמזוהה עם הלוחמים לביטול העבדות שתמכו/הצדיקו את פעולותיו של ג'ון בראון. למעשה, בחירתו של לינקולן הביאה לפרישת מדינות הדרום מהברית. לאחר הפרישה תקפו מדינות הדרום מבצר פדראלי, ומתקפה זו הייתה העילה שלינקולן חיפש, לפרוץ מלחמת אזרחים.
  - **המאבק על הספר** – ניתן לטעון שהספר היווה גם הוא גורם לפרוץ מלחמת האזרחים. הספר היווה איזור מאבק בין הצפון לדרום – מאבק על השליטה בשטחים העצומים במערב. התפיסה שהתגבשה הייתה שמי שישלוט במערב ישלוט בעתידה הפוליטי והכלכלי של ארה"ב. עד 1861 הצליחו הצפון והדרום לגבש שורה של פשרות, אבל במבט לאחור ניתן לטעון שהן רק דחו את העימות הבלתי נמנע. כלומר, זמן קצר לאחר השלמת הייעוד הגלוי, כלומר רצף טריטוריאלי מחוץ לחוף, פרצה המלחמה.

דרכי השיקום החוקתיות, הכלכליות והחברתיות

המלחמה הסתיימה בניצחונה של הברית של מדינות הצפון. מצד אחד, המלחמה הביאה למותם של 620,000 נפשות, עשרות אלפי פצועים, הרס וחורבן כלכלי, נפשי ומוסרי, שלא ניתן למדידה. מצד שני, המלחמה האיצה את התיעוש בצפון וקידמה את המהפכה התעשייתית בארה"ב, והחלה תקופה של שלטון רפובליקני כמעט רצוף מ-1861 ועד 1933 (רק שני נשיאים לא רפובליקניים).

תקופת השיקום (1865-1876)

בתקופת השיקום הייתה מחלוקת קשה בין אנשי הצפון האם להנהיג מדיניות פייסנית כלפי הדרום המנוצח או שמא מדיניות של ענישת המדינות המרדניות. יש לזכור שלינקולן נרצח ע"י מתנקש דרומי ב-1865 ובמקומו הושבע הנשיא אנדרו ג'ונסון, שלא הייתה לו אותה מנהיגות של לינקולן. הרצח שימש עילה לתומכי הענישה להקשיח את המדיניות כלפי הדרום תוך הפיכת לינקולן לקורבן קדוש. מי שהובילו את המדיניות לאחר רצח לינקולן היו אנשי המפלגה הרפובליקנית בקונגרס. הקולות הדומיננטיים במפלגה זו קראו להענשת הדרום.

תיקונים חוקתיים

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

הקונגרס האמריקני ביצע בשנים 1865-1870 שלושה תיקונים בחוקה. תיקונים אלו בוצעו לפני שמדינות הדרום הוחזרו מבחינה חוקית לברית (בין השנים 1866-1870 ישנה החזרה פורמלית של מדינות הדרום לברית, ובין השנים 1870-1876 ישנה החזרת ריבונות פנימית למדינות הדרום).

התיקון ה-13 – ביטול ואיסור העבדות בארה"ב.

התיקון ה-14 – הכרה במעמד האזרחי של השחורים והתחייבות לקיום זכויותיו של כל אזרח.

התיקון ה-15 – הגנה על זכויות השחורים לבחור ולהיבחר.

שיקום בתחום הכלכלי והחברתי

- מעבר מכלכלת מלחמה לכלכלת שלום.
- שנים אלה ביטאו התעצמות בתחומי התעשייה והמסחר.
- גביית מיסים גבוהה מהדרום לצורך שיקומו. תקופה זו מאופיינת בשיקום ערים (כמו אטלנטה), סלילת דרכים ומסילות ברזל, השקעה במערכת של חינוך ציבורי שקיבלו גם שחורים.
- הקמת לשכת העבדים המשוחררים (1865).

3.4: מאבק השחורים למען שוויון זכויות במאה העשרים

רקע

כבר עם הקמת ארה"ב מתגבשים חילוקי דעות בין מדינות הצפון למדינות הדרום בשאלת העבדות. ביטויים לויכוח זה ניתן למצוא בחוקה, בפקודת צפון-מערב וב"פשרת מיזורי" (1820). שלושת המסמכים דנו בצורך להגביל את העבדות במדינות הדרום ["פשרת מיזורי" כזכור דנה בצורך לקבל מדינות לברית בזוגות (צפון-דרום)]. ב-1856 ניתן פסק הדין במשפט דרד סקוט, שבו אישר בית המשפט העליון הסגרה של עבד שברח לצפון. משפט זה הוכיח את קשיחות החוק כלפי שחורים. מלחמת האזרחים שמה קץ רשמי לעבדות ברחבי ארה"ב. כבר במהלך המלחמה פרסם לינקולן צו לשחרור העבדים. לאחר המלחמה התקבלו התיקונים החוקתיים (13, 14, 15) שנועדו לעגן את זכויות השחורים בחוקה, ותוכנם קבע את ביטול העבדות ואפשר שוויון זכויות אזרחי. בין השנים 1865-1876/7 מדובר על תקופת השיקום – ניסיון של הצפון לקדם את השחורים במדינות הדרום. ב-1877 נכנס לתפקיד נשיא חדש, היז, שהנהיג מדיניות פייסנית כלפי הדרום. במסגרת מדיניות זו פוזר צבא הכיבוש הצפוני, ובעצם השחורים הופקרו בידי הדרומיים שניסו בכל דרך לבטל את יישומיה המעשיים של החקיקה הפדראלית. אחד הביטויים הכי קיצוניים לאלימות כלפי השחורים באותן שנים היו מעשי הליניץ'. המטרה הייתה להפחיד את האדם השחור, להקשות עליו להשתלב במרקם החיים (בחברה הלבנה) בתחום הפוליטי/חברתי/כלכלי. רוב מעשי הליניץ' "הוסברו" כהגנה על האישה הלבנה מפני החייתיות של האנסים השחורים. לאדם השחור יוחסה תאוה בלתי נשלטת לאישה הלבנה [מחקרים מאוחרים גילו שרוב מקרי הליניץ' לא היו קשורים לאונס כלל].

באותה תקופה (החל מ-1877) הלכה והתרבתה החקיקה נגד שחורים במדינות הדרום, אפליה חוקית ממוסדת שזכתה לכינוי "חוקי ג'ים קראו". חוקים אלה מנעו למשל משחורים רבים להצביע שכן קבעו מבחן קריאה, אותו השחורים התקשו לעבור (בערך 70% מהשחורים היו אנאלפביתים). במדינות דרומיות מסוימות היו חוקים שאסרו על שחורים לשאת נשק. כמו כן, במדינות הדרום התמסדה מדיניות של הפרדה מלאה בין שחורים ללבנים בכל תחומי החיים החל ממערכת החינוך ומקומות נפרדים ברכבות ועד להתקנת ברזיות ציבוריות נפרדות. מדיניות הפרדה זו קיבלה חיזוק מבית המשפט העליון במשפט פלסי נגד פרגוסון (1896).

משפט זה מבטא ניסיון של השחורים להיאבק למען השוויון החברתי שלהם. במקרה שקדם למשפט, פנתה ועדה מיוחדת (לא רשמית) לאדם ששמו הומר פלסי, שהיה שמינית שחור (אבל המראה שלו היה לבן). הוא נבחר כדי להציג את האבסורד בחוקי ההפרדה של חברת הרכבות בלואיזיאנה (1890). פלסי עלה על הרכבת, הודיע שהוא שמינית שחור והלך להתיישב בקרון של לבנים. הוא התבקש לקום וסירב, ולפיכך נעצר במקום. הנושא עלה למשפט, התגלגל בערכאות השונות, והגיע בסופו של דבר לביהמ"ש העליון.

פלסי התבסס בהגנתו על התיקון ה-14 שקובע שוויון זכויות. פסיקת ביהמ"ש קבעה שמדיניות "נפרד אבל שווה" אינה סותרת את התיקון ה-14 לחוקה, ולפי טענת בית המשפט ההפרדה פוגעת באותה מידה בשני כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

הגזעים, ולפיכך היא שוויונית. לכן, כל תחושה של אי שוויון שחשים השחורים נובעת מפרשנות סובייקטיבית שלהם את המציאות. פסיקת "נפרד אבל שווה" מחזיקה מעמד בארה"ב עד שנת 1954 במדינות הדרום ומביאה לגל נוסף של חוקי הפרדה בדרום. הפסיקה הזאת היוותה סטירת לחי לכל הנושא של מאבק השחורים למען שוויון זכויות. עם זאת, בתחילת המאה ה-20 ניכר שינוי בגישות השחורים. במקום לפעול באופן יחידני, הוקם ארגון בשם NAACP (1910) – "ארגון לאומי לקידום צבעוניים". צריך לזכור שבתחילת המאה העשרים נאלצו השחורים להתמודד עם מערכת פדראלית אדישה עד עינת. רק בסוף שנות ה-40 ותחילת שנות ה-50 החלה פעילות הולכת וגוברת של השחורים שבאה בעקבות סיום מלחמת העולם השנייה (משפט בראון נגד מערכת החינוך שהביא לביטול פסיקת "נפרד אבל שווה", פרשת רוזה פארקס ועוד). בד בבד החלו תיקונים ביוזמת הממשל האמריקני החל מתקופת רוזוולט והלאה. שיא התיקונים מצד הממשל התבצע בתקופת הנשיא לינדון ג'ונסון. בתקופתו פורסמו "חוק זכויות האזרח" (1964) ו"חוק הבחירות" (1965). בתקופה זו בלטה גם עלייתם של מנהיגים שחורים בעלי דעות שונות, ובראשם מרטין לותר קינג שתמך באינטגרציה מלאה ללא אלימות, ולעומתו מלקולם אקס שהיה הרבה יותר מיליטנטי, קיצוני, לוחמני. הוא תמך בהפרדות, והוא לא שלל שימוש באלימות.

הסיבות להתפרצות מאבק השחורים בשנות ה-50 וה-60 של המאה העשרים

- השתלבות האפרו-אמריקנים בצבא במסגרת הגיוסים הנרחבים של שתי מלחמות העולם, באה לידי ביטוי בדרישתם לזכויות שוות. במלחמת העולם הראשונה שירתו בצבא האמריקני כ-370.000 אפרו-אמריקנים ובמלחמת העולם השנייה התקרב מספרם למיליון. העובדה שהאפרו-אמריקנים "היו מספיק טובים בשביל להלחם" הביאה לכך שהם לא היו מוכנים בשום פנים ואופן לחזור לתנאי האפליה והקיפוח הקודמים. לא זו בלבד אלא שחלק ניכר מחיילים אלה לחם נגד גרמניה, מדינת אויב בעלת אידיאולוגיה גזענית ולא היו מוכנים עוד לספוג אפליה על רקע גזעני. הנשיא טרומן (בעקבות הדו"ח) הצליח להביא כבר ב-1948 לביטול האפליה בצבא (ולפיכך ניתן לראות גם בצעד תקדימי זה סיבה נוספת להתפרצות המאבק). גם הנשיא קנדי התייחס לכך שאפרו-אמריקנים משרתים בצבא האמריקני "המבקש לקדם את כל מי שמבקשים להיות חופשיים" ובאותה עת סובלים מאפליה בבית ולפיכך יש לפעול לתיקון מצבם.
- האפרו-אמריקנים הבינו שניתן לנצל לטובתם את המלחמה הקרה לטובת מאבקם מתוך ידיעה שהמשך הקיפאון במעמד המשפטי, החברתי והכלכלי תורם לדימויה השלילי של "הדמוקרטיה האמריקנית הנאורה" במאבקה נגד ברית המועצות הקומוניסטית הפוגעת בזכויות האדם. הנשיא אייזנהאואר הודה שהאפליה במדינות הדרום פוגעת קשות ביוקרתה של ארה"ב.
- בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה החל גל משמעותי של התנגדות עמים באפריקה ובאסיה נגד הקולוניאליזם המערבי. במסגרת מאבק זה נוצח האדם הלבן על ידי עמים שנחשבו "נחותים" (ההסתבכות האמריקנית בקוריאה, ההתקפלות של הצרפתים מהודו-סין ומאלג'יריה, הויתור של

- בריטניה על הודו ועוד). האפרו-אמריקנים שהיו עדים לתופעה היסטורית זו, קיבלו השראה ממאבקים אלה. כך למשל אימץ מרטין לותר קינג את תורתו של מהטמה גאנדי.
- היחס המפלה של מדיניות הדרום כלפי האפרו-אמריקנים תחת החסות המשפטית הפדראלית "נפרד אבל שווה" גרם בין היתר להגירה משמעותית צפונה. במדינות הצפון השחורים יכלו לבחור באופן חופשי ולפיכך הפכו לכוח אלקטוראלי משמעותי שיכול להציב תביעות שיש להתחשב בהן. רוב השחורים היגרו לערים הגדולות והתגוררו בשכונות נפרדות שקיבלו את הכינוי "גטאות". יש להבין שהחיים בתוך שכונות צפופות, עניות ומוכות פשע, הגבירו את פעולות המרי של השחורים.
  - קמה שכבת מנהיגים משמעותית ובראשה מרטין לותר קינג. קינג במתינותו ובשיעור קומתו הציבורי והמוסרי הצליח לנסח מטרות ברורות ודרכי פעולה למאבק של האפרו-אמריקנים והשכיל להפוך את שאלת זכויות האזרח של בני גזעו לשאלה כלל אמריקנית.

הפעולות של הרשויות הפדראליות בארה"ב לתיקון מצב השחורים

ביהמ"ש העליון – פסיקת "בראון נגד מערכת החינוך של טופקה" (1954)
ב-1950 החל ה-NAACP לפעול לביטול האפליה בתחום החינוך. עד אז, עסק בעיקר בפעילות חינוכית ובעניינים מקומיים. ב-1954 פסק שופט ביהמ"ש העליון ארל וורן בתיק זה, שהתפיסה "נפרד אבל שווה" (כפי שנקבעה במשפט פלסי נגד פרגוסון) היא גזענית ומנוגדת לתיקון ה-14 בחוקה המחייב שוויון בפני החוק. ההנחה של ביהמ"ש התבססה על התפיסה שחינוך בתקופה המודרנית מהווה כלי עיקרי להכשרת אזרחים לקראת עתידם, ולפיכך הוא מהווה יעד מרכזי של השלטון. לכן, הפרדה של תלמידים על בסיס גזעי יוצרת רגשי נחיתות חברתיים הפוגעים ביעדי השלטון. פסיקה מהפכנית זו היוותה סדק ראשון ועמוק במערכת האפליה הממוסדת של מדינות הדרום, וגררה אחריה את הרשויות הפדראליות האחרות. היא פסלה את הפסיקה "נפרד אבל שווה", וטענה שההפרדה מבטלת את השוויון.

הרשות המבצעת – צעדי הנשיאים השונים

נשיאי ארה"ב עשו שימוש בכוחות צבא כדי לאלץ את שלטונות הדרום ליישם את מדיניות האינטגרציה. הנשיאים הסבירו את הצעדים הן בשם זכויות האדם הבסיסיות המהוות חלק בלתי נפרד מהרוח האמריקנית והן בגלל תדמיתה הציבורית של ארה"ב בעיני העולם, בייחוד על רקע המאבק בקומוניזם במסגרת "המלחמה הקרה".

דוגמאות

- 1957 – הנשיא הרפובליקני אייזנהאואר שיגר כוח צנחנים לליטל רוק, ארקנסו, כדי להכריח את השלטונות המקומיים לקבל את פסיקת ביהמ"ש העליון ולאפשר לתלמידים שחורים להיכנס לביה"ס התיכון המקומי.
- 1962 – הנשיא הדמוקרטי קנדי שיגר את הצבא לאוניברסיטת מיסיסיפי כדי להשליט סדר ולאפשר לסטודנט השחור, ג'יימס מרדית', להתקבל ללימודים גבוהים.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

- 1963 – קנדי חותם על פקודה ההופכת את המשמר הלאומי של מדינת אלבמה לצבא פדראלי כדי לאכוף על מושל המדינה ג'ורג' וולאס לאפשר לשני סטודנטים שחורים להירשם לאוניברסיטת אלבמה. עניין זה מבטא את עליונות הפדרציה על המדינות.
- 1965 – הנשיא ג'ונסון מגייס את המשמר הלאומי של מדינת אלבמה (אשר פיזר בכוח מצעד למען שוויון זכויות השחורים) לשירות בצבא הפדראלי כדי להגן על משתתפי המצעד ולהבטיח את מהלכו התקין.
- 1947 – הדין וחשבון של ועדת טרומן. הנשיא טרומן הקים ועדה שנועדה לבדוק את מצב זכויות האזרח בארה"ב. הדו"ח היה ביקורתי ביותר וחשף את מצבם הקשה של השחורים, הן מבחינת האפליה הממסדית והן מבחינת האלימות שהופנתה כלפיהם. טרומן אימץ את הדו"ח וביקש מהקונגרס להפוך את ההמלצות לחוקים, אך מי שהכשיל זאת היו חברי מפלגתו מהדרום.

הרשות המחוקקת

- 1) חוק הזכויות האזרחיות (1964) – חוק זה עיגן את זכויות ההצבעה של השחורים. כמו כן, הובטח ביטול מדיניות ההפרדה ברוב תחומי השירותים הציבוריים (מסעדות, בתי קולנוע, בתי מלון ועוד) תוך מתן דגש על תחום החינוך הציבורי. החוק חייב חלוקה שוויונית של כספי סיוע פדראליים תוך איום להפסיק תכניות סיוע אם תימשך אפליה כלשהי. סעיף נוסף כלל את ביסוס ההזדמנויות השוות בתעסוקה.
- 2) חוק זכויות ההצבעה (1965) – חוק זה מפרט את זכויות ההצבעה באופן שלא יתיר שום מקום ל"לולאות משפטיות" – חוק ללא פרצות שיאפשרו למדינות הדרום להתעלם מקיומו. החוק אסר כל תנאי מוקדם או מבחן כלשהו (קריאה, כתיבה, הישג חינוכי/מוסרי) כתנאי לזכות הצבעה, וכן ביסס אמצעי אכיפה נאותים.
- 3) חוק השיכון/"חוק הדיור ההוגן" (1968) – חוק זה אוסר אפליה במכירה/השכרה של מקום מגורים בשל גזע, צבע, או מוצא לאומי. החוק גם מטפל בביטול ניסוח של מודעות בעלות תוכן מפלה. סעיף אחר נועד למנוע אפליה מצד מוסדות פיננסיים כמו בנקים.

עמדות שונות בקרב החברה האפרו-אמריקנית

הויכוח בין מרטין לותר קינג למלקולם אקס, שני המנהיגים הבולטים במאבק האפרו-אמריקנים בשנות ה-60, בא לידי ביטוי הן בהגדרת מטרת המאבק של האפרו-אמריקנים והן בהגדרת דרך המאבק שלהם בארה"ב. שני המנהיגים נרצחו על רקע על רקע רעיונותיהם. קינג נרצח ע"י מתנקש לבן, ואילו אקס ע"י מתנקשים מ"אומת האסלאם" שממנה התנתק. קינג האמין בשוויון זכויות מוחלט ובאינטגרציה מלאה בכל תחומי החיים, תוך מאבק במבנה הגזענות הדרומי. אקס לעומת זאת, היה מקורב לרעיונות "אומת האסלאם", שגרסה כי האדם הלבן מונע באופן מודע מהאדם השחור להשתלב בחברה האמריקנית. ע"פ תפיסה זו, יש לשאוף להפרדות, תוך הקמת כלכלה ושירותים נפרדים בתעשייה, במסחר ועוד. מטרתה הייתה הקמת מדינה שחורה על אדמה אמריקנית. רעיונות אלה שללו את הלאומיות האמריקנית, שללו מעורבות בקהילה הלבנה, ולפיכך הדוגלים בהם נמנעו מלהשתתף במאבק לתיקון זכויות האזרח. מרטין לותר קינג האמין שהדרך להשיג זכויות אזרח ואינטגרציה מלאה מתבססת על רעיון ההתנגדות הבלתי-אלימה ואי-ציות אזרחי לחוקי האפליה (תוך השפעה מהמנהיג היהודי מהטמה גנדי). קריאותיו של קינג לפעילות בלתי-אלימה עוררה התנגדות בקרב קבוצות מיליטנטיות יותר בחברה האמריקנית כמו מלקולם אקס, "אומת האסלאם" ותנועת "הכוח השחור". אלה תמכו במקרה הצורך בשימוש באלימות, וזאת על רקע האלימות שהופעלה נגד האפרו-אמריקנים בארה"ב (הרוגים בפעולות המשטרה במהלך הפגנות, טרוריסטים לבנים שפוצצו למשל כנסייה בבירמינגהם, אירוע שהביא לרציחתן של ארבע נערות).

פעולות המחאה של השחורים

- החרם על האוטובוסים במונטגומרי, אלבמה (דצמבר 1955), שנמשך 381 יום. החרם החל לאחר מאסרה של רוזה פארקס שסירבה לפנות מקום ישיבה המיועד ללבנים בלבד. צעד זה הוביל את חברת האוטובוסים על סף פשיטת רגל ולביטול תקנות הפרדה.
- שביתות שבת בפתח בתי עסק. עשרות שחורים היו מגיעים למסעדה או מזנון ומבקשים שירות במקום בו יבחרו לשבת, וכשלא נענו נהגו לשבת בפתח העסק ולמנוע כניסה של אחרים. המשטרה פיזרה את השביתות הללו ועצרה את השובתים שסירבו להשתחרר בערבות וכך שיבשו את פעולות בתי המעצר. בתי עסק רבים ביטלו מרצונם את ההפרדה כדי לא לפגוע בעסקיהם.
- הצעדה לווינגטון (אוגוסט 1963). קרוב לרבע מיליון מפגינים צעדו לווינגטון. לרגלי האנדרטה של הנשיא לינקולן נשא קינג את נאומו המפורסם "יש לי חלום", בו קרא לביטול האפליה וליצירת חברה אמריקנית שוויונית ומאוחדת. במהלך ההפגנה נפגשו נשיא ארה"ב קנדי וסגנו לינדון ג'ונסון עם עשרה מנציגי המפגינים. בהצהרה שמסר הנשיא בתום הפגישה הביע את קורת רוחו מהסדר שנשמר במהלך הצעדה והבטיח שהממשלה הפדראלית תמשיך במאמציה להשיג יותר תעסוקה ולמנוע אפליה. הישגים אלה היו מהמטרות הראשיות של הצעדה.
- אלימות והרס. אכזבת השחורים מקצב התיקונים באה לידי ביטוי בשנים 1964-1968 (ימי השיא בביטול האפליה!). בגטאות של הערים הגדולות (שיקגו, לוס אנג'לס, פילדלפיה) פרצו מהומות

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

אלימות בהן נשדדו ונבזזו חנויות כשבמהלך ההתנגשויות עם המשטרה היו נפגעים ואף לא מעט הרוגים. למרבה האירוניה הטראגית, באפריל 1968, לאחר רצח קינג פרץ גל מהומות קשה של פורעים שרמסו את קריאתו לאי-אלימות.

עמדת מדינות הדרום כלפי הצעדים הפדראליים

עמדת מדינות הדרום התעצבה עם סיום מלחמת האזרחים וביטול העבדות. עמדה זו התבססה על יצירת מערכת הפרדה "חוקית" שמצאה את ביטוייה ב"חוקי ג'ים קראו" וקיבלה חיזוק מבית המשפט העליון שפסק במשפט "פלסי נגד פרגוסון" (1896) שמדיניות "נפרד אבל שווה" היא לגיטימית. מדיניות זו יצרה הפרדה בין שחורים ללבנים בכל תחומי החיים, כשבאמצעות הפרדה זו הצליחו לשמור הלבנים על מעמדם החברתי ולשמר תפיסות גזעניות.

השינויים שהחלו להתחולל בשנות ה-50 וה-60 של המאה ה-20, והתיקונים שנעשו ברשויות הפדראליות לביטול ההפרדה במדינות הדרום, עוררו התנגדות עזה שהתבססה על הטענות הבאים:

- מדינות הדרום דבקו בפרשנות מצומצמת של החוקה ותיקונה. לפיכך אין קריאה "בין השורות" אלא רק פרשנות ישירה. לפיכך כל עוד לא התייחס התיקון ה-14 לנושא החינוך, הרי שמבחינת מדינות הדרום הן זכאיות לפעול על פי מצפונן. לא זו בלבד, אלא שפרשנות אחרת מטעם רשויות השלטון הפדראליות מהווה חריגה מסמכות זו. הדרום לא קיבל אפוא את פסיקת בית המשפט בעניין בראון נגד מערכת החינוך (1954) שקבעה שההפרדה במערכת החינוך מנוגדת לתיקון ה-14.
- מדינות הדרום גייסו גם את הטענה שהחלטת בית המשפט עלולה לפגוע במרקם היחסים בין לבנים לשחורים כפי שהתגבש במשך שנים רבות. זו כמובן טענה צינית אבל ניתן לראות בדברים גם נבואה שהגשימה את עצמה שכן ככל שנמשכו התיקונים, כך התגברה האלימות עד סוף שנות ה-60. בין האירועים האלימים: פיצוץ כנסיית שחורים בבירמינגהאם, אלבמה. בפיצוץ נהרגו 4 ילדות (ספטמבר 1963). כך גם רצח פעילי זכויות אזרח במיסיסיפי (יוני 1964), מהומות שחורים בערים צפוניות (יולי 1964), מהומות אלימות בלוס-אנג'לס בהן נהרגו 34 בני אדם (אוגוסט 1965). מאחורי הפעולות האלימות בדרום שכללו לא רק פגיעה פיזית אלא גם פגיעה ברכוש עמדו לעתים קרובות אנשי הקו-קלוקס-קלאן. לקראת סוף שנות ה-60 הקצינו אפרו-אמריקנים רבים את עמדותיהם בעיקר לאחר רצח קינג (1968) ודגלו במסר אלים וקיצוני.
- מדינות הדרום מתנגדות לניסיונות הממשל הפדראלי לכפות אינטגרציה, אך תוך שמירה על החוק. בכך ניתן לראות את השפעת הטראומה של מלחמת האזרחים. חלק מנציגי שלטון הדרום המשיכו להתסיס, וזכורים למשל דבריו של ג'ורג' וולאס, מושל אלבמה שנבחר ב-1963: "הפרדה עכשיו. הפרדה מחר. הפרדה לתמיד!". וואלס גם עמד בפתח האוניברסיטה של אלבמה וניסה למנוע כניסת סטודנטים שחורים. הנשיא קנדי הורה לכוחות הצבא לאכוף את מדיניות האינטגרציה. בזקנתו התחרט וולאס על כמה מהכרזותיו וטען שהן נועדו לצרכים פוליטיים שיביאו לבחירתו למשרת המושל.

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

- כוחות הביטחון המקומיים של מדינות הדרום הפגינו אלימות רבה כלפי המפגינים השחורים שרבים מהם היו ילדים. התמונות הקשות ששודרו בטלוויזיה הביאו לשינויים בדעת הקהל הלאומית לטובת השחורים. יש לזכור שחלק לא מבוטל מנציגי השלטון וכוחות הביטחון בדרום היו מקורבים או חברים בקו-קלוקס-קלאן.

ג.4: פרשת ווטרגייט

ביוני 1972 נעצרה חוליה של חמישה פורצים, שחדרה למטה המפלגה הדמוקרטית בבניין ווטרגייט שבושינגטון. בזכות חשיפתם של שני עיתונאי ה"ווישינגטון פוסט" בוב ודוורד וקרל ברנסטין (אוקטובר 1972), התברר כי הפורצים עבדו בשירות ריצ'ארד ניקסון, נשיאה ה-37 של ארצות הברית. השניים נעזרו במקור "גרון עמוק", שעד 31/5/2005 זהותו הייתה לא ידועה. בתאריך זה הודה מארק פלט (מבכירי האפ.בי.אי) שהוא היה "גרון עמוק". הפרסומים הובילו להקמת ועדת חקירה מטעם הסנאט (קיץ 1973). בינתיים הפורצים הורשעו תוך שהם מכחישים את מעורבות הנשיא ואנשיו. בחקירות התברר כי ערב הבחירות מינו יועצי הנשיא ועדה סודית כדי לבצע פריצות והאזנות סתר וכן לאסוף מידע אינטימי על יריביו הפוליטיים [הדמוקרטים]. ניקסון עצמו הכחיש מהרגע הראשון כל קשר שלו לפרשה. אנשיו (שכוננו בלעג "כל אנשי הנשיא") הושבעו לא לדבר על נושא האזנות הסתר, ואף היו איומים על חייהם, על מקום עבודתם, על עתידם ועתיד משפחותיהם. במהלך החקירות, אולץ ניקסון למסור את הקלטות שהיו ברשותו [שכן היה נהוג להקליט את השיחות של הנשיאים במהלך פגישות שלהם או שיחות טלפון על מנת לתעד את הפעולות שלהם], אך במשך תקופה מסוימת סירב להעביר אותן קלטות. לאחר חשיפת הפרשה כולה, החליט הקונגרס להגיש כתב אישום בן שלושה סעיפים נגד הנשיא, ולפיכך הודיע ניקסון על התפטרותו באוגוסט 1974 (אירוע חסר תקדים בתולדות ארה"ב). ניקסון הוא הנשיא היחיד עד כה בהיסטוריה האמריקנית שהתפטר מתפקידו).

כתב האישום כלל בין היתר את העבירות הבאות:

- הפרת שבועתו כנשיא למלא בנאמנות את כהונת הנשיא ולשמור כמיטב יכולתו על החוקה תוך פגיעה בחובתו החוקתית לביצוע חוקי המדינה.
- שימוש לרעה בשירותי הביון הפדראליים וכן במידע שקיבל מהם וזאת למטרות של ריגול פוליטי (ביצוע האזנות סתר אלקטרוניות) ולטשטוש ראיות הקושרות את הפרשה ישירות לו ולעוזריו.
- ניסיון לעכב, לסבך ולהכשיל את חקירת המקרה וכן העלמת ראיות נגדו ונגד אנשיו ומסירת עדויות כוזבות לרשויות החקירה.
- פריצה לא חוקית למשרדי המפלגה הדמוקרטית בבנייני הוטרגייט בווישינגטון תוך ניסיון להתקין אמצעי ציטוט ולפגוע במסע הבחירות של המפלגה היריבה.
- הסכמה לתשלומי שוחד על מנת להשתיק או להשפיע על העדים בפרשה.
- לא עשה דבר כאשר ידע או היה צריך לדעת שעוזריו משתדלים להכשיל את החקירות הקשורות בפרשת ווטרגייט.

הרקע למשבר במוסד הנשיאות

החל משנות ה-30 הייתה הרחבה בתפקידי השלטון עקב פיתוח משאבים ומקומות אנרגיה, תכנון כלכלי, מדעי וטכני, מדיניות סוציאלית ("הניו דיל" של רוזוולט, "החברה הגדולה" של לינדון ג'ונסון), חינוך כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

והשכלה ועוד. הצורך במנגנוני ידע מקצועיים ומנהליים גבר, ואילו הממשלה במקביל תובעת יד חופשית בתחומי האחריות שלה. בעידן הטכנולוגיה המודרנית נדרשים השלטונות לעיתים תכופות לקבל הכרעות מיידיות. כל דחיית החלטה עלולה לפגוע באינטרסים לאומיים חיוניים [המלחמה הקרה, תחום בטחון הפנים והתחום הכלכלי]. הרשות המבצעת מתערבת בעניינים המוגדרים בחוקה כסמכויות הקונגרס. היא זו שיוזמת את החקיקה בטענה כי "מי שניצב בחזית התעשייה והביצוע, יכול לקבוע, מהם הצרכים החייבים לכוון את המדיניות, ולהגדיר את יעדי החקיקה הנדרשת".

לאחר מלחמת העולם השנייה, מתבססת בשנות ה-50 ארה"ב כמעצמת-על. מעמד זה מחזק גם כן את סמכויות הרשות המבצעת. תקופת ה"מלחמה הקרה" הביאה לטשטוש הולך וגובר בין סמכויות השלטון בענייני החוץ ובענייני הפנים.

בתקופת ניקסון בוצעו באופן חוקי האזנות נגד גורמים שנחשדו כחותרים נגד ארה"ב וזאת בשל המעורבות בקמבודיה. המרחק במקרה זה בין פעילות חוקית לבלתי-חוקית היה קצר ביותר.

משמעות פרשת ווטרגייט

- הפרשה הוכיחה את עליונות שלטון החוק, באמצעות נציגיו, על סמכויותיו וכוחו של הנשיא.
- הוכחה חשיבות חופש הביטוי, והובלטה השפעת התקשורת ודעת הקהל כאמצעי ביקורת על הרשות המבצעת.
- שיטת האיזונים והבלמים הצליחה לעמוד במבחן הקשה ביותר. הפרשה איששה את הפרדת הרשויות. היא "העירה" את הרשויות האחרות שדאגו לפיקוח צמוד יותר על פעולות הממשל.
- הפרשה עצמה עוררה בקרב הציבור האמריקני מבוכה רבה והובילה להיעדר אמון במוסדות השלטון. הנשיא, שאמור לייצג את החוקה, מעל באמון הציבור, בתומכיו ובשלטון בכלל. אך מצד שני, הפרשה "יצאה מהארון", והנשיא היה בשלבי חקירה מתקדמים. לפיכך, הדמוקרטיה האמריקנית הצליחה להתגבר על המשבר שפקד אותה. עם זאת, יש לזכור שניקסון לא נענש על מעשיו, אלא קיבל חנינה מג'רלד פורד, הנשיא שהחליפו לאחר שהתפטר.

פרק חמישי: הקפיטליזם האמריקני מסוף המאה ה-19

א. מאפייני הקפיטליזם, גילוייו והשלכותיו הכלכליות, החברתיות והפוליטיות משלהי המאה ה-19 ועד למלחמת העולם הראשונה, התנועה הפרוגרסיבית ותיקוניה

ב. "השיבה לנורמאליות" בשנות ה-20 והמשבר הכלכלי הגדול

ג. "הניו-דיל" – מטרות, דרכי יישום, הערכה ביקורתית: "הניו-דיל" – המשך או מהפכה"

ד. ארצות הברית כ"חברת שפע" – בעיות ודרכי התמודדות (שנות ה-50 וה-60)

5.א: מאפייני הקפיטליזם, גילוייו והשלכותיו הכלכליות, החברתיות והפוליטיות
משלהי המאה ה-19 ועד למלחמת העולם הראשונה, התנועה הפרוגרסיבית ותיקוניה
(עמ' 52-60, 231-237)

התקופה שבה נדון במסגרת סעיף זה: 1865-1914 (1918).

"ה"ביג ביזנס" או ה"דור המוזהב"

- עד מחצית המאה ה-19 הייתה החברה האמריקנית חברה אגרארית בעיקרה, אך החל מאמצע המאה ה-19 מתחילה ארה"ב להשתלב במהפכה התעשייתית. תופעה זאת כללה את ההתעצמות בתהליך הגידול הדמוגרפי (וגם הגיאוגרפי) של ארה"ב. בין השנים 1840-1860 צמחה אוכלוסיית ארה"ב מ-17 מיליון ל-31 מיליון בני אדם (כולל 4 מיליון מהגרים שהגיעו בתקופה זו). זוהי תקופה של עיור. בשנים אלה צומחות ערים גדולות כמו ניו-יורק, פילדלפיה ושיקגו. ב-1860 רק 19.8% מתושבי ארה"ב חיים בעיר, ואילו ב-1910 כבר 45.7% מהאוכלוסייה מתגוררת בעיר.
- ארה"ב בתקופה זו נתפסת כמקום בטוח יחסית, שאינו סובל ממתחות ומקונפליקטים פנימיים (בערבון מוגבל), וזאת בניגוד לאירופה שבה רווחו גם תנועות שחרור לאומיות וגם ארגונים סוציאליסטיים לוחמניים.
- תקופה זו עומדת בסימן שלטון כמעט מוחלט של המפלגה הרפובליקנית שנתפסה עם השנים כמפלגה המזוהה עם בעלי ההון.
- בתקופה זו משתנה גם ההגדרה של היזם האמריקני הטיפוסי ("Self Made Man"), שהופך מחקלאי, קאובוי, בעל מלאכה או צייד, לאיש העסקים העירוני. איש העסקים המצליח הופך להיות האידיאל ומודל לחיקוי בחברה האמריקנית (לדוגמה: רוקפלר, וונדרבילט, קארנגי). אישים אלה בלטו על רקע החיזורון של הנשיאים באותה תקופה (גרנט, הייז, גארפילד, ארתור).
- בתקופה זו גם לא בלטו גנרלים מזהירים או אינטלקטואלים מבריקים. כלומר, בעלי ההון היוו את מודל ההערצה הבסיסי והבולט ביותר. אלו זכו גם לכינוי "הברונים השודדים".

"הברונים השודדים"

כעת נעמוד על קורות החיים של כמה מאילי ההון המרכזיים של התקופה.

ג'ון ד. רוקפלר עמד בראש חברת "סטנדרד אויל". רוקפלר, יליד 1839, התחיל להתעניין בנפט אי שם ב-1863, וב-1870 ייסד את חברת "סטנדרד אויל" באוהיו, בשווי של למעלה ממיליון דולר, ושלט ב-4% מייצור הנפט בארה"ב. ב-1872 רכש 20 מתוך 25 בתי הזיקוק בקליבלנד, וב-1880 כבר שלט ב-90% מכלל בתי הזיקוק בארה"ב. "סטנדרד אויל" שיווקה בעצמה את התוצרת שלה בחביות שייצרה בעצמה ובמיכליות שבנתה בעצמה. לפיכך, התחרות עם חברה זאת הפכה כמעט לבלתי אפשרית. יש לזכור שרוקפלר לא נרתע משום אמצעי לבסס את שליטתו. כך למשל "נקנו" מחוקקים, שופטים ומושלים, אם ברמה מקומית ואם ברמה פדראלית. אחד ממנהגיו היה למכור את מוצריו במחירי הפסד, וזאת כדי להביא כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

את כל מתחריי לפשיטת רגל. ברגע שרכש לעצמו מעמד מונופול, הוא העלה בחזרה את המחירים, ואפילו למחירים גבוהים יותר, וזאת כדי לפצות על הפסדיו. עם זאת, ב-1892 היה זה המונופול הראשון שפורק ע"י בית המשפט בטענה של קשר נגד הציבור.

קורנליוס וונדרבילט היה איל ספנות שמכר בזמן מלחמת האזרחים את אניותיו לממשלת ארה"ב, ובאמצעות ההון שלו החל להשקיע ברכבות. עד 1869 השתלט על כל הקווים באזור מדינת ניו-יורק. הוא היה הראשון שיזם פיתוח של מסילות כפולות. הוא גם יזם את הקמת ה"גראנד סנטרל סטיישן", תחנת רכבת גדולה מאוד בניו-יורק.

אנדרו קארנגי היה איל פלדה מהעיר פיטסבורג. הוא היגר בגיל 13 מסקוטלנד לארה"ב, ומלחמת האזרחים היא שהאיצה את התפתחותו הכלכלית. חברתו של קארנגי הייתה הראשונה שההון שלה נעמד מעל מיליארד דולר.

ביטויי הצמיחה של ארה"ב החל מאמצע המאה ה-19

- המצאות וגילויים טכנולוגיים ויצירת פטנטים. התפתחות אמצעי תחבורה, אמצעי תקשורת, אמצעי ייצור ומקורות אנרגיה.
- הצמיחה בתפוקת חומרי גלם. צמיחה אדירה בתחום ייצור הברזל והפלדה בין השנים 1906-1876. התפוקה עולה בשנים אלה פי 44. כמו כן, יש עלייה בכמעט פי שישה בערך התפוקה של נפט ופחם בין השנים 1880-1910.
- התפתחות בענפי תעשייה שונים ומגוונים, והנתונים מעידים על השקעות גדולות, המסמנות צמיחה אדירה בביקוש ובהיצע.
- עלייה בתפוקת ייצור של עובדים.

סיכום – מאפייני הקפיטליזם האמריקני

- (1) צמיחה חסרת תקדים בכל ענפי הייצור שכללה המצאות ושכלולים בתחום הטכנולוגיה ובהם הטלגרף החשמלי, הטלפון, הנורה החשמלית ושיטת "הסרט הנע". כמו כן, מתאפיינת התקופה בעלייה דרמטית בתפוקה של חומרי גלם כמו ברזל, פלדה ונפט. בשנת 1900 מייצרת ארה"ב את כמות הפלדה של בריטניה וגרמניה יחדיו (שתי המדינות המדורגות אחרי ארה"ב בתחום ייצור הפלדה). כמו כן, רשת מסילות הברזל התרחבה ואפשרה העברה זריזה ויעילה של סחורות וכוח אדם ממקום למקום, וזאת בעיקר לאחר המצאת המסילות הכפולות ע"י קורנליוס וונדרבילט.
- (2) עיוור והגירה. בשנת 1860 היוותה האוכלוסייה העירונית בארה"ב רק 19.8% מכלל האוכלוסייה, ואילו בשנת 1910 כללה האוכלוסייה העירונית כבר 45% מכלל האוכלוסייה. תהליך העיוור שיקף את המהפכה התעשייתית שעברה ארה"ב אך גם ביטא את גלי ההגירה האדירים שהגיעו בעיקר מאירופה.
- (3) צמיחת מעמד "הברונים השודדים", כלומר, מונופוליציה של תחומי תעשייה ומסחר ע"י אילי ההון ובעלי התאגידים. בין האישים הבולטים: רוקפלר (נפט), קארנגי (פלדה), וונדרבילט (רכבות) ומורגן (בנקאות). אילי ההון קנו לעצמם מעמד פוליטי וזאת כדי לקדם את עסקיהם.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

- הפעולות שביצעו לא תמיד היו כשרות או חוקיות, וכך רווחה תופעה של "קניית" מחוקקים ושופטים. רוקפלר למשל נהג "לשבור את השוק" ע"י מכירת מוצרים במחירי הפסד. מתחריו שלא יכלו להתמודד איתו, פשטו את הרגל, ואז רוקפלר קנה אותם בזול וכך יצר לעצמו מונופול שאפשר לו להפקיע מחירים ללא שום איום של תחרות על עסקיו. אילי ההון עמדו בראש של תאגידים גדולים, או אנכיים (לאורך פס הייצור) או אופקיים (השתלטות על ענף שלם) או שילוב "תמנוני" של תאגיד אנכי ואופקי כאחד. למעשה, אילי ההון הפרו את האיזון של הדמוקרטיה האמריקנית תוך ריכוז כוח אדיר שהיה משוחרר מכל מגבלה חוקתית ופוליטית.
- (4) שינוי בדימוי של האליטה האמריקנית ומי שנתפס כמוודל לחיקוי. מי שנתפס כיום האמריקני כבר לא היה החקלאי, הבוקר או הצייד, אלא איש העסקים העירוני.
- (5) דרוויניזם חברתי. תפיסה שהעניקה לגיטימציה לאי השוויון שהלך וגדל בחברה האמריקנית. ע"פ תפיסה זו מדובר ב"מצב טבעי" שבו "טורף" החזק את החלש, ולפיכך התערבות הממשל אינה מוסרית כי היא נוגדת את חוקי הטבע. בתקופה זו נעלמו "האומנים הקטנים" (סנדלרים וכו'), הפן האישי ביחסי עובד-מעביד, ויש לזכור שבתקופה זו שלט אחוז אחד מאוכלוסיית ארה"ב (המאיון העליון) ב-50% מההון בארה"ב, ובידי 12% הייתה שליטה של 90% מההון האמריקני. במקביל לתופעות של ההתעשרות וההצלחה, יש לזכור שלא כל האוכלוסייה נהנתה מהשפע, כמו קבוצות אתניות חלשות לדוגמת האפרו-אמריקנים.

התנועה הפרוגרסיבית ותיקוניה

לקראת סוף המאה ה-19 החלו תנועות מחאה נגד התופעות של הקפיטליזם הקיצוני. כך למשל קם ב-1886 ארגון ה-AFL ["הפדרציה האמריקנית לעבודה"]. ארגון זה שאף לתיקונים בתחום הכלכלה ובתחום יחסי העבודה. ארגון זה הצטרף בהמשך ל-CIO ["הקונגרס של התעשייה המאורגנת"]. ארגון זה תרם רבות לביסוס העבודה המאורגנת בארה"ב ולמדיניות הרווחה האמריקנית שנוצרה לאחר המשבר הכלכלי הגדול. תנועה נוספת הייתה התנועה הפופוליסטית, שהייתה תנועת מחאה חקלאית, ששאפה להביא לתיקונים בתחום החקלאות עקב הירידה המתמדת במחירי התוצרת החקלאית. התנועה הפרוגרסיבית צמחה בסוף המאה ה-19 (1890) והגיעה לשיאה בשנים 1901-1917. תנועה זאת צמחה בתקופה של שפע והתבססה על רעיונות אינטלקטואליים וליברליים של סופרים ועיתונאים ששאפו לתקן את החולאים של הקפיטליזם והאינדיבידואליזם הקיצוניים שהביאו להשחתת המידות של הדמוקרטיה האמריקנית. הוגי דעות אלה כונו "זורקי הבוץ" או "גורפי האשפה", כי הם "קלקלו את החגיגה", חשפו את המכוער שבתקופה, את הקשיים של השכבות החלשות, השחיתות של "הברונים השודדים". יש לזכור שלא מדובר בתנועה סוציאליסטית אלא בתנועה המעוניינת בתיקון השיטה הקפיטליסטית.

מטרות התנועה הפרוגרסיבית

- בתחום הכלכלי – ריסון התאגידים.
- בתחום החברתי –
  - הגנה על ההמון מפני ניצול התאגידים.
  - השלטת מערכת יחסים הגונה בין מעבידים ועובדים.
  - תנועה זו גם שאפה לתיקון מוסרי של החברה ולכן פעלה לטובת חקיקה האוסרת מכירת אלכוהול.
- בתחום הפוליטי –
  - מאבק בהשפעה המופרזת של בעלי ההון (מאבק בפלוטוקרטיה).
  - מאבק בשחיתות.
  - רצון לפעול לדמוקרטיזציה של המערכת הפוליטית.

האנשים שעמדו בראש רעיונות אלו היו בדרך כלל אנשים משכילים, משכבות הביניים של החברה, כאלה שלעתים קרובות גם נפגעו מעלייתם של בעלי ההון החדשים. רעיונות התנועה חלחלו לשתי המפלגות הגדולות ויושמו גם במישור המקומי וגם במישור הפדראלי. רעיונות התנועה זכו להצלחה בעיקר בימי כהונתם של הנשיא הרפובליקני תיאודור רוזוולט (1901-1909) והנשיא הדמוקרטי וודרו וילסון (-1921). (1913).

התיקונים שבוצעו ע"י התנועה הפרוגרסיבית במישור הפדראלי ובמישור המקומי חלק גדול מהצדדים ברוח התנועה הפרוגרסיבית החלו דווקא במישור המקומי ולא במישור הפדראלי. ע"פ החוקה הסמכות לטפל בבעיות חברתיות-כלכליות היא של המישור המקומי, וכמו כן הרבה יותר קל להעביר תיקון במדינה אחת מאשר בכל הברית.

תיקונים במישור הפדראלי	תיקונים במישור המקומי
<p><u>1887</u> – החוק להסדרת הסחר בין המדינות. צעד זה נועד למנוע השתלטות של חברות גדולות על תחום התובלה היבשתית.</p> <p><u>1890</u> – חוק שרמן נגד הטראסטים (התאגידים). חוק זה אסר התאגדות שעלולה ליצור מונופול (חוזים, הסכמים, התקשרויות). חוק זה לא תמיד מומש, שכן עורכי דין של בעלי העסקים הגדולים מצאו דרך לעקוף אותו או להקטין את השפעתו, וגם בתי המשפט לא תמיד דאגו לאכוף אותו. כמו כן, באופן אירוני החוק הופעל לא פעם נגד איגודים מקצועיים. עם זאת, יש לזכור, שב-1892 הייתה חברת "סטנדרד אויל" לחברה הראשונה שפורקה כמונופול ע"י חוק שרמן.</p>	<p><u>1900</u> – עד למועד זה ניתן לראות הכרה של רוב המדינות בזכות הפועלים להתאגד, לשבות ולנהל משא ומתן קולקטיבי על הסכמי עבודה. זכות זו כמובן הבטיחה גם תנאי עבודה מינימאליים לפועלים.</p>
<u>תיקונים שבוצעו בתקופת נשיאותו של תאודור רוזוולט (1901-1909)</u>	
<p><u>1902</u> – הנשיא נטל על עצמו תפקיד כבורר בסכסוך עבודה של פועלי מכרות פנסילבניה.</p>	<p><u>1901 – 1906</u> – מדינת ויסקונסין בשנים אלה הופכת לחלוצה בתחום החקיקה הפרוגרסיבית, והיא קידמה תיקונים בתחומים סוציאליים ופוליטיים. המושל לחם בשחיתות ופעל לדמוקרטיזציה של המדינה בכל תחומי החיים. הונהג מס פרוגרסיבי שנועד לסייע לחקיקה בתחום החברתי.</p>
<p><u>1903</u> – הקמת המשרד למסחר ועבודה. משרד זה היה אחראי לקידום רווחת העובדים. משרד זה נהג להקפיד על פעולות החברות הגדולות כשעצם הקמת המשרד ע"י הרשות המבצעת מעיד על יותר מעורבות של השלטון בתחום זה.</p>	<p><u>1909</u> – החל משנה זו ברוב המדינות מונהג ביטוח במקרה של תאונות עבודה.</p>
<p><u>1904</u> – הנשיא רוזוולט מנהל מאבק נגד הטראסטים ומסייע להביא לפירוק אחד מתאגידי הרכבות</p>	

	<p>הגדולים. בתקופת הנשיא רוזוולט בוצעו יוזמות בתחום שימור אוצרות טבע, וכן ממשל רוזוולט גילה מעורבות בבניית סכרים, תעשיית מפעלי השקאה, תחנות כוח ועוד. כלומר, הממשל מתערב בכלכלה לרווחת האדם.</p>
<p><u>תיקונים במישור הפדרלי בתקופת נשיאותו של וודרו וילסון (1913-1921)</u></p>	
<p><u>1913</u> – התיקון ה-16 לחוקה: הנהגת מס הכנסה פדראלי שיהפוך להיות גם פרוגרסיבי (כלומר הנהגת מדרגות מס). כמו כן הועבר התיקון ה-17. תיקון זה קובע בחירה ישירה של סנאטורים ע"י העם ולא כפי שהיה נהוג עד אז, דהיינו בחירה ע"י בתי המחוקקים של המדינה.</p>	
<p><u>1919</u> – התיקון ה-18 לחוקה: "חוק היובש". תיקון זה שיקף את הפן הכפייתי של האידיאולוגיה הפרוגרסיבית ששאפה להנהיג חברה מתקדמת ומוסרית יותר תוך ניסיון לשנות דפוסי התנהגות אנושית בדרך של החקיקה. תיקון זה בוטל בימי ה"הניו-דיל" ב-1933 ע"י התיקון ה-21 לחוקה.</p>	
<p><u>1920</u> – התיקון ה-19 לחוקה האמריקנית מעניק זכות הצבעה לנשים. הוא מגביר את עקרון השוויון בחברה האמריקנית ומבטא מענה לבעיה חברתית.</p>	
<p>בתקופת וילסון גם נחקקו חוגים נגד עבודת ילדים, חוקים שמקטינים את שעות העבודה של העובדים ומיטיבים את תנאי העבודה של העובדים במוסדות הפדראליים. כמו כן, העניק הממשל הפדראלי תקציבים למדינות כדי שאלה יוכלו לסייע לחקלאים ולבצע יוזמות של פיתוח.</p>	

ב.5: "השיבה לנורמאליות" בשנות ה-20 והמשבר הכלכלי הגדול (עמ' 61-66).

קטעים 4-6: עמ' 238-242)

"America's Business is Business"

תקופה זו היא נסיגה מהעידן הפרוגרסיבי. ארצות הברית היא המנצחת המשמעותית היחידה של מלחמת העולם הראשונה. מלחמת העולם הראשונה העלתה את ארה"ב לדרגה של מעצמת-על מבחינה מדינית וכלכלית. אבל, סיום המלחמה וסיום כהונתו של הנשיא וילסון ב-1921, ועליית המפלגה הרפובליקנית סימנו מעבר בתפיסה השלטת בארה"ב, מתפיסה של מעורבות לתפיסה של בדלנות. בשנות ה-20 שולטים רק נשיאים רפובליקניים: הרדינג (1921-1923), קוליג' (1923-1929) והובר (1929-1933). המפלגה הרפובליקנית הובילה לבדלנות במדיניות החוץ, וכך נמנעה ארה"ב מלחתום על הסכם ורסאי ומהצטרפות לחבר הלאומים, שמי שיזם את הקמתו היה וילסון. בתחום הכלכלי, נסוג הממשל הרפובליקני מרעיונות הפרוגרסיביזם לטובת עידוד היוזמה החופשית וקפיטליזם. סיסמאות כמו שבכותרת וגם "חזרה לחיים הנורמליים" ו"אמריקה במקום הראשון" ביטאו מגמות אלה, גם של ההיבדלות וגם חזרה לקפיטליזם טהור. אפשר לראות שהמגמה הזאת מבטאת עייפות מהמלחמה, רצון של ארה"ב לדאוג קודם כל לעצמה, ומתוך כך שכל פרט אמריקני ידאג לעצמו. יש לזכור שהמלחמה הפכה את ארה"ב למרכז הפיננסי הגדול בעולם, והיא ביססה את מעמדה כמדינה התעשייתית המפותחת ביותר, וזאת גם בזכות הארגון היעיל של המשאבים. אותם מפעלי תעשייה שהתפתחו אפשרו מקורות פרנסה חדשים שלוו בעלייה מתמדת ברמת החיים של כל מעמדות החברה. ארה"ב דרגה להגן על התוצרת המקומית שלה בזכות מכסי מגן, מה עוד שבראשית שנות ה-20 אירופה הייתה זקוקה למוצרים אמריקניים.

גם בתקופה זאת האליטה/המודל לחיקוי היו אנשי העסקים, בנקאים, אילי הון, ראשי תאגידים גדולים, כשהם כינו זאת: "פחות ממשל בעסקים, יותר נציגי עסקים בממשל". העידן הפך להיות מאוד חומרני, דבר שבא לידי ביטוי גם בכידור ובקולנוע. בתקופה זו יש מעבר מראינוע לקולנוע, אנשים מתחילים לבלות במועדוני ג'אז, להשתתף בתחרויות ספורט שגם מתחילות להיות משודרות ברדיו, בעיקר בענפי הבייסבול, האגרוף ומרוצי הסוסים. חלק מהאינטלקטואלים האמריקניים שהיו מזוהים עם התנועה הפרוגרסיבית התאכזבו מהחומרנות התרבותית של שנות ה-20, וכתוצאה מכך חלקם עזב לאירופה.

המאפיינים הכלכליים-תרבותיים המרכזיים של שנות ה-20

- שנות ה-20 מהוות שנים של שגשוג חסר תקדים. שנים אלה הן שנים של ייצור המוני ע"פ שיטת "הסרט הנע", שהומצאה ע"י הנרי פורד, שגם ייצר את המכונית הפופולארית באותה תקופה: פורד מודל T. בשנות ה-20 התפתח אם כן במיוחד תחום ייצור המכוניות, ותוך מספר שנים אחד מכל שבעה אמריקנים החזיק במכונית. לתעשיית המכוניות התלוו כמובן תעשיות נוספות כמו בדים, גומי, זכוכית, פח ועוד. תחום נוסף שהתפתח בשנים אלה הוא תחום ייצור מכשירי חשמל: מכוונות כביסה, מקררים, מקלטי רדיו, שואבי אבק ועוד. מומצאים פטנטים שאחד מהם הוזכר

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

- כבר והוא שאפשר את המעבר מראינוע לקולנוע. התפתחה בארה"ב חברה חומרנית. אנשי העסקים היו מודלים לחיקוי.
- כדי להגדיל את הייצור חברות רבות פנו לבורסה במטרה לגייס הון מהציבור. המשקיעים, רבים מהם אנשי המעמד הבינוני, נענו בהתלהבות מתוך תקווה להרוויח מעליית שיערי המניות. ככל שהציבור רכש מוצרים רבים יותר, כך גבר הייצור שלהם, וערך המניות בבורסה עלה. חשוב לזכור, שלתופעת רכישת המניות התלוותה תופעה של לקיחת הלוואות גדולות שאושרו ע"י הבנקים. בדיעבד, התברר שהבנקים פעלו בפזיזות ובחוסר אחריות, כאשר הם אינם משערים שפעולותיהם עלולות להמיט על ארה"ב את החורבן הכלכלי הקשה ביותר שידעה מעודה. אכן, באוקטובר 1929, נפלה הבורסה, והחברה האמריקנית נחשפה במערומיה ושקעה במשבר כלכלי שנמשך עד למלחמת העולם השנייה.
  - קפיטליזם קיצוני. הממשל הרפובליקני בשנים אלה תומך בהתערבות מינימאלית עד אפסית בכל הנוגע לכלכלה. שלושת הנשיאים בתקופה [הרדינג, קוליג' והובר] מקדמים מדיניות זו. מדיניות זו הובילה לשגשוג עד נקודה מסוימת בזמן (אוקטובר 1929). בדיעבד היא הייתה גם אחד הגורמים למשבר הכלכלי.
  - התפתחות משבר בחקלאות האמריקנית. לאחר כמה עשורים של מיכון חקלאי, נתקלו החקלאים האמריקנים בתחרות קשה. החקלאות באירופה החלה להתאושש מהמלחמה ואילו הסובייטים הציפו את השווקים בסחורה זולה. עניין זה הביא להקטנת הביקושים מארה"ב והחקלאים נאלצו להתמודד עם עודפי הצע שנמכרו במחירי הפסד, שהביאו להתדרדרות המגזר.
  - שינויים בדפוסי פנאי וביילוי. התפתחות הקולנוע כתרבות פנאי מובילה. התפתחות גם בתחום המוסיקה הן מבחינת הטכנולוגיה של ההשמעה (פטיפונים) והן מבחינת סגנונות (ג'אז). גם ענפי הספורט התפתחו והפכו לפופולאריים (גם באמצעות שידורים ברדיו), ובמיוחד בייסבול, איגרוף ומרוצי סוסים. לראשונה השתלבו גם שחורים בענפי הספורט. כמו כן, התפתח תחום התעופה, וב-1927 השלים צ'רלס לינדברג את החצייה הראשונה של האוקיינוס האטלנטי.

המשבר הכלכלי הגדול

גורמי המשבר

- עד היום היסטוריונים וכלכלנים חלוקים בשאלה מה גרם למשבר הכלכלי הגדול, ואין הסבר אחד כולל המוסכם על כולם. עם זאת, ההסבר המקובל ביותר מתמקד בחוסר האיזון במשק האמריקני.
1. חוסר האיזון במשק האמריקני: עודף ייצור לעומת צמצום הצריכה. התעשייה המתקדמת אפשרה ייצור בלתי מוגבל, אך בכמה תחומים נוצרה רוויה והציבור לא היה זקוק להיצע האדיר שהיה בשוק. לפיכך, מפעלים נאלצו לצמצם את הייצור, דבר שהביא להקטנת המסחר ולצמצום כמות מקומות העבודה הנדרשים.

2. הקשיים בחקלאות: המגזר החקלאי לא נהנה מהשגשוג של שנות ה-20 כמו מגזרים תעשייתיים ואף נקלע לקשיים. זאת כתוצאה משיקום החקלאות האירופאית שלאחר המלחמה ומהמדיניות הכלכלית החדשה של בריה"מ (נ.א.פ) שהביאה להצפת אירופה בסחורה זולה. מגמת ההתאוששות בחקלאות האירופאית הציבה תחרות קשה לאמריקנים וגרמה לחקלאים להיתקע עם עודפים. הסחורה האמריקנית התייקרה גם בעקבות הטלת מכסי מגן ע"י מדינות אירופה, וכך האיכרים נקלעו לחובות, וכוח הקנייה הכלכלי שלהם הצטמצם. החובות הכבדו במיוחד, כי בשנות הגאות לקחו איכרים רבים הלוואות גדולות כדי להגדיל את עסקיהם.
3. חוסר הפיקוח של הממשל על הכלכלה. עמדה כלכלית שמאלנית טוענת שהממשל מתוך תפיסתו הליברלית והקפיטליסטית לא הגביל את הבנקים במתן הלוואות. הממשלה לא התערבה גם כשהמניות נסקו מעבר לערכם האמיתי. אך כשהחל הסחף עם הנפילות בבורסה, אבדו ההשקעות, והבנקים לא יכלו לכסות את החובות והתמוטטו. כך אבדו חסכונות של מיליוני בני אדם שלא ביטחו את חסכונותיהם. ישנים היסטוריונים הטוענים שחוסר ההתערבות או ליתר דיוק ההתערבות המועטה של הממשל החמירה את המשבר בצורה משמעותית. לעומת זאת, עמדה כלכלית ימנית טוענת שבסך הכול היה מדובר בשפל מחזורי שבו השוק "מתנקח" מהעודפים ומהחלשים", ועצם התערבות הממשל ב"תהליך הטבעי" של הכלכלה היא שקיבעה את המשבר.
4. התחרות במסחר הבינלאומי ומכסי המגן. מכסי המגן שהטילו האמריקנים כדי להגן על התוצרת המקומית חזרו כבומרנג עם הטלת נגד של מכסים כאלה מצד מדינות אירופה. כמו כן, יש לזכור שהדולר האמריקני היה מטבע חזק ויקר, וכך מוצרים אמריקניים התקשו לכבוש שווקים רחבים באירופה.
5. חלוקה לא מאוזנת של העושר בחברה האמריקנית. כיוון שההכנסות לא היו מאוזנות, לחלק ניכר מהציבור השכיר לא היו האמצעים לרכוש את מה שייצרה התעשייה, ועניין זה מוביל גם הוא למצב של שוק רווי.
- סיכום: חוסר האיזון, הביא כאמור לצמיחת פערים בין עשירים לעניים ולהקטנת הביקושים. התעשייה המשיכה להציף את השוק למרות היעדר הביקוש. המכסים הגבוהים באירופה תרמו גם הם לעודפי היצע. התעשייה נאלצה להצטמצם, וכך פוטרו פועלים רבים מה שכמובן הקטין עוד יותר את הביקוש למוצרים. הצמצום בביקוש פגע במניות בבורסה שכן הציפייה לעתיד רווחי הלכה והצטמקה. כשהציבור הבין שהמניות אינן עולות עוד, החל תהליך של מכירת מניות. בתחילה התרחש תהליך זה באיטיות, אך בהמשך נוצר סחף אדיר שהגיע לשיאו ב"יום חמישי השחור" (24/10/1929) וב"יום שלישי ההרסני" (29/10/1929), בהם נמשכו 13 מיליון מניות ו-11 מיליון מניות בהתאמה. חשוב לציין שחלק מביטויי השפע הופכים להיות למעשה גורמי המשבר.

ביטויי המשבר

1. הנפילה בבורסה הביאה לפשיטת רגל של עשרות אלפי מפעלים ובתי עסק ושל אלפי בנקים. שניים וחצי מיליארד דולר ירדו לטמיון. המערך הפיננסי של ארה"ב קרס לחלוטין. ההשפעה על התעשייה הייתה הרסנית, שכן לא ניתן היה למשוך כסף מהבנקים. מיליוני בני אדם איבדו את חסכוניהם הבלתי מבוטחים. המעמד הבינוני נפגע בצורה הקשה ביותר, וזאת שמשום שלמעמד העליון היו מקורות כספיים אחרים מלבד הבנקים, והמעמד התחתון גם כך לא נהנה מהשפע בשנות ה-20 והיה חסר כל.
2. כתוצאה מקריסת התעשייה נוצרה אבטלה עצומה מ-1.6 מיליון בני אדם תוך ארבע שנים. קרוב ל-30% מכוח העבודה היה מובטל. כמוכן שמצב זה מנע את התאוששות כוח הקנייה הציבורי והביא לצמצומים נוספים שהגבירו כמוכן את האבטלה. כמוכן שדברים אלה השליכו גם על תחומים נוספים כמו מערכת החינוך. אלפי בתי ספר קרסו כיוון שלא נותרו משאבים לממן את פעילותם ואת משכורות המורים, וילדים רבים נפלטו לרחוב ותרמו להגברת הפשיעה. כמו כן התמוטטו שירותים ציבוריים – צמצום מערכות תחבורה ותברואה.
3. מצוקת דיור: מיליוני בני אדם איבדו את בתיהם ונאלצו לנדוד. כך הוקמו "ערי הובר" שהיו בנויים על בסיס פחונים, אוהלים, צריפים וכלי רכב (שנותרו לעתים ללא דלק). ביישובים אלה התפתחו מחלות, רעב ותמותת תינוקות. חוסר הסולידאריות התבטא בהיווצרות רעב במקביל לכך שהיו עודפי תוצרת חקלאית. איכרים השמידו את תוצרתם במטרה להעלות את המחירים, בעוד עירוניים חיטטו בפחי אשפה בחיפוש אחר מזון. הכינוי שניתן לשכונות אלו היווה מחאה נגד שלטונו של הובר.
4. תופעות של זעזוע, ייאוש והתפוררות חברתית. הפשיעה התגברה מאוד בתקופה זו. מערכת היחסים במשפחה התערערה, ומעמדו של הגבר נחלש כשכבר לא היה מפרנס. יש להבין שהזעזוע נגרם בעקבות עוצמת הפגיעה ומשך הזמן הארוך שלא נמצא לה פתרון. במקביל התערערו גם תפיסות אידיאולוגיות של הקפיטליזם הקלאסי והיוזמה החופשית בארה"ב. בארה"ב היה מקובל לחשוב שהאדם שולט בגורלו, ומי שעובד ומשקיע זוכה לראות גמול למאמציו. אבל, המציאות ערערה תפיסות אלה, והיה חשש מהשתלטות "חוקי הג'ונגל". עם זאת, בארה"ב בלא הייתה פנייה משמעותית לאידיאולוגיות המהפכניות בנוסח האירופאי כמו קומוניזם, פאשיזם או נאציזם. חשוב לציין עם זאת, שקבוצות אתניות חלשות כמו שחורים, היספאנים ואסיאתים נאלצו להתמודד גם עם אפליה גזענית בתחרות על מקומות העבודה המועטים. כמו כן חשוב להזכיר את שקיעת המפלגה הרפובליקנית ואובדן הנשיאות בבחירות 1932, כשהשלטון יוותר בידי הדמוקרטים (רוזוולט וטרומן) עד בחירות 1952.
5. בעלי מקצוע כמו עורכי דין, מורים ובעלי מקצועות חופשיים נוספים נאלצו לעבוד בעבודות דחק (ניקיון, בנייה, עבודות חקלאיות עונתיות ועוד).

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

6. פרשת "צבא הבונוס". ותיקי מלחמת העולם הראשונה נקלעו כמובן גם הם למצוקה כלכלית וביקשו להקדים את המענקים שהובטחו להם. הובר התנגד לפגוע באיזון התקציבי לטובת צעד חברתי ומוסרי זה, ואף הורה לפזר באלימות הפגנה של החיילים הוותיקים ברחבת הקונגרס.
7. גם בעולם הקולנוע הופקו סרטים שעסקו בחברה האמריקנית המרוסקת כתוצאה מהמשבר והפער העצום והבלתי-מעוכל בין השפע לשפל. דוגמאות לסרטים אלה: "ענבי זעם" (ג'ון פורד, 1940), "מסעות סאליבן" (פרסטון סטורג'ס, 1941), "הם יורים גם בסוסים" (סידיני פולק, 1969).

ניסיונות ממשל הובר להתמודד עם המשבר עד 1932

המשבר החל כאמור בתקופת נשיאותו של הובר, והממשל שלו החל את ההתמודדות עם המשבר הגדול עד לתבוסתו בבחירות בנובמבר 1932. בתמצות ניתן לומר, שפעולותיו של הובר היו בבחינת "מעט מדי – מאוחר מדי".

משבר בהיקף כה גדול חייב תגובה של הממשלה, אבל עלינו לזכור שבאותה תקופת תפיסת הממשל הרפובליקני הייתה: "הממשל האידיאלי הוא הממעט למשול". וכך, דווקא כשארצות הברית הייתה זקוקה להנהגה מעורבת ופעילה, הממשל הקיים פעל באופן מינימאלי. הובר סירב לחפש אחר גורמים פנימיים למשבר והיה בטוח שכוחות השוק מספיק חזקים כדי לווסת את הנזקים מתוך תפיסה שכל אחד אחראי לבעיותיו. הובר נתפס כמי שאטום לסבל האנושי בעיקר לאור התנהלותו בפרשת "צבא הבונוס". אטימות זו קיבלה חיזוק בהתנגדות הנחרצת למדיניות של סעד, ודאי לא על חשבון שמירה על תקציב מאוזן. לפיכך, קוצצו הוצאות הממשלה והופחתו מסים. עם זאת, ננקטה מעורבות מוגבלת, שבאה לידי ביטוי בהקצאה של כספים לטובת עבודות ציבוריות שנועדו להעסיק מובטלים (דצמבר 1930). הובר גם העלה את מכסי המגן על הייבוא (דבר שגרר, כמובן, העלאה מצד מדינות אירופה, עניין שהקשה את הניסיון להרחיב שווקים). כמו כן, נעשה ניסיון לגייס בהתנדבות אנשי עסקים שיסייעו למשק, אך ללא שום חקיקה מחייבת. הובר המשיך להאמין ש"השפע ממתין מעבר לפינה", אולם הציבור, לעומת זאת, האמין, שהגיעה השעה להחליף את הובר.

5.g: "הניו-דיל" – מטרות, דרכי יישום, הערכה ביקורתית: "הניו-דיל" – המשך או

מהפכה"

"הניו דיל" – מטרות

עם כניסתו לתפקיד הנהיג רוזוולט, מתוך תחושת דחיפות, את מדיניות "הניו-דיל" תוך ביצוע חקיקה מואצת ("חקיקת מאה הימים"). **המטרה הראשונה** של הנשיא ואנשי צוותו הייתה לחדש את אמון הציבור במערכת הפוליטית ובהתאם לכך להביא להבראת מגזרי הכלכלה האמריקנית: התעשייה והחקלאות.

לפיכך, גישתו של רוזוולט הייתה גמישה ולא כבולה לשום אידיאולוגיה מסוימת. הוא היה מוכן לבחון דרכי פתרון שונים בהתמודדות עם המשבר. נכונות זו הביאה לביקורת על רוזוולט שהוא חסר כיוון. הוא עצמו האמין שהקפיטליזם מהווה בסופו של דבר גורם חיובי אך חשוב לתקן את מגרעותיו ועיוותיו. לפיכך מדיניותו בישרה על שינוי מהותי בתפקיד המדינה.

1) המדינה מתערבת בכלכלה ומכוונת אותה. בצעד זה זנח רוזוולט את ההשקפה הליברלית הקלאסית שלפיה כוחות המשק צריכים לכוון את הכלכלה באופן בלעדי, ועבר לתפיסה שעל המדינה להתערב בעת הצורך לטובת יצירת איזון ויציבות כלכליים. עם זאת דאג שלא לסכן את החירות הכלכלית ואת היוזמה החופשית.

2) כמו כן בישרה מדיניותו של רוזוולט את חובת המדינה לדאוג לטובת אזרחיה ולשחררם מחרדת המחסור. ארה"ב אימצה לראשונה בתולדותיה, בתקופת רוזוולט, מאפיינים של מדינת סעד ורווחה.

לסיכום: ההבדל המהותי בין הובר לרוזוולט מתמקד בשאלת מעורבות המדינה בכלכלה. הובר האמין שאין הצדקה להתערבות ממשלתית שיטתית ומעמיקה במשק. הובר היה מוכן למעורבות מוגבלת בלבד ורק מתוך שיתוף פעולה עם הגורמים הכלכליים הפרטיים. הובר האמין שהממשלה יכולה לפעול בלי לכפות "מעורבות יתר". עם זאת, יש לזכור שהובר בכל זאת היה הנשיא הראשון שהשתמש בסמכותו כדי להלחם בשפל כלכלי, אך מאמציו היו דלים והם הבהירו לרוזוולט שהם אינם מתאימים לפתרון הבעיה הכלכלית. לעומתו דגל רוזוולט במעורבות מרבית, בפיקוח על המערכת הפיננסית ובפיתוח מדיניות סעד ורווחה, בניגוד להובר שטען שסעד מעודד בטלה.

"הניו דיל" – (מבחר) דרכי יישום:

חוק ההסדר החקלאי: הממשל סייע במתן אשראי לחקלאים. הוטל פיקוח על גידולים מסוימים והוענקו פיצויים לחקלאים עבור הפחתת הייצור החקלאי. מטרת הצעד: צמצום ההיצע כדי לשקם את מחירי הסחורה החקלאית ואת כוח הקנייה של החקלאי.

החוק להבראת התעשייה הלאומית: הממשל הקים מנהל לשיקום תעשייתי. במסגרת זו, נקבעו הגבלות על היקף הייצור באמצעות מכסות. כמו כן, נקבעו מחירי מינימום שנועדו למנוע ניסיונות של "שבירת שוק". כך גם הוגבלו שעות העבודה של הפועלים ונקבע שכר מינימום. מטרת הצעד: הבטחת כללים של תחרות הוגנת.

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

הקמת רשות עמק טנסי: מטרת רשות זו הייתה לבצע מפעל לפיתוח באזור הנחשל של עמק טנסי ולקדמו. לפיכך, נבנו סכרים, נוצלו אוצרות מים ונבנו תחנות כוח שסיפקו חשמל זול. חשיבות התכנית הייתה גם בהעסקת מובטלים רבים בעבודות הבנייה הרבות הכרוכות בפיתוח הפרויקט.

חוקי הביטוח הלאומי: נחקקו חוקים שקבעו ביטוח אבטלה וזקנה, והבטיחו עזרה ליולדות, לנכים ולנזקקים נוספים. כמו כן, נקבע "חוק הביטוח הלאומי" שקבע כי ניכוי קבוע במשכורת של עובד יבטיח לו הכנסה חודשית לאחר פרישתו.

חוק ואגנר: ע"פ חוק זה, הותר לפועלים ולעובדים להקים ארגוני עובדים ולנהל מו"מ קולקטיבי על הסכמי עבודה. החוק חייב את המעסיקים להכיר באיגודים כמייצגי העובדים.

חוק הבנקים: חוק זה חייב לסגור את כל הבנקים לכמה ימים, ואת פתיחתם מחדש רק של הבנקים שהוכיחו שהם מסוגלים לעמוד בהתחייבויותיהם כלפי הלקוחות. בנוסף, בתחום הבנקאות בוטלה הצמדת הדולר לבסיס הזהב וכך פחת הדולר דבר שאפשר את הגדלת הוצאות הממשלה.

סיכום: בצעדים אלה, ניכרת מעורבות של המדינה בתחום כלכלי תוך השפעה על נפח הייצור ועל המחירים, בניגוד לתפיסה המוחלטת של השוק החופשי. כמו כן, המדינה הפכה בעצמה למעסיק בעידוד וביזמת העבודות הציבוריות, וכן דאגה, כמדינת רווחה לרווחת הפרט, בניגוד למקובל בעבר, כשכל פרט דאג (או לא דאג) רק לעצמו (ולמשפחתו). גם מעמד האיגודים המקצועיים התחזק, זאת על ידי הטבת תנאיהם (חוק ואגנר).

הניו-דיל תרם אם כן, לעליית הפופולאריות של הנשיא ושל המפלגה הדמוקרטית ולשיקום אמון הציבור במשטר ובמשק האמריקניים. אך למרות צמצום האבטלה והגדלת הייתור, לא הייתה עליית משמעותית בתל"ג בשנות ה-30. רק בסוף שנות ה-30 עקב מרוץ החימוש באסיה ובאירופה חלה התאוששות של ממש במשק האמריקני. ביקורת הופנתה כלפי רוזוולט גם כשניסה לשנות את מאזן הכוחות בבית המשפט העליון שפסלו כמה מסעיפי חוקי "הניו-דיל" בטענה שהם מנוגדים לחוקה האמריקנית.

אחת המחלוקות הביקורתיות שנרחיב עליה כעת היא בשאלה האם חולל "הניו-דיל" "מהפכה"?

"הניו דיל" – המשך או מהפכה?

◀ ניתן לטעון שה"ניו-דיל" של רוזוולט חולל מהפכה במובן תפקידו של הממשל הפדראלי בעת משבר כלכלי. עד הניו-דיל הממשל הפדראלי מיעט לעסוק בענייני כלכלה וחברה וע"פ הקר רק במקרים מסוימים התערב על מנת לשמור על עקרונות הצדק והשוויון. "חוק תיאום החקלאות" (או "חוק ההסדר החקלאי") ו"חוק להבראת התעשייה הלאומית" מבטאים תפיסה זו כשהממשל התערב ועודד את החקלאים והתעשיינים לצמצם את הייצור בתחום החקלאות הממשל אף הטיל פיקוח על סוגי הגידולים. ההוכחה שצעדים אלה של רוזוולט נתפסו כמהפכנים ניתן למצוא בפסיקות בית המשפט העליון שפסל כמה מסעיפי חוקים אלה בטענה שהם סותרים את החוקה ופוגעים קשות בזכות לקניין.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

◀ נימוק נוסף העשוי לחזק את טענתו של הקר נשענת על מהירות התיקונים והיקפם: רוב צעדי "הניו-דיל" בוצעו במהירות במסגרת חקיקת מאה הימים, והתיקונים שהוכנסו הקיפו את כל תחומי הכלכלה והחברה: פיקוח על הבנקים, מדיניות סעד, הכרה במעמד ארגוני עובדים, מלחמה באבטלה דרך עבודות יזומות בהיקף נרחב, הקמת תשתיות, מעורבות בשיקום החקלאות והתעשייה. כך שמול הטענה שרוזוולט נשען על מסורת תיקוני התנועה הפרוגרסיבית, הרי שלמהירות בהם בוצעו התיקונים ולהיקפם הרחב יש ודאי היבט מהפכני.

שני נימוקים המתנגדים לטענה שהתחוללה מהפכה:

- ◀ "הניו-דיל" של רוזוולט אינו מחדש דבר ושורשיו נעוצים ברפורמות קודמות שבוצעו על ידי הממשל הפדראלי בימי התנועה הפרוגרסיבית. כבר ב"חוק שרמן נגד הטראסטים" (1890) קיימת מעורבות משמעותית של הממשל הפדראלי בענייני התעשייה. גם בימי תיאודור רוזוולט הייתה מעורבות פדראלית בהקמת תשתיות, סיוע לחקלאים וחקיקת סעד לאוכלוסיות חלשות (כמו למשל בחקיקה נגד עבודת ילדים).
- ◀ נימוק נוסף השולל את מהפכנות "הניו-דיל" מתייחס לעצם מטרותו. פ"ד רוזוולט לא שאף להפוך את ארה"ב ל"סוציאליסטית" אלא המשיך להאמין בשיטה הקפיטליסטית תוך שאיפה לתקן את הפגמים שלה. הניו-דיל היה אפוא נאמן לגישה הפרגמטית של רוזוולט ולמסורת האינדיבידואליסטית של ארה"ב. מדיניות ה"ניו-דיל" התבססה על ויסות ופיקוח המשק כדי להבריאו ולא להשתלט על אמצעי הייצור והלאימם, כפי שגרסה האידיאולוגיה הקומוניסטית המהפכנית מיסודה. ביקורת זו מדגישה שמבנה החברה האמריקנית לא השתנה ובסופו של דבר סייעה להישרדות הקפיטליזם.
- ◀ ההיסטוריון אייל נווה מוסיף שכלכלנים והיסטוריונים שמרנים (ימניים) אף טענו שפעולות ה"ניו-דיל" היו "רוב מהומה על לא מאומה" ורק הפריעו לפעולות הויסות של העצמי של המשק, ולפיכך גם טענה זו מתנגדת ליסוד המהפכני של ה"ניו-דיל".

7.5: ארצות הברית כ"חברת שפע" – בעיות ודרכי התמודדות (שנות ה-50 וה-60)

שנות ה-50

נפתח בשנות ה-50 בארה"ב, העשור שלאחר מלחמת העולם השנייה. ההיסטוריון אייל נווה מגדיר עשור זה כעשור של שפע, חומרות, שאננות וקונפורמיות. עשור זה מסמן למעשה שינוי כיוון בחברה האמריקנית חזרה לקפיטליזם תוך התנתקות מימי ה"ניו-דיל". דברים אלה עולים בקנה אחד עם הבחנתו של ההיסטוריון ה"ס קומאג'ר שקבע: "ההיסטוריה האמריקנית נעה בתנועת מטוטלת מימין לשמאל ומשמאל לימין".

אם נסכם:

הסקירה ההיסטורית של הכלכלה האמריקנית בפרק זה מתחילה בקפיטליזם קיצוני נוסח "הברונים השודדים" וימי התיעוש של השליש האחרון של המאה ה-19, מעבר לעידן הפרוגרסיבי של ראשית המאה ה-20, חזרה לממשל הרפובליקני שממעט להתערב בשנות ה-20, אל הניו-דיל של רוזוולט (שנות ה-30) ועתה חזרה לממשל רפובליקני.

בעשור זה, חזרו אם כן הרפובליקנים לשלטון בראשותו של הנשיא, גיבור מלחמת העולם השנייה, דווייט אייזנהאואר, שדימויו התקבע כמעין "סבא טוב". תפיסתו של אייזנהאואר הייתה ש"אין לנענע את הספינה", כלומר מינימום התערבות של הממשל. תפיסה זו התאימה לציבור שהתעייף מהמעורבות בימי ה"ניו-דיל" ומלחמת העולם השנייה.

הממשל שאף לניהול כלכלי מאוזן (בניגוד לתפיסה הגרעונית של ה"ניו-דיל"), לקיצוץ מסים, אך מצא ארה"ב נהנתה בשנים אלה משפע חסר תקדים ומתרחבות משמעותית במעמד הביניים. האמריקנים אכלו יותר, קנו יותר, עישנו יותר ובכלל צרכו יותר. לתופעה זו תרמה גם הטלוויזיה, שנכנסה לראשונה כמעט לכל בית באמריקה בעשור זה ויחד עימה הפרסום הטלוויזיוני. הטלוויזיה תרמה רבות לבניית הדימוי הקונפורמיסטי של העשור. שנות ה-50 הן גם שנות דור "הבייבי בום", כינוי לילידי 1946 – 1954, תופעה דמוגרפית של ילודה רחבת ממדים שהתרחשה עם תום מלחמת העולם השנייה, כשהעלייה הדמוגרפית בישרה את התחזקות התעשייה והצרכנות. וכך, שנות ה-50 זכו לדימוי של יציבות, ערכי משפחה בו הדור הצעיר מכבד את הדור המבוגר, שפע וחומרות, שנים בה ידעה כל קבוצה אתנית את מקומה בחברה (ממשל אייזנהאואר התערב בתחום החברתי רק לאחר פסיקת בית המשפט בעניין בראון נגד מערכת החינוך ושלה כוחות ביטחון לליטל רוק לאפשר כניסת תלמידים אפרו אמריקנים).

עם זאת, עדיין התקיימה במקביל "אמריקה אחרת", במצב של עוני, הזנחה, בורות ובערות, שרובם אפרו-אמריקנים, היספאנים ואינדיאנים, שהקיפה כ-33 מיליון עניים. תופעה דמוגרפית נוספת הייתה הפיכתם של מרכזי הערים לשכונות עוני בעוד בני המעמד הבינוני נדדו לפרברים.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור כותב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

לפיכך, שנות ה-50 גם המחישו את הפערים הכלכליים והחברתיים בין עשירים ועניים ובין לבנים ל"אמריקה האחרת".

שנות ה-60

בעשור זה נעה "המטוטלת" הכלכלית חזרה שמאלה עם יצירת מדיניות "החברה הגדולה" של הנשיא לינדון ג'ונסון (1963 – 1969). ג'ונסון הגדיר את המטרה: מלחמה בעוני. לדבריו לא יתכן שמדינה בעלת עושר רב כל כך תהיה בעלת נתוני עוני גבוהים כל כך. ג'ונסון שאף לחלוקה הגונה יותר של השפע האמריקני, למלחמה באדישות החברתית ובתרבות העוני שצמחה בשכונות העוני ובגטאות האפרו-אמריקנים.

בין צעדי החברה הגדולה של ג'ונסון:

- חוק ההזדמנויות הכלכליות: חוק זה נועד לגייס את המשאבים האנושיים והכלכליים של המדינה למלחמה בעוני. בהתאם למדיניות זו הוקמו יחידות תעסוקה שסייעו למובטלים לרכוש מקצוע, הוגש סיוע לנזקקים, לילדים, למהגרים ולפועלים חקלאים עניים. כמו כן הוקם "חיל שלום פנימי" שנועד להפנות מתנדבים לעבודות שונות למען שכבות המצוקה. בסה"כ הוקצבו קרוב למיליארד דולר למלחמה בעוני.
- חוק החינוך היסודי והתיכון: חוק זה נועד לשפר את סיכויי ההצלחה של בני שכבות המצוקה. גובשו תכניות לקידום ילדים טעוני טיפות והוקמה מערכת מלגות רחבת הקף.
- תחום הבריאות: הופעלה תכנית ביטוח אשפוז ומחלה לקשישים מעל גיל 65, וכן הוענקה עזרה פדראלית למדינות כדי שתוכלנה לסייע לנכים, עיוורים ובעלי מום. כמו כן נחקקו חוקים נגד זיהום האוויר והמים ועוד.
- בתחום החברתי, נעשו בימי ג'ונסון, תיקונים רבים לטובת האוכלוסייה האפרו-אמריקנית (כפי שהרחבנו בפרק 4). נזכיר שבין הצעדים הללו: **חוק הזכויות האזרחיות (1964)**, **חוק זכויות ההצבעה (1965) (3 חוק השיכון/"חוק הדיור ההוגן" (1968)**.

"החברה הגדולה" של ג'ונסון הורידה את שיעור העוני מ-20% ל-13% וסייעה להשתלבות קבוצות אתניות ונשים בחברה. תרבות העוני אמנם לא חוסלה, אך רבים יכלו להצטרף למעמד הביניים. התקציבים לביצוע תכניות אלה היו ברובם מרזרבות ולא נוצר צורך בהעלאת מסים בגלל השפע, אך מדיניותו של ג'ונסון זכתה לביקורת בשל היותן של התכניות בזבזניות, בלתי יעילות ובעיקר יוצרות תלות בין הנזקקים לממשל ובמרכזו אדם שאינו לוקח אחריות על חייו וכך נמנעת ממנו התפתחותו האינדיבידואליסטית.

פרק שישי: מדיניות החוץ של ארה"ב עד תום מלח"ע השנייה

- א. התפיסה הבדלנית ע"פ תפיסותיהם של ג'ורג' וושינגטון וג'יימס מונרו**
- ב. האימפריאליזם האמריקני בשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 – גורמים וגילויים מרכזיים**
- ג. מבדלות למעורבות: גורמי ההצטרפות של ארה"ב למלח"ע הראשונה, חזון ההסדר העולמי החדש של וילסון בועידת השלום בפריז.**
- ד. מגמות מרכזיות במדיניות החוץ של ארה"ב בין שתי מלח"ע**
- ה. מבדלנות למעורבות: גורמי הצטרפות ארה"ב למלח"ע השנייה**

6.א: התפיסה הבדלנית ע"פ תפיסותיהם של ג'ורג' וושינגטון וג'יימס מונרו

ההקשר הגיאוגרפי וההקשר הפוליטי של ארה"ב עשויים להבהיר במידה רבה את יצירת תופעת הבדלנות האמריקנית. המרחק הגיאוגרפי מאירופה בא לידי ביטוי גם בגישה מדינית שעל פיה שאפה ארה"ב להתרחק מהתככים והמאבקים של מעצמות אירופה. כמו כן, מבחינה גיאוגרפית, ניתן לפרש את הבדלנות על רקע שאיפת ארה"ב להגשים את הייעוד הגלוי שלה – כיבוש הספר והמערב ולהשלים רצף טריטוריאלי מהאוקיאנוס האטלנטי ועד לאוקיאנוס השקט. תהליך זה מוזכר בהרחבה בפרק 1, סעיף ג' על הספר. נזכיר שבמאה ה-19 רכשה ארה"ב את לואיזיאנה מצרפת, קנתה את פלורידה מספרד, סיפחה את טקסס ואת שטחי קליפורניה, וכן רכשה את אלסקה מרוסיה. משמעות הדבר, פני ארה"ב היו למערב ולא ל"עולם הישן" השוכן במזרח מעבר לאוקיאנוס האטלנטי. כמובן, עושרה הטבעי של ארה"ב מנע ממנה ליצור תלות כלכלית, שמשמעותה בדרך כלל, משמעות פוליטית.

הנשיא הראשון, ג'ורג' וושינגטון ביטא קו מחשבה זה בנאומו הפרידה שלו (עמ' 71 בספרה של קליינברגר) שעיקריו הם: למרות הקשרים הכלכליים המתפתחים בין ארה"ב לאומות אירופה, יש להקפיד שהקשרים המדיניים יהיו מינימאליים. על ארה"ב להתרחק מכריתת מבריתות קבע עם מדינות אירופה.

הביסוס המשמעותי והמעצב ביותר של מדיניות זו באה לידי ביטוי בדברי הנשיא האמריקני החמישי ג'יימס מונרו הידועים כ"הצהרת מונרו" ועיקרם:

- ארצות חצי כדור הארץ המערבי (כלומר ארצות אמריקה, כולל אמריקה הדרומית) לא יישמשו עוד כיעדים לקולוניזציה מצד מדינות אירופה.
- ארה"ב תראה כל התערבות אירופאית בניסיון להרחיב את השפעתה על אמריקה כאיום על "השלום והביטחון".
- לארה"ב אין כוונה להתערב בענייניה של אירופה בכל מה שנוגע לענייני אירופה הפנימיים.

הרקע להצהרה: בעקבות דיווחים שאוסטריה, פרוסיה ורוסיה שוקלות לסייע לצרפת להשיב שלטון ספרדי לדרום אמריקה.

משמעות הצהרת מונרו: נקבע העיקרון "אמריקה לאמריקנים" שהפך לאבן יסוד במדיניות החוץ האמריקנית עד עצם היום הזה.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

6.ב: האימפריאליזם האמריקני בשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 –

גורמים וגילויים מרכזיים

רקע: האימפריאליזם האמריקני החל בעצם לאחר סיום מלחמת האזרחים האמריקנית (1865) וניצחון הצפון שדחה לתיעוש. לפיכך, ארה"ב נזקקה עתה ליותר חומרי גלם, ליותר אזורים פוטנציאליים להשקעות הון וכן ליותר שווקים חדשים תוך שאיפה ליצור מעמד פוליטי חזק באותם שווקים. תפיסה זו הביאה את ארה"ב לפתח צי מלחמתי, תוך התבססות על תורתו של מאהאן שהדגישה את השפעת הכוח הימי על היסטוריה. כמו כן, בסוף המאה ה-19, עת השלימה ארה"ב את ייעודה הגלוי והיא נפרשה עתה בין שני האוקיאנוסים, החלה ארה"ב לגלות עניין בשווקים של יפן וסין ולהתחיל להתחרות בבריטניה באזור זה ובעצם פרשה בכך מחדש את המושג "ייעוד גלוי". ארה"ב החלה לפעול בשני האוקיאנוסים לביסוס כוחה.

מרחב האוקיאנוס השקט:

כבר ב-1853 הגיע האדמירל האמריקני פרי לחופי יפן והביא לפתיחת שערי יפן בפני המערב. ב-1867 השתלטה ארה"ב על האי מידווי ובאותה שנה גם רכשה את אלסקה מרוסיה, ובכך דחקה את רוסיה מאמריקה.

השינויים המשמעותיים מתחילים בסוף המאה ה-19 כשארה"ב מתחילה ליישם באופן תקיף את עיקרי הצהרת מונרו. 1895 – ארה"ב מתערבת בסכסוך בין ונצואלה לבריטניה לטובת ונצואלה בעניין מאבק השליטה באזור גוויאנה. 1898 – ארה"ב יצאה ל"מלחמה קטנה ונהדרת" (כדברי שר השגריר האמריקני בבריטניה ואח"כ מזכיר המדינה האמריקני). נגד ספרד. מלחמה זו התפרצה לאחר רצף אירועים שהחל עם מרד קובני נגד השלטון הספרדי בשנת 1895. קובה, מושבה ספרדית נאבקה נגד השלטון הקולוניאלי, ואילו אזרחי ארה"ב שהשקיעו מיליוני דולרים בקובה אהדו את המאבק הקובני ואף דרשו התערבות אמריקנית שתביא לסילוק ספרד מהאזור. רוח זו לובתה ע"י העיתונות האמריקנית ובעיקר ע"י איל העיתונות ויליאם רנדולף הרסט. המלחמה עצמה פרצה לאחר שאניית המלחמה האמריקנית, המיין, טובעה בנסיבות מסתוריות בנמל הוואנה שבקובה וכ-260 אנשים ניספו. הקריאה: "זכרו את המיין!" הפכה לסיסמת השעה והנשיא מקינלי הכריז מלחמה על ספרד. מלחמה זו נערכה בשתי חזיתות עיקריות במזרח הרחוק, בפיליפינים ובים הקריבי.

רוב הגורמים השמרנים בארה"ב תמכו במלחמה וג'ון היי, השגריר האמריקני בבריטניה, אף כינה אותה כאמור: "מלחמה קטנה ונהדרת." רוב האוכלוסייה האמריקנית לא חשה במלחמה, המסים לא הועלו ולא הונהג גויס חובה אלא על בסיס התנדבות בלבד.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

הצי האמריקני שהגיע מאזור הונג קונג השמיד את הצי הספרדי במנילה ובאיים הקריביים הכניעו האמריקנים את הספרדים תוך כיבוש פורטו ריקו. ספרד אולצה לפנות את קובה ואת פורטו ריקו ולמכור את לארה"ב את הפיליפינים. צעד זה סייע לארה"ב לבסס את מעמדה באזור הים הקריבי וגם בזירת האוקיאנוס השקט, והפגין את כוחה של ארה"ב לראשונה כמעצמה כובשת וגם את תופעת השפעת העיתונות על סדר היום הציבורי.

מלחמה זו קידמה מאוד את מעמדו של תיאודור רוזוולט, שלחם בקובה, וכעבור שנתיים, ב1900, מונה למועמד המפלגה הרפובליקנית לתפקיד סגן הנשיא. לאחר רצח הנשיא מקינלי (1901), החליפו רוזוולט, שהפך לאחד הנשיאים המשפיעים והאהודים של ארה"ב במאה ה20.

רוזוולט עצמו היה תומך נלהב ברעיונות האימפריאליזם וביסס את משנתו על האמירה הידועה: "דבר בלחש, אך שא עמך מקל גדול." ב-1904 "עדכן" רוזוולט את הצהרת מונרו באומרו: "עשיית רע מתמדת... עלולה באמריקה כבכל מקום אחר, לחייב בסופו של דבר התערבות מצד מדינה תרבותית. בחצי הכדור המערבי עשויה הדבקות בתורת מונרו לאלץ את ארה"ב, במקרים חמורים של עשיית רע, או של גילוי חוסר אונים, להפעיל (ולו גם באי רצון) כוח משטרה בינלאומי..." {מתוך קליינברגר, תולדות ארה"ב, עמ' 77}.

דברים אלה מבטאים את האיום בשימוש בכוח, ובעצם גישתה של ארה"ב משנתה מ"אמריקה לאמריקנים" ל"אמריקה לארה"ב", ומסמנים סטייה מהבדלנות ע"פ ושינגטון למעמד של "שוטר עולמי" בנוסח רוזוולט.

רוזוולט היה מתומכי כריית תעלת פנמה, במרכז אמריקה, שתיצור מעבר ימי בין האוקיאנוס האטלנטי לאוקיאנוס השקט ותקצר באופן משמעותי את נתיבי המסחר. ההצעה לזיכיון נתקלה בהיסוס של קולומביה ששלטה בפנמה וארה"ב ארגנה ותמכה במהפכה בפנמה שהביאה להכרזתה של מדינה עצמאית בפנמה שמיד אישרה את תנאי הזיכיון לבניית התעלה. ע"פ החוזה, את הכרייה ביצעה חברה צרפתית ואילו ארה"ב חכרה לנצח איזור שרוחבו 5 מייל משני צדדי התעלה. עבור תנאים אלה, קיבלה פנמה 10 מיליון דולר ועוד תשלומים שנתיים.

ביקורת מצד ממשלת קולומביה על המהלך האמריקני הושמעה בקונגרס ואילו בימי הנשיא טאפט (1909 – 1913) נעשה ניסיון לפצות את קולומביה, אך תומכי רוזוולט הכשילו הצעה זו. ב-1921 קיבלה קולומביה פיצוי אך ללא התנצלות פורמאלית.

ג.6: מבדלנות למעורבות: גורמי ההצטרפות של ארה"ב למלחמת העולם הראשונה, חזון ההסדר העולמי החדש של וילסון בוועידת השלום בפריז

לעומת מעורבותה ההולכת והגדלה של ארה"ב בענייני יבשת אמריקה ומרחב המזרח הרחוק, המשיכה לשמור ארה"ב על מדיניות בדלנית בכל הנוגע לענייני אירופה, וזאת גם לאחר פרוץ מלה"ע הראשונה ב-1914, כשהנשיא וילסון הצהיר באופן מפורש על ניטרליות ארה"ב. כזכור במלחמה זו, שנמשכה מ-1914 עד 1918, לחמו זו בזו מדינות ההסכמה (בראשות בריטניה, צרפת ורוסיה) נגד מדינות המרכז (בראשות גרמניה, אוסטרו-הונגריה והאימפריה העות'מנית).

הסיבות לעמדה הניטרלית:

1. הצמדות למדיניות שהתוותה בהצהרת מונרו.
2. שיקולים הומאניים וחוסר להצטרף למלחמה הזורעת חורבן והרס בממדים עצומים.
3. ההרכב הטרוגני של תושבי ארה"ב, מהגרים ממדינות אירופה השונות, היה עלול ליצור שסע בחברה האמריקנית, אם ארה"ב תבחר להצטרף לאחד הצדדים במלחמה.

גורמי ההצטרפות של ארה"ב למלחמת העולם הראשונה:

מה הביא לשינוי העמדה האמריקנית מבדלנות למעורבות ובסופו של דבר לכניסתה למלחמה?

מובן, שבמהלך המלחמה נוצרו "מחנות", אך בעיקר התפתחה נטייה לטובת מדינות ההסכמה ובריטניה בראשן. המציאות הגיאופוליטית דחפה את ארה"ב לצדד במדינות המערב (בריטניה וצרפת) שלא היו צריכות לפרוץ הסגר ימי כדי לסחור עימה (בניגוד למשל לגרמניה). ארה"ב הפכה במהלך המלחמה הטוטאלית למדינה מלווה כשהמדינות הלוות המרכזיות היו בריטניה וצרפת, וכך נוצר בארה"ב אינטרס כלכלי-מדיני שתמך בניצחון שתי המדינות הללו.

עניין נוסף שהביא לכניסת ארה"ב למלחמה היה תחום חופש השייט. בראשית המלחמה, סבלו אניות אמריקניות מחיפושים בריטים טורדנים, אך דברים אלה התגמדו אל מול "מלחמת הצוללות הבלתי מרוסנת" שהחלה גרמניה להפעיל ב-1915 נגד בריטניה. למרות אזהרות גרמניות שספינות אזרחיות עלולות להיפגע במלחמה, המשיכה הספינה לזיטניה הבריטית במסעה המתוכנן מארה"ב לבריטניה, כשהיא נושאת קרוב לאלף מאתיים נוסעים, מתוכם קרוב למאתיים אמריקנים. במטענה נשאה הספינה גם מזון לבריטניה וכנראה גם חומרי נפץ שזירזו את טביעת הספינה, לאחר שנפגעה מטורפדו ששוגר אליה מצוללת גרמנית. הזעם בדעת הקהל הבינלאומית הביאה להפסקה זמנית של מלחמת הצוללות הגרמנית, אך החמירה את המתח בין ארה"ב לגרמניה, שכן האמריקנים ראו במהלך פגיעה בניטרליות שלה.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

בתקופה זו ניסה וילסון לקדם את הרעיון של "שלום ללא ניצחון", דבר שעשוי לסיים את המלחמה לפני שארה"ב תמצא עצמה מתדרדרת לחימה. גם כאן ניתן לראות שינוי בעמדה של ארה"ב מבדלנות לנכונות להתערב (עדיין לא בלחימה) בענייני אירופה.

אך בראשית 1917 החל רצף האירועים שגרר את ארה"ב לקחת חלק פעיל במלחמה לצד "מדינות ההסכמה":

בראשית 1917 חידשה גרמניה מדיניות זו ושוב נוצר איום על כלי שיט אמריקנים ושמונה אניות אמריקניות טובעו, והלחץ הפנימי על ארה"ב להתערב גבר.

באותם ימים התרחשה המהפכה הרוסית של מרץ 1917 שהביאה לנפילת הצאר ועליית גורמים דמוקרטים מתונים בראשות קרנסקי. אירוע זה אפשר את הצגת המלחמה כמסע צלב דמוקרטי נגד משטרים לא דמוקרטים (גרמניה, אוסטרו-הונגריה, האימפריה העות'מאנית).

בינואר 1917 שוגר גם מה שנודע כ"מברק צימרמן" (מסמך החתום בידי שר החוץ הגרמני אלפרד צימרמן), שפוענח על ידי המודיעין הבריטי ובו פנייה חשאית למקסיקו, שכנתה הדרומית של ארה"ב, שם תפרוץ מלחמה בין גרמניה לארה"ב, שמקסיקו תצטרף לצד גרמניה, וכך גרמניה תסייע למקסיקו להשיב את שטחיה האבודים בטקסס, באריזונה ובניו מקסיקו. הידיעה פורסמה בעיתונות והובילה לניתוק קשרי ארה"ב עם מדינות המרכז ולאחר זמן קצר נענה הקונגרס לפניית ארה"ב וב-6 באפריל נכנסה ארה"ב באופן פורמאלי למלחמה נגד מדינות המרכז.

חזון ההסדר העולמי החדש של וילסון בועידת השלום בפריז

"שלום ללא ניצחון": עוד לפני כניסת ארה"ב למלחמה נשא הנשיא וילסון נאום בדבר "שלום ללא

ניצחון" (ינואר 1917) ובו ביסס כמה מהרעיונות שחידד וליטש במסמך 14 הנקודות.

בנאום זה קבע כשלום אמיתי יוכל להתקיים רק בין שווים ובשותפות.

לפיכך, קבע וילסון שחייב להתקיים שוויון זכויות בין האומות ואין להבדיל בין אינטרסים של אומות גדולות לעומת אומות קטנות. כדי לקיים רעיון זה יש כאמור צורך בשיתוף פעולה בין אומות מאורגנות. וילסון הדגיש את חשיבות חופש השייט ואת חשיבות קבלת העיקרון ששום אומה לא תבקש להרחיב את שלטונה על חשבון אומה אחרת, ולכל אומה יש הזכות לקבוע את השלטון שלו.

תכנית 14 הנקודות: תכנית זו מבוססת על נאום של וילסון בפני שני בתי הקונגרס בינואר 1918. נאום

זה מבוסס על 14 נקודות שמטרתן לכוון תכנית לשלום העולם ועיקרן:

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

1. חוזה שלום גלויים, שנדונו באופן פומבי, וחזן מהם שום הסכמים בינלאומיים חשאיים מכל סוג. הדיפלומטיה תהיה גלויה ולעיני העולם.
2. הבטחת חופש גמור של השייט בימים, בימי שלום ומלחמה, פרט למקרים שהימים יהיו סגורים לרגל פעולה בינלאומית לביצוע חוזים בינלאומיים.
3. ביטול כל המחסומים הכלכליים, ככל האפשר, וקביעת שוויון תנאי המסחר בין העמים המסכימים לקיים שלום ומתאגדים לשם קיומו.
4. קיום ערובות מתאימות להפחתת מרוץ החימוש של העמים ולהגבילם בהתאם לצרכי ביטחון פנים.
5. הסדר חופשי, רחב לב ובלתי משוחד של כל הטענות הקולוניאליות על בסיס שמירה קפדנית על העיקרון שבכל שאלה של ריבונות יינתן משקל שווה לאינטרסים של האוכלוסייה המקומית.
6. פינוי כל שטח רוסי ויישוב ענייני רוסי באופן שיבטיח את השיתוף הטוב ביותר והחופשי ביותר של האומות האחרות וישיג למענה הזדמנות בלתי מופרעת לקביעה עצמאית של התפתחות המדינית וכניסתה לחברת האומות החופשיות ע"פ המשטר שתבחר לעצמה.
7. כל העולם יסכים לפינוי ולשיקום בלגיה ללא ניסיון להגביל את ריבונותה.
8. שחרור כל שטח צרפת ותיקון הקיפוח שנגרם לה ע"י פרוסיה (גרמניה) ב-1871 בעניין חבלי אלזס ולורן, אשר ערער את השלום העולמי במשך 50 שנה.
9. יבוצעו תיקוני גבולות באיטליה ע"פ קיום לאומיים בולטים.
10. לעמי אוסטרו-הונגריה תינתן ההזדמנות הנוחה ביותר להתפתחות אוטונומית.
11. רומניה, סרביה ומונטנגרו יפנו. לסרביה תינתן גישה חופשית ובטוחה לים. תינתן ערבות לשלמות כל ארצות בלקן.
12. לחלקים התורכיים של האימפריה העות'מאנית תובטח ריבונות מלאה, אבל לעמים המצויים תחת שלטון תורכי יובטחו ביטחון חיים והזדמנות מוחלטת להתפתחות אוטונומית. מיצרי הדרדנלים יהיו פתוחים למסחר בינלאומי.
13. תקום מדינה פולנית עצמאית שתכיל את כל השטחים המאוכלסים ללא ספק על ידי פולנים, עם גישה חופשית לים.
14. יוקם חבר לאומים למען הבטחת ערובות הדדיות לעצמאותן ושלמותן הטריטוריאלית של המדינות הגדולות והקטנות כאחד.

בסיכומו של הנאום ניתן להבחין בעניינים ספציפיים (הבטחת ריבונות בלגיה, הקמת מדינה פולנית עצמאית וכו') וניסוח כללי התנהגות בינלאומיים מחייבים (הקמת חבר לאומים, הבטחת חופש השייט, הבטחת דיפלומטיה גלויה).

ודאי שמסמך זה מהווה ניתוק מוחלט מהצהרת מונרו ומציגה ארה"ב המתערבת לעומק בהצגת תכנית שלום, מתוך עמדה של מלחמה, בענייני אירופה.

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

שלום פריז: בקיץ 1919, למעלה מחצי שנה, לאחר סיום המלחמה ב-11 בנובמבר 1918 וחתימת הסכם שביתת הנשק, התכנסו הצדדים לשיחות שלום בפריז. הנשיא וילסון (הנשיא האמריקני המהכן הראשון על אדמת אירופה) הגיע לדיונים אלה מוחלש כתוצאה מהפסד הרוב בשני בתי הקונגרס וכמי שאינו בקיא בהלכי הרוח של הדיפלומטיה האירופאית. ועידת השלום התנהלה בניגוד לתפיסתו של וילסון לשלום בין שווים, והתנהלה דרך נציגי הצד המנצח וההכרעה של בכל הנושאים החשובים עברה לידי ארבע המעצמות הגדולות: ארה"ב, בריטניה, צרפת ואיטליה. חלק גדול מהשיחות התנהלו בדלתיים סגורות וכך הופר יסוד נוסף ב-14 הנקודות של וילסון (דיפלומטיה גלויה).

את היחס לגרמניה הכתיבה בעיקר רצון הנקמה של צרפת ושאיפתה להחליש את גרמניה ככל הניתן וכן רצונה של בריטניה להשיג פיצויי מלחמה (וכך גרמניה "נענשה" בהסכם: חבלי אלזס-לורן נלקחו ממנה, הוטלו עליה פיצויים כבדים, חלק משטחה נמסר לפולין וכן הוטלו עליה מגבלות בתחום החימוש). גם רצונו של וילסון לממש את עיקרון ההגדרה העצמית נתקל בקשיים ובא לידי ביטוי בפתרון המסובך של יצירת "המסדרון הפולני", כלומר מוצא לים עבור פולין על חשבון חלוקת גרמניה לשתי יחידות טריטוריאליות נפרדות.

עם זאת, הצליח וילסון לקדם את הקמת ארגון חבר הלאומים מתוך תקווה שארגון זה יצליח לתקן בהדרגה חלק מהעיוותים שנוצרו בשיחות השלום. לאמונה זו לא היו שותפות בעלות הברית של וילסון, דבר שהכתיב בסופו של דבר את גורלו העגום של ארגון אידיאליסטי זה. כמו כן הודות למאמציו, היו חוזי השלום בתום המלחמה מתונים יותר, והוא זכה לפרס נובל בשנת 1920.

הקונגרס הרפובליקני שנבחר ב-1918 לא אשרר את הסכם ורסאי ולא את הצטרפות ארה"ב לחבר הלאומים, וזאת כתוצאה ממאבקים פוליטיים פנימיים ומרצון לחזור למדיניות הבדלנית ולא להיות ערבה לעצמאותן ושלמותן הטריטוריאלית של מדינות באירופה.

בסוף 1919, אכול אכזבות ומאבקים פוליטיים, חלה התדרדרות במצבו הבריאותי של הנשיא בעקבות שני התקפי שבת. עד סיום כהונתו הוסתר הנשיא מעיני בכירי הממשל והציבור, אירוע המסמל את קץ העידן האידיאליסטי של וילסון לתיקון העולם ולכינון שלום עולמי (שימו לב שהמידע בעניין זה בעמ' 81 בספרה של קליינברגר שגוי, וילסון לא התמודד שוב ב-1921!).

ד.6: מגמות מרכזיות במדיניות החוץ של ארה"ב בין שתי מלחמות העולם

בדלנות במדיניות החוץ. המפלגה הרפובליקנית הובילה את ארה"ב לצמצם את מעורבותה בענייניה של אירופה וכך סירבה כאמור לחתום על חוזה ורסאי ואף להצטרף לארגון חבר הלאומיים שהנשיא וילסון עצמו היה היוזם המרכזי שלו. עם זאת, ארה"ב סייע לפתור את משבר חבל הרוהר באירופה בשנת 1923 ("תוכנית דוז").

המשבר הכלכלי הגדול הגביר את המתחים עם בעלות הברית לשעבר בעניין הלוואות שלא הוחזרו, ובין השנים 1935 – 1937 נחקקו שורה של "חוקי ניטרליות", שמטרתן הייתה למנוע מארה"ב לשוב ולהסתבך במלחמה דומה. הוטלו איסורים על ייצוא נשק ומתן אשראי למדינות לוחמות ואזרחי ארה"ב לא הורשו להשתמש בכלי שיט של מדינות לוחמות וכן ניתנה הוראה לחמש אניות סוחר אמריקניות.

אך שנות ה-20 ובעיקר שנות ה-30 סימנו את עליית המדינות הפשיסטיות והמיליטריסטיות. ב-1931 תקפה יפן את מנצ'וריה וב-1937 את סין בעוד איטליה כבשה את אתיופיה ב-1936. ארה"ב נוכחה שארגון חבר הלאומים אינו מצליח לשמור על ביטחון המדינות המותקפות. כישלון זה סימן את הדרך גם להיטלר שהחל לנקוט בצעדים תוקפניים יותר ויותר במחצית השנייה של שנות ה-30 (המעורבות במלחמת האזרחים בספרד, אנשלוס והסכם מינכן). אירועים אלה אמנם זעזעו את דעת הקהל האמריקנית אך עדיין לא הביאו לסדיקת התפיסה הבדלנית השלטת. עם זאת, היו כבר חלוצים שראו את ההכרח בשינוי. אחד מאותן חלוצים היה הנשיא רוזוולט, שנשא ב-1937 את נאום הקרנטינה:

נאום הקרנטינה של רוזוולט: זהו נאום של הנשיא מאוקטובר 1937 ובו קרא להסגר על האומות התוקפניות כחלופה לתפיסה הבדלנית הניטרליות של ארה"ב השלטת באותן שנים ובאה בתגובה לצעדים התוקפניים של יפן ואיטליה (מנצ'וריה ואתיופיה בהתאמה).

6.ה: מבדלנות למעורבות: גורמי ההצטרפות של ארה"ב למלחמת העולם השנייה

הגורם המיידי לכניסת ארה"ב למלחמת העולם השנייה הייתה מתקפת הפתע היפנית ב-7 בדצמבר 1941. במתקפה זו המריאו מטוסים יפנים מנושאות מטוסים ותקפו את הצי האמריקני בפרל הארבור שבהוואי. בין הנזקים: 2280 חיילים הרוגים, 18 אניות מערכה טובעו ו-230 מטוסים הושמדו על הקרקע. תקיפה זו חיסלה את שאריות הבדלנות האמריקנית והובילה למחרת (8 בדצמבר) להכרזת מלחמה מצד ארה"ב, כשהקונגרס מאשר את פניית הנשיא למלחמת ההגנה של ארה"ב. מתקפה זו יצרה תגובת שרשרת, כשגרמניה ואיטליה (בהתאם להסכם הציר) הכריזו מלחמה על ארה"ב (11 בדצמבר), וארה"ב השיבה בהכרזת נגד משלה.

רקע: מה הנסיבות שהובילו לגרומים המידיים?

בעקרון בנסיבות הצטרפות ארה"ב למלחמה יש שני מסלולים של התנגשות: **מסלול ראשון - הזירה האירופית**: מראשית המלחמה גילתה ארה"ב גישה אוהדת לבריטניה במקביל לעליית גישה אנטי גרמנית. ניתן למצוא את השורשים ליחסים אלה כתוצאה ממלחמת העולם הראשונה בה לחמה ארה"ב לצד בריטניה נגד הגרמנים וכן לשותפות ההיסטורית של שתי המדינות, לשותפות בשפה האנגלית ולמסורת הדמוקרטית של השתיים. לכאן ניתן לקשר את הגישה האוהדת לבריטניה במקביל לגישה האנטי-גרמנית.

בשלב זה הציבור האמריקני התנגד למעורבות במלחמה אך תמך בבעלות הברית הדמוקרטיות נגד מדינות הציר. התרומה היחידה בשלב זה של ארה"ב הייתה ביטול חוק הניטרליות שאסר ייצוא של חומרי לחימה למדינות הלוחמות.

"שלם וקח" (נובמבר 1939): הנשיא פרנקלין דלאנו רוזוולט הצליח לשכנע את הקונגרס לקבל חוק המאפשר לבעלות הברית (בריטניה וצרפת) לרכוש בארה"ב חומרי מלחמה בתנאי שהנשק יימכר במזומן וייצא מנמלי ארה"ב ויצא מנמלי ארה"ב באניות של המדינות הרוכשות.

נאום "ארבע החירויות" (ינואר 1941): בנאום זה קרא הנשיא רוזוולט להגן על חירויות הדיבור, הדת, החירות מפחד והחירות ממחסור, חירויות שנשללו על ידי המשטרים הטוטאליטריים. נאום זה היווה נקיטת עמדה ברורה נגד מדינות הציר (באותו שלב גם נגד ברית המועצות).

"החכר והשאל" (מרץ 1941): חוק זה העניק לנשיא ייפוי כוח למכור, להחכיר ולהחליף כלי נשק או חומרים לכל מדינה אשר הגנתה נראית חיונית להגנת ארה"ב. מובן שצעד זה היה לטובת בעלות הברית

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

ובאמצעותו זרמה כמות אדירה של מטוסים, טנקים, תותחים, חומרי גלם ומזון מארה"ב לבריטניה ובהמשך גם לברית המועצות (לאחר שהוקפה ביוני 1941).

האמנה האטלנטית (אוגוסט 1941): מסמך עליו חתמו רוזוולט וצ'רצ'יל, המבטא את תמיכתה הבלתי

מסויגת של ארה"ב בבריטניה בזמן המלחמה. עיקרי המסמך:

א. הבהרה שלארצותיהם אין שאיפות להתפשטות טריטוריאלית.

ב. כל שינוי טריטוריאלי ייעשה בהסכמת העמים הנוגעים בדבר.

ג. כיבוד זכויות כל העמים לבחור לעצמם את צורת הממשל תוך הגנה על חירויות הדיבור והמחשבה שבלעדיהן בחירה כזאת תהיה חסרת ערך.

ד. שאיפה לשלום, מיגור הנאציזם ויצירת ארגון בינלאומי שיספק לכל העמים והמדינות את האמצעים ליצירת ביטחון, הבטחת חופש השייט, ללא צורך לשאת בנטל של התחמשות.

מסלול שני בזירת המזרח הרחוק - נגד יפן:

רקע: שינוי יחסי הכוחות באירופה לאחר 1939 השפיע מאוד על המתרחש בחזית המזרח הרחוק. מסע כיבושיו של היטלר בשנים 1939-1941 ומצוקת המערב גרמו להתרופפות ביכולת של מדינות המערב להגן על מושבותיהן. לאור העובדה שהמזרח הרחוק התרוקן מכוח ומהשפעה מערבית נוצר ליפן חלון הזדמנויות נדיר. יפן שאפה לכבוש אזורים עשירים בחומרי גלם תוך סילוק והחלשת ההשפעה המערבית באזור. יפן קיוותה במיוחד להשתלט על אינדונזיה (בה יש הרבה נפט) וגם להשתלט על מלאיה (מושבה בריטית במזרח הרחוק שבה היו משאבים כמו גומי ועפרות ברזל). בשלב הזה רק ארה"ב הייתה יכולה לבלום את יפן. זאת משום שלא הייתה מעורבת עדיין במלחמה באירופה, ויש לזכור שהיו לה אינטרסים במזרח הרחוק, ומטרתה הייתה לשמור על הסטאטוס-קוו באזור זה. ארה"ב רואה בהתחזקות יפן באזור איום צבאי וכלכלי. בפברואר 1939 השתלטו היפנים על האי היינאן באזור דרום סין, ובכך התקרבה יפן התקרבות מסוכנת בעיני המערב למרכזים מסחריים כמו סינגפור והונג-קונג. לפיכך החליטה ארה"ב לבטל את חוזה הסחר והידידות עם יפן – מה שמקטין בצורה משמעותית את המסחר בין ארה"ב ליפן. ביולי 1940 העבירה ארה"ב את הצי הפאסיפי מסן-דייגו לפרל הארבור, וגם שיגרה מפציצים לפיליפינים לשם תגבור. בנוסף, הטילה ארה"ב איסור על ייצוא גרוטאות ברזל ודלק מטוסים ליפן, שני מוצרים חיוניים לצבא היפני הפעיל. לעיצומים אלה על יפן היה אפקט מאוד בעייתי, משום שיש להבין שהם דחפו את יפן היישר לזרועותיהן של גרמניה ואיטליה. כבר באוגוסט 1940 יפן הרחיבה את שליטתה במזרח הרחוק, וזאת זמן קצר לאחר נפילת צרפת (22/6/1940) והקמת ממשל וישי. יפן יצרה הסכם עם ממשלת וישי שאפשר ליפן לתפוס נמלים ושדות תעופה בהודו-סין (וייטנאם).

ביולי 1941, כחודש לאחר תחילת מבצע ברברוסה, שיגרה יפן בהסכמת ממשלת וישי כוח של 50 אלף חיילים לאיזור הודו-סין, הקרוב למאליה הבריטית. צעד זה אותת בבירור על כוונותיה של יפן.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור מכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

תגובת ארה"ב אל מול צעדיה של יפן

- חרם מלא על יפן ואיסור על מסחר עם יפן.
- הקפאת נכסים יפניים בארה"ב.
- הצטרפות של בריטניה וממשלת הולנד הגולה וזאת מתוך מטרה למנוע נפט מיפן.

הצעדים האמריקניים הללו חיזקו את הגורמים הקיצוניים ביפן, ובראשם שר הצבא טוג'ו. גורמים אלה דרשו לפתוח במלחמה עם ארה"ב ולפרוץ את "טבעת החנק ABCD" [American, British, Chinese, Dutch].

ראש הממשלה היפני קונואה חשש ממלחמה עם ארה"ב, ולפיכך הוא ניסה ליזום פגישה עם נשיא ארה"ב רוזוולט. אבל, האמריקנים חששו ממלכודת וסרבו לקיים את הפגישה. קונואה שהיה לכוד בין הלחץ היפני לבין החרם האמריקני התפטר. במקומו מונה טוג'ו לראש הממשלה. זהו מינוי עם איתות מאוד ברור שפני יפן למלחמה. עם זאת, טוג'ו עוד העניק הזדמנות למשא ומתן מדיני. שליח מיוחד מטעם יפן הודיע לארה"ב שיפן מוכנה לסגת מהודו-סין ולא לפלוש למושבות מערביות אחרות באזור, וזאת בתמורה לביטול החרם והבטחה למסחר עם אותן מושבות לצורך רכישת חומרי גלם. העמדה היפנית נתפסה בעיני האמריקנים כחולשה. לפיכך, קיוותה ארה"ב שבאמצעות הלחץ הכלכלי היא תשיג ויתורים יפניים נוספים. כלומר, ארה"ב תהיה מוכנה להפסיק את החרם רק אם יפן תיסוג גם מסין כולל מנצ'וקואו [תגובה זו מכונה "איגרת האל"]. ארה"ב בהחלט הייתה מודעת לכך שהציבה תנאי קיצוני שעלול לגרום למלחמה, אבל האמריקנים זלזלו ביפנים והאמינו בכוחם לנצח אותם. מכאן, השתכנעו מנהיגי יפן שאין מנוס מלפתוח במלחמה על ארה"ב.

פרק שביעי: ארה"ב כמעצמת על במחצית השנייה של המאה ה-

20

א. קיץ הבדלנות האמריקנית בעידן המלחמה הקרה והאמצעים שבהם נקטה ארה"ב כדי לבלום את התפשטות הקומוניזם באירופה (דוקטרינת טרומן, תוכנית מארשל, משבר ברלין והקמת נאט"ו)

ב. הניסיונות של ארה"ב לבלום את ההתפשטות הקומוניסטית ביבשת אסיה וביבשת אמריקה (קוריאה, קובה, וייטנאם)

ג. ממרוץ חימוש גרעיני לדטנט: השינויים בתפיסת המעורבות האמריקנית

7.א: קץ הבדלנות האמריקנית בעידן המלחמה הקרה והאמצעים שבהם נקטה ארה"ב כדי לבלום את התפשטות הקומוניזם באירופה [דוקטרינת טרומן, תוכנית מארשל, משבר ברלין והקמת נאט"ו] (עמ' 86-91 פסקה ראשונה, קטעים 1-3: עמ' 265-

(262

הבהרת המושג "מלחמה קרה"

המונח "מלחמה קרה" נטבע ב-1947 ע"י ברנרד ברוך, יועץ נשיא ארה"ב דאז הארי טרומן. זהו כינוי למאבק הדו-קוטבי שהתנהל בין ארה"ב ובעלות בריתה לבריה"מ וגרורותיה. המאבק התנהל מסוף מלחמת העולם השנייה ועד סוף שנות ה-80 (נקודת הציון הרשמית לסוף המאבק היא 1989). זו איננה מלחמה רציפה, אלא יש בה עליות וירידות במתחים, ויש לה כמה מוקדים מאוד ברורים שמשקפים אותה: משבר ברלין, משבר הטילים בקובה, מלחמת קוריאה ומלחמת וייטנאם. בין המאפיינים המתמשכים של התקופה ניתן לציין את מרוץ החימוש, המרוץ לחלל ומעין מתיחות "חמוצה" שבאה לידי ביטוי בתרבות ובספורט. צריך להבין, שהכינוי כשמו כן הוא, מתייחס לכך שההתנגשות בין המעצמות היא בעיקר כלכלית ומדינית ולא צבאית. שתי המעצמות נמנעו מהתנגשות ישירה, מה עוד שבשנת 1949 מציגה בריה"מ פצצת אטום משלה. כלומר, ניתן לומר שההתנגשות נמנעה בעיקר תודות לעובדה שבין שתי המעצמות התקיים "מאזן האימה", כשמו כן הוא. הוא יצר פחד שאם צד אחד ישתמש בפצצה גרעינית, אז ברור שגם הצד השני יספיק לעשות שימוש זה, מה שייצור מלחמת עולם שלישית. עם זאת, כאמור, היו מוקדים של עימות צבאי מוגבל, בד"כ על חשבון מדינות קטנות וחלשות.

הגורמים ליריבות בין שתי המעצמות

יש לזכור, שתוצאות מלחמת העולם השנייה הותירו שתי מעצמות בינלאומיות בלבד: ארה"ב וברית המועצות. במהלך מלחמת העולם השנייה, התקיימה ברית של אינטרסים בין שתי המעצמות, שנתבררה כזמנית. המעצמות שיתפו פעולה כדי לחסל את האויב המשותף: גרמניה הנאצית, ולאחר שהדבר קרה, פרצה "המלחמה הקרה".

1. יריבות וחשדנות הדדית שהתפתחו במהלך המלחמה – במהלך מלחמת העולם השנייה היו

מספר עימותים בין המעצמות, שיצרו יריבות, חשדנות הדדית וחוסר אמון ביניהן:

א. חוזה ריבנטרופ-מולוטוב נתפס בארה"ב ובבריטניה כחוזה שחתמה בריה"מ עם

ה"שטן". בריה"מ חתמה על חוזה עם מי שיצרה מלחמת עולם שנייה, ובהמשך אף

כידוע יצאה למלחמה כנגדה. עניין זה לא נשכח ע"י מדינות המערב.

ב. הויכוחים בוועידות יאלטה ופוטסדאם בנוגע לסוג המשטר שיקום בפולין, ובכלל בנוגע

לשטח שליטה.

ג. הטלת פצצת האטום על יפן כחלק מהמאבק על ההגמוניה בעולם בין שתי המעצמות,

כשהטלת הפצצות נועדה לאותת לבריה"מ על כוחה של ארה"ב.

2. ההתעוררות מחדש של המחלוקת הפוליטית-אידיאולוגית בין המערב הקפיטליסטי בהנהגת ארה"ב לבין הקומוניזם הסובייטי. בסיום מלחמת העולם השנייה, עם הכרעת האויב הנאצי, שבו והתחדדו חילוקי הדעות שהושהו במהלך המאמץ המשותף.
3. חילוקי הדעות לגבי המדיניות באירופה ובאסיה לאחר המלחמה. כך למשל נוצר חשש מצד ארה"ב ובריטניה לגבי השתלטותה של בריה"מ על מדינות מזרח אירופה (פולין, הונגריה, צ'כוסלובקיה, רומניה, בולגריה) והפיכתן ל"דמוקרטיות עממיות", שהן בעצם גרורות קומוניסטיות. מהלך זה התאפשר בזכות פריסת הצבא האדום במזרח אירופה לאחר מלחמת העולם השנייה. מבחינת בריה"מ, מדובר בצעד לגיטימי שנבע מתוצאותיה הקשות של מלחמת העולם השנייה בה הותקפה בריה"מ בצורה פראית ע"י גרמניה, שנעזרה במתקפתה בחלק ממדינות אלו כגון רומניה, הונגריה ובולגריה. הרעיון להקים "חגורת ביטחון" סביב בריה"מ כדי לחסום מתקפה עתידית אפשרית מצד המערב. מצד שני, הסובייטים הסתייגו ממדיניותה הפוליטית של ארה"ב במערב אירופה שבאה לידי ביטוי בדוקטרינת טרומן ובתוכנית מארשל.

אם כך, בין השנים 1945 ל-1950 ארה"ב מגבשת צעדים שנועדו לבלום את התפשטות הקומוניזם באירופה.

מדיניות הבלימה

מאחורי דוקטרינת טרומן ותוכנית מארשל עומדת התפיסה שגובשה ע"י איש משרד החוץ האמריקני, ג'ורג' קנאן, והיא "מדיניות הבלימה". "מדיניות הבלימה" היא מדיניות שמתבססת על ההנחה שבריה"מ שואפת מסיבות אידיאולוגיות להתפשטות בלתי פוסקת, ולכן אין אפשרות לדו-קיום אמיתי עימה. בהמשך ניתן קנאן את גישתו והחליף את המניע האידיאולוגי של בריה"מ במניע פרגמטי (מעשי) – כלומר, רצון להגן על השטחים שתחת השפעה סובייטית. ע"פ תפיסה זו טבע קנאן את המשפט הבא: "המכונה הסובייטית כמו מכונת צעצוע קפיצית, נעה בכיוון מוגדר וללא מעצורים, אלא אם כן יציבו מכשול בדרכה ויעצרו אותה" – מאחורי הדברים עומד הלקח ממדיניות הפיוס כלפי גרמניה. קנאן אמר שצריך לקבוע גבולות ברורים. לפיכך, הוגדרו האינטרסים הלאומיים של ארה"ב ונקבעו גבולות שחצייתם ע"י הסובייטים תחשב לפגיעה בביטחונה הלאומי של ארה"ב. קנאן התנגד למלחמה חזיתית, ובעצם האמצעים שבהם השתמשו במלחמה הקרה היו דיפלומטיה, פוליטיקה ומדיניות חשאית.

"דוקטרינת טרומן"

דוקטרינה=תורה, תפיסת עולם. טרומן פנה במרץ 1947 בנאום לקונגרס האמריקני, ובנאום זה הוא ניסח את מדיניות ארצות הברית כלפי מדינות המבקשות סיוע ממנה כדי לשמור על חירותן. המניעים של טרומן אידיאולוגיים ופרקטיים.

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

מהבחינה הפרקטית - טרומן שאף למנוע את נפילת יוון וטורקיה בידי כוחות קומוניסטיים. ביוון ניסתה המפלגה הקומוניסטית המקומית ליצור מהפכה, והייתה סכנה להצלחת מהפכה זו. בטורקיה היו לחצים מצד בריה"מ לתיקוני גבולות.

טרומן תבע מהקונגרס לקבל תקציב של 400 מיליון דולר כדי להגן על המשטרים הפרו-מערביים ביוון ובטורקיה. כלומר, הרעיון האמריקני הוא "לשפוך" כסף כדי למנוע את התפשטות הקומוניזם. מהבחינה האידיאולוגית – להמשיך לבסס את הרעיון הדמוקרטי באירופה על בסיס עיקרון זכויות האדם והאזרח, כשהמפתח מבחינת האמריקנים הוא כמובן מפתח כלכלי. דוקטרינת טרומן היא אותה תפיסת עולם שמתחילה באופן פרקטי ב"מדיניות הבלימה" בטורקיה וביוון והופכת לתפיסת עולם כללית לעצירת הקומוניזם. זהו ביטוי ל"מדיניות הבלימה" הממחיש גם את העובדה שבניגוד לתקופה של אחרי מלחמת העולם הראשונה, ארה"ב כעת לא שבה, אלא מתנתקת מהבדלנות. דוקטרינת טרומן העמיקה את החשדנות, העוינות והיריבות בין שתי המעצמות. הדוקטרינה הייתה מעיין הכרזת מלחמה בלתי רשמית של ארה"ב כנגד הקומוניזם וכוונות ההתפשטות הסובייטיות.

"תוכנית מארשל" (יוני 1947)

המדיניות של בריה"מ במזרח אירופה (הקמת "הדמוקרטיות העממיות") ערערה את האמונה האמריקנית שאפשר לשתף פעולה עם בריה"מ, ועוררה את הצורך כאמור בהשמת מחסום בפני התפשטות נוספת של הקומוניזם. תוכנית מארשל היא בעצם המשך כולל ורחב יותר לדוקטרינת טרומן. היוזם המרכזי של התוכנית הוא ג'ורג' מארשל, מזכיר המדינה האמריקני. הוא הציג הצעה לעבד תוכנית משותפת עם מדינות אירופה כדי להביא לשיקום הכלכלי וכדי למנוע מצב של הידרדרות כלכלית שכמובן תוביל להידרדרות פוליטית. המטרה למנוע הידרדרות נוסח שנות ה-30 שאחרי המשבר הכלכלי הגדול, וגם יש כמובן אינטרס לבסס את תפיסת העולם הליברלית-דמוקרטית. בריטניה וצרפת נענו להצעה באהדה וגם מדינות נוספות במערב אירופה, אולם באופן לא מפתיע בריה"מ עיקמה פנים לתוכנית ומנעה ממדינות מזרח אירופה כמו צ'כוסלובקיה להשתתף בה. בריה"מ הבינה שנטיעת קשר כלכלי של מדינות מזרח אירופה עם ארה"ב תביא לסיומו המהיר של הקומוניזם. מ-1948 מתחיל יישומה של תוכנית מארשל במדינות מערב אירופה כולל מערב גרמניה [יש כאן אבסורד שנוצר בזמן קצר. את האויב הגרמני משקמים, ובעלת ברית (בריה"מ) – איתה נמצאים בסכסוך]. בארבע השנים הראשונות האמריקנים הקצו 13 מיליארד דולר לשיקום מערב אירופה.

השפעת התוכנית על היריבות בין המעצמות

ברית-המועצות ראתה בתוכנית מארשל מלחמה כלכלית המכוונת כלפיה, כמו גם כלפי אחיזתה הפוליטית והכלכלית במדינות מזרח אירופה. על רקע תפיסה זו היא אסרה על "גרורותיה" להשתתף בתוכנית מרשל ולהנות מכספי הסיוע האמריקני. עם זאת, כדי לפצות את מדינות מזרח אירופה על אבדן הכנסות מהלוואות אמריקניות חתמה איתן ברית-המועצות על חוזים כלכליים. היא אף יזמה את הקמתו של ארגון כלכלי למדינות "הגוש המזרחי" – הקומיקון (1949). תוכנית מרשל גרמה לעלייה נוספת ברמת

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור מכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

החשדנות של סטאלין כלפי כוונות המערב. התוכנית החריפה את הפערים בין המזרח למערב ואת "מסך הברזל" באירופה.

משבר ברלין

הנסיבות שהובילו למשבר ברלין

בהתאם למה שנקבע בוועידות יאלטה ופוטסדאם גרמניה חולקה לארבעה אזורים כיבוש: סובייטי, בריטי, אמריקני וצרפתי. בהתאם לאותן החלטות נקבע שיעיר הבירה ברלין, שהייתה בתוך השטח הסובייטי, תחולק גם היא לארבעה חלקים. בין אזורי הכיבוש של מדינות המערב לבין אזור הכיבוש הסובייטי מתחילים להיווצר פערים. חלק גדול מהמשבר מתחיל בעצם העובדה שברלין היא מובלעת מערבית בתוך חלק סובייטי, וברגע שנוצר סכסוך, הנסיבות הגיאוגרפיות מחריפות אותו. ב-1947 מעצמות המערב מאחדות את אזורי הכיבוש שלהן, תוך הצעה לבריה"מ לאחד גם את אזור הכיבוש שלה, אולם הסובייטים סירבו כי תפיסת העולם שלהם היא שגרמניה צריכה להיות חלשה, והם שאפו בהמשך חלוקת גרמניה. עניין נוסף שהטריד את בריה"מ שהחלק שהיא קיבלה היה חקלאי, והיא לא קיבלה את האזורים העשירים במשאבים. הגורם המיידי למשבר הוא הכנסת מטבע חדש לגרמניה. בשנת 1948 הכניסו בעלות הברית מטבע חדש לגרמניה, הדויטשמארק. מבחינת הסובייטים הכנסת המטבע החדש לברלין הייתה שבירת סטטוס קוו ופגיעה בכלכלה הקומוניסטית שהנהיגו הסובייטים בשטחם. בעקבות צעד זה הודיעו הסובייטים שהם מטילים מצור על ברלין ביוני 1948.

מהלך המצור/המשבר והתמודדות בעה"ב איתו

ניתן לראות בהטלת המצור ביטוי עמוק לתסכול לאור העובדה שהסובייטים נדחקו החוצה. בעה"ב דואגות יותר לשקם את גרמניה המערבית ולא עוזרות לבריה"מ, שכזכור ספגה את מספר האבידות הגדול ביותר במלחמת העולם השנייה. זהו ביטוי לתסכול בעקבות שינוי סדרי העדיפויות של בעלות הברית המערביות. מצור עלול להרעיב למוות את מי שנמצא בברלין כולל כוחות צבא של בעה"ב המערביות. שני הצדדים מתבצרים בעמדותיהם. בעה"ב לא מוכנות להוציא את המטבע וברית המועצות לא מוכנה להפסיק את המצור. השאיפה הסובייטית הייתה שבעלות הברית המערביות יתקפלו מברלין בשל המצור. לעומת זאת, המערב האמין שהתקפלות וכניעה לדרישות הסובייטיות יובילו לפגיעה ביוקרתו ובתפיסת "מדיניות הבלוימה". בעה"ב שדאגו לחיי הנצורים בברלין, החלו לחפש פתרונות. הן חששו שניסיון להעביר אספקה דרך הדרכים החסומות יוביל להתנגשות. לכן יזמו בעה"ב "רכבת אווירית" תוך ניצול העליונות הטכנולוגית והאווירית שלהן. החל מתחילת המשבר ביוני 1948 עד מאי 1949 בעה"ב הנחיתו 2.5 מיליון טון אספקה במהלך שנה בעזרת 275,000 טיסות. הסובייטים נשברו לאחר כשנה, כיוון שהבינו שהמצור מיצה את עצמו. הסובייטים לא השיגו את הרצון המדיני שלהם, בעה"ב המערביות לא התקפלו מברלין ולא הוציאו את המטבע מברלין. המצור העמיד את בריה"מ באור מגוחך. יש כאן פגיעה מבחינת הדימוי הפוליטי, שכן בעלות הברית טסות בקלות מעל השטחים הנצורים, וסטאלין הבין שבקרב זה הוא לא ינצח. הסובייטים לא רצו להיכנס למאבק אווירי עם בעלות הברית.

תוצאות המשבר ומשמעויותיו

- הסרת המצור – ה"רכבת האווירית" והצלחתה הביאה להסרת המצור.
- המשבר ואופן ניהולו חיזקו את האמון של הגרמנים במערב גרמניה בבעלות הברית המערביות שהפציצו אותה עד 3-4 שנים קודם לכן.
- יש כאן הצלחה ל"מדיניות הבלימה". האמריקנים ובעלות בריתה לא ויתרו על מערב ברלין, והסובייטים הבינו את מגבלות הכוח שלהם במערב ברלין והבינו שבנושא זה אין מקום לפשרה.
- תוצאות משבר ברלין קובעות את הסטטוס-קוו שיהיה באירופה עד סוף שנות ה-80. כלומר, האמריקנים לא מתערבים בנעשה במזרח אירופה, והסובייטים לא מתערבים בנעשה במערב אירופה.
- מוקדי "המלחמה הקרה" עוברים מאירופה לאזורים אחרים ובייחוד במזרח אסיה: סין, קוריאה, וייטנאם.
- ב-1949 בעה"ב המערביות מקימות את המדינה "מערב גרמניה" ["הרפובליקה הפדרלית הגרמנית"], ובתגובה מקימים הסובייטים את "מזרח גרמניה" ["הרפובליקה הדמוקרטית הגרמנית", D.D.R.]. אם כך ב-1949 מוקמות שתי "גרמניות" כשמערב ברלין היא מובלעת במערב גרמניה. בהמשך כחלק משיקום גרמניה המערבית, צירפו אותה בעלות הברית לברית נאט"ו (1954), ובתגובה הקים הגוש המזרחי את ברית ורשה (1955).

ברית נאט"ו

ב-1947 התאחדו בריטניה וצרפת בברית שכוונה תחילה נגד גרמניה, ואליהן הצטרפו כעבור שנה הולנד, בלגיה ולוקסמבורג. באפריל 1949 השתלבה ברית זו במסגרת רחבה יותר תחת הכרה שכעת ברית המועצות היא האויב המסוכן ביותר, ודרושה "מטריה" רחבה יותר להגנה מפניה. מסגרת רחבה זו הוקמה ב-1949 ומכונה ברית נאט"ו. ברית זו כוללת בין היתר את ארצות הברית, קנדה, נורבגיה, דנמרק, איטליה, פורטוגל וכן המדינות שכבר צוינו. בתחילת שנות ה-50 צורפו יוון ותורכיה, ובסוף 1954 גם גרמניה המערבית. הברית נחתמה בווישינגטון, ולא במקרה. ארצות הברית שלטה על רוב המשאבים הכלכליים והצבאיים של הברית. המטרה העיקרית של הברית עם הקמתה: יצירת חיץ צבאי באירופה שימנע את נפילתה בידי הסובייטים. הסעיף העיקרי: התקפה על אחת מחברות הברית או על כמה מהן תחשב להתקפה על כולן. מבנה הברית: מועצת נאט"ו, בה ישבו שרי החוץ וההגנה של מדינות הברית הייתה הגוף הפוליטי שקבע את מדיניות הברית, ולידה הוקמה ועדה צבאית של ראשי המטות הצבאיים של בעלות הברית. הברית מקנה יתרון לארה"ב, שכן היא רוכשת בעלות ברית קרובות גיאוגרפית לבריה"מ, שיכולות להוות עבורה איום, בעוד לבריה"מ אין בעלות ברית קרובות לארה"ב, שיוכלו להוות על ארה"ב איום. ברית זו מסמלת במידה רבה את שיאה של מדיניות הבלימה האמריקנית כפי שנוסחה על ידי ג'ורג' קנאן. כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

7.ב: הניסיונות של ארה"ב לבלום את ההתפשטות הקומוניסטית ביבשת אסיה

וביבשת אמריקה [קוריאה, קובה, וייטנאם] (עמ' 91 פסקה שנייה-92, 97-104)

קטעים 4-8: עמ' 265-270

מלחמת קוריאה (1950-1953)

1949 הייתה שנה קשה עבור ארה"ב בכל הקשור למלחמה הקרה ולמאבק בקומוניזם. בשנה זו סיימה בריה"מ לפתח פצצת אטום משלה, ובכך אבדה הבלעדיות האמריקנית בתחום הגרעין. בשנה זו גברו מאו והכוחות הקומוניסטיים על צ'אנג קאי שק, וסין הפכה למדינה קומוניסטית. צעדים אלה עוררו חששות קשים בארה"ב מהמשך הקומוניזם ומסבירים את הסתבכותה של ארה"ב בקוריאה.

עם סיום מלחמת העולם השנייה חילקו ארה"ב ובריה"מ את אזורי ההשפעה בקוריאה ששוחררה משלטון יפני, כשהחלוקה התבססה על קו הרוחב 38. אף על פי שהמטרה הראשונית הייתה ליצור בסופו של דבר מדינה קוריאנית אחת ומאוחדת, עצם הנוכחות של שני כוחות עוינים הפכה את החלוקה לעובדה שרירה וקיימת עד עצם היום הזה. בצפון קמה רפובליקה במתכונת "הדמוקרטיה העממיות". במשך שנים שלט בצפון קוריאה קים איל סונג (דיקטטור אך בעיני עצמו "איש המעשה המהפכני הגדול שחולל אינספור ניסים אגדיים" או "אב רחום שמאמץ את בני עמו אל ליבו הרחב"). צפון קוריאה זכתה לתמיכה מסין ומבריה"מ. בדרום קוריאה קם שלטון שמרני בתמיכה אמריקנית.

בשנת 1950 העניק סטאלין לקים איל סונג "אור ירוק" לחצות את קו הרוחב 38 במבצע מוגבל. אבל, השליט הקוריאני לא שאל יותר מידי שאלות, והפך את מה שנועד בעיני סטאלין להיות "בדיקה" למתקפה כוללת במטרה לאחד את כל קוריאה תחת שלטונו. כך פרצה מלחמת קוריאה (יוני 1950) שנמשכה כשלוש שנים, ובה נהרגו כ-34,000 חיילים אמריקניים, מיליון קוריאנים (משני הצדדים) ועוד כרבע מיליון סינים. מלחמה זו הסתיימה בדיוק באותה נקודה שהיא החלה, כששני הצדדים מתפרשים לאורך הגבול (קו הרוחב 38). המלחמה לא הביאה בעצם לשום הישג צבאי או מדיני.

טרומן נשיא ארה"ב דאז ראה בפלישה של צפון קוריאה סכנה גדולה, והמשך להתפשטות הקומוניזם במזרח אסיה, ואף בסיס למתקפה עתידית על יפן. ארה"ב חששה שאם לא תבלום את צפון קוריאה עלול הקומוניזם להמשיך ולהתפשט גם ליפן. מועצת הביטחון של האו"ם אישרה בלחץ אמריקני שליחת כוחות לקוריאה שהונהגו בפועל ע"י ארצות הברית. בכך, עקף טרומן את הקונגרס האמריקני בדרך למלחמה. במהלך הזה טרומן גם פגע בעיקרון הפרדת הרשויות בכך שהרשות המבצעת נטלה לעצמה כוח רב.

מהלך המלחמה

- בחודשים הראשונים דחקו כוחות הצפון את כוחות הדרום לקצה הדרומי של חצי האי.
- באמצע חודש ספטמבר 1950 החלה מתקפה תחת פיקודו של דגלאס מקארטור על צפון קוריאה (הנחיתה באינצ'ון). צבא צפון קוריאה נהדף תוך כמה שבועות צפונית לקו הרוחב 38. מקארטור, איש צבא לכל דבר ועניין, שאף גם להיות מדינאי, והוא היה מעוניין להמשיך את התנועה ולאחד מחדש את האי אך תחת השפעה מערבית. מקארטור אם כן התקדם מעבר לקו הרוחב 38 עד לקרבת הגבול עם סין.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

- בדצמבר 1950 הותקף מקארתור ע"י "צבא מתנדבים" מסין שמנה כ-200,000 "מתנדבים", שדחקו את כוחות האו"ם חזרה דרומה ואף הצליחו לכבוש באופן זמני את סיאול, בירת הדרום. מקארתור דרש אפוא להטיל פצצת אטום על סין אך סירובו של טרומן למהלך זה הביא לביקורת של מקארתור על הנשיא. לפיכך הדיח טרומן את מקארתור מכל תפקידיו.
- באמצע 1951, לאחר שסיאול שוחררה בשנית, הסכימו שני הצדדים לנהל שיחות לסיום המלחמה. השיחות נמשכו זמן רב ובינתיים נמשכו קרבות קשים במשך שנתיים נוספות שאחריהן התייצבו הכוחות בנקודת ההתחלה, על קו הרוחב 38.
- ב-1953 נחתמה שביתת נשק. יש לציין, שגם בארצות הברית וגם בבריה"מ התחלף השלטון. ב-1953 נכנס לתפקידו נשיא ארה"ב אייזנהואר הרפובליקני. כמו כן, סטאלין נפטר ממחלה ובמקומו מונה בבריה"מ מלנקוב. לא נחתם הסכם שלום, וקוריאה נותרה מחולקת.

סיכום

מלחמת קוריאה מימשה לראשונה את מדיניות הבלוימה של ארה"ב במזרח הרחוק. הייתה זו המלחמה המוגבלת הראשונה בעידן "המלחמה הקרה", והיא הוכיחה את המחויבות האמריקנית למאבק שלה נגד הקומוניזם ולמען עולם חופשי. במלחמה זו גם סין הוכיחה את עוצמתה ושהיא כוח משמעותי שיש להתחשב בו. מלחמת קוריאה האיצה את החימוש הגרעיני (ארה"ב פיתחה את פצצת המימן, ואילו סין החלה לפתח נשק גרעיני משלה). מלחמת קוריאה גם הביאה לשיקום מהיר יותר של גרמניה המערבית (שיקום צבאי ע"י צירופה לברית נאט"ו) ושל יפן (שיקום כלכלי). המטרה של צעדים אלה הייתה לחזק את שתי המדינות במאבק מול השפעות בלתי-רצויות מצד גורמים קומוניסטיים.

משבר הטילים בקובה (1962)

רקע

משבר הטילים בקובה (1962) המחיש לראשונה את סכנותיה של "המלחמה הקרה", והפעם ב"חצר האחורית" של ארה"ב. עוד במאה ה-19 הכריזה ארה"ב שיבשת אמריקה כולה היא אזור השפעה שלה, והיא אינה מוכנה לקבל כל מעורבות חיצונית באזור זה ["הצהרת מונרו" (1823)]. קובה היא האי הגדול ביותר בים הקריבי, והיא מרוחקת 65 ק"מ בלבד מחופיה הדרומיים של פלורידה. החל מסוף המאה ה-19 הייתה קובה גרושה אמריקנית, וזאת לאחר שקובה שוחררה משלטונה של ספרד ע"י ארה"ב. בשנות ה-50 של המאה ה-20 שלט בקובה דיקטאטור בשם באטיסטה. נגד שלטון זה התארגן מרד בהנהגתו של עורך דין צעיר, בן 32 אז, בשם פידל קאסטרו. קאסטרו נעזר במהפכן הארגנטינאי הצעיר הנודע ארנסטו צ'ה גווארה. לאחר המהפכה, ביצע קאסטרו רפורמות משמעותיות עם עלייתו לשלטון כשתיקונים אלה פגעו בעסקיה של ארה"ב בקובה כשדוגמה בולטת לכך היא הלאמת מטעי סוכר. ארה"ב חששה מחדירת הקומוניזם

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

לאזור, מה עוד, שהמשטר של קאסטרו היה ריכוזי ובעל סימנים טוטליטאריים. בקובה נרדפו מתנגדי המשטר, וכך ארה"ב החלה להפעיל לחץ כלכלי על קובה, תוך החרמת מוצרי הסוכר שארה"ב הייתה הרוכשת המרכזית שלהם, ובסוף 1960 נותקו היחסים בין שתי המדינות. לאחר שקובה איבדה את קשריה עם ארה"ב החל קאסטרו לחפש בעלות ברית חדשות. אוזן קשובה במיוחד מצא קאסטרו במוסקבה ובבייג'ין, וכך הוכרזה קובה ב-1961 כרפובליקה סוציאליסטית. קנדי העניק באפריל 1961 "אור ירוק" לביצוע פעולה צבאית שתוכננה עוד בימי אייזנהואר (אך הוא בחר לא להוציא אותה לפועל). במסגרת פעולה זו הכשיר ה-CIA כ-2000 גולים קובניים לנחיתה על האי. ע"פ התוכנית, ציפו הגולים להצטרפות העם הקובני למרד נגד קאסטרו. וכך, באפריל 1961 נחתו הגולים, שהוכשרו על ידי ה-CIA, ב"מפרץ החזירים". קאסטרו היה מוכן, וכוחותיו הצליחו לסכל את הפעולה. יותר מ-100 מהפולשים נהרגו, וכמעט כל האחרים נפלו בשבי, כולל מספר סוכני CIA שהשתתפו בפעולה. כישלון פעולה זו צייר את האמריקנים באור משפיל. קנדי ראה זאת כאחד הימים השחורים בחייו. הפרשה גרמה לקנדי להצטייר כנשיא חסר ניסיון, בייחוד לעומת קודמו בתפקיד, דוויט אייזנהואר. פרשייה זו העמיקה את הקרע בין שני הצדדים, והפלישה שימשה עילה לקאסטרו להעמיק את הטיהורים הפנימיים בקובה, תוך ביטול הבחירות (קאסטרו אמר: "כל יום מתקיימות בקובה בחירות שכן המשטר המהפכני מבטא את רצון העם"). באופן כללי, סימנו שנות ה-60 הראשונות עליית מדרגה במתיחות בין שני הצדדים ב"מלחמה הקרה" כשקאסטרו מכריז על עצמו כמרקסיסט-לניניסט, וכך עברה קובה באופן סופי לצידו השני של "מסך הברזל" ("גוש המזרחי").

משבר הטילים

בסתיו 1962 גילו מטוסי הביון האמריקניים שבקובה הולכים ומוקמים בסיסי טילים שיצרו אפשרויות טיווח חדשות לרעתה של ארה"ב. יש לזכור, שבריה"מ כבר "התרגלה" לעובדה שברחבי אירופה היו פרושות סוללות טילים של נאט"ו, כשעיקר המטרד מבחינת בריה"מ היו הטילים בטורקיה. ניקיטה חרושצ'וב, מנהיג בריה"מ, ראה בקנדי טירון פוליטי (כפי שהצטייר בעקבות כישלון הפעולה ב"מפרץ החזירים"), והוא ניסה לנצל זאת כדי להשיג הון מדיני. הוא התגרה באמריקנים במקום שאפילו סטאלין לא העז להתגרות בהם: במרחב היבשת האמריקנית בקובה. קנדי ציווה להטיל הסגר ימי על קובה ובכך למנוע מאניות סובייטיות לספק לקובה את הטילים. יש לציין שרוב המומחים בארה"ב דווקא תמכו במכה אווירית על בסיסי הטילים, אך היה חשש אמריקני מהסלמה כתוצאה ממתקפה זו.

השאלה המשמעותית הייתה האם הסובייטים ינסו לפרוץ את המצור. באוקטובר 1962 הופיע קנדי בטלוויזיה, ובנאום לאומה דיווח על הסכנה הנשקפת לעולם כולו. קנדי הורה להמשיך בהכנות למכה אווירית, אך הוא המשיך לדבוק בהסגר הימי. ב-24 באוקטובר נעצרו האניות הסובייטיות בסמוך לקו ההסגר. קנדי בשלב זה שאף להחזיר את המצב לקדמותו. גם חרושצ'וב הרגיש שהוא מותח את הגבולות, ולפיכך הוא שלח שני שדרים. בשדר ראשון שהגיע ב-26 באוקטובר, חרושצ'וב הביע נכונות להסדר תמורת הימנעות אמריקנית מפלישה לקובה. שדר שני התקבל ב-27 באוקטובר, ובו נוסף תנאי של נסיגה אמריקנית גם מטורקיה (פירוק בסיסי הטילים בטורקיה). קנדי התעלם מהשדר השני והחל במשא ומתן

עם חרושצ'וב על בסיס השדר הראשון. שני המנהיגים הבינו שהסלמה נוספת עלולה לסכן את שלום העולם, וכך המנהיגות של קנדי והמתניות הבסיסית של חרושצ'וב הצליחו לעצור את המשבר. חרושצ'וב נתן הוראה להחזיר את האניות הסובייטיות, וארה"ב הודיעה שהיא אינה מתכוונת לפלוש לקובה. בסיסי הטילים בקובה פורקו. הסובייטים ניסו במהלך המשא ומתן להביא את האמריקנים לפרק את בסיסי הטילים שלהם בטורקיה, אך האמריקנים סירבו. עם זאת, בסופו של דבר האמריקנים פינו את הטילים מטורקיה בגלל "התיישנות". בעקבות משבר זה הותקן לראשונה גם טלפון ישיר בין "הבית הלבן" ל"קרמלין". לאחר המו"מ העולם נשם לרווחה בידיעה ששני הצדדים לא באמת היו מעוניינים להיכנס למלחמה גרעינית, ועניין זה הוביל בהמשך לשימוש במחוות של צמצום הנשק הגרעיני.

סיכום

הפרשה נמשכה כ-13 יום ותוצאותיה נתפסו כניצחון אמריקני וכניצחון אישי של קנדי כמי שניהל את המשבר בתבונה, בניגוד לחרושצ'וב שהימר והפסיד (נסוגת האניות הסובייטיות מאזור קובה). עם זאת, ישנם היסטוריונים המעניקים פירוש שונה לתוצאות המשבר. קובה הייתה מוגנת עתה ממעורבות אמריקנית, והיא המשיכה להיות גורם טורדני במרחב האמריקני, ובכל מקרה לבריה"מ לא היו כלים להגן על קובה המרוחקת ממנה 11,000 ק"מ. בשורה התחתונה, משבר קובה מבטא בלימה אמריקנית לניסיון סובייטי להחדיר איום גרעיני ישיר וקרוב באמצעות קובה. זהו אחד הביטויים הבולטים ביותר למדיניות הבלימה האמריקנית.

מלחמת וייטנאם

מלחמת וייטנאם היא המלחמה הארוכה ביותר בתולדות ארה"ב, וזאת על אף שארה"ב מעולם לא הכריזה באופן רשמי על מלחמה זו. המלחמה עצמה קשורה באופן משמעותי לתהליך הדד-קולוניאליזציה.

רקע

צרפת שלטה באזור הודו-סין מאז שנות ה-80 של המאה ה-19. במהלך מלחמת העולם השנייה הפסידה צרפת את השליטה באזור לטובת יפן. עם סיום המלחמה, הוחזרה השליטה לצרפת, אבל אז נתקלה צרפת בהתנגדות תנועת ה"ווייט-מין" בהנהגת הו צ'י מין. הו צ'י מין היה בעל השקפה קומוניסטית-מרקסיסטית, ותנועתו קיבלה תמיכה מסין.

הצרפתים שכוחם הותש במלחמת העולם השנייה, החליטו לסגת, וזאת לאחר שספגו מכות צבאיות מכוחותיו של הו צ'י מין. בגלל החשש האמריקני שהאזור יהפוך למרחב קומוניסטי הציעו האמריקנים להשתתף בתהליך המעבר של וייטנאם למדינה דמוקרטית. לאמריקנים היה ברור שבמקרה של בחירות דמוקרטיות בווייטנאם ינצח הו צ'י מין, שבשליטתו האמריקנים לא היו מעוניינים.

הו צ'י מין עצמו ניסה להסביר לאמריקנים את עמדתו וליצור איתם דו-שיח, אך מאמציו נדחו ע"י האמריקנים. בוועידת ג'נבה (1954) הוחלט לחלק את וייטנאם לשתי ישויות מדיניות זמניות, כשלאחר שנתיים תערכנה בחירות במטרה לאחד את וייטנאם. לפיכך, בצפון הוקם משטר קומוניסטי בראשותו של הו צ'י מין ובדרום משטר פרו-אמריקני בראשותו של הווייטנאמי ה"מתמערב" נגוויין דיים המושחת. היה

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

זה למעשה ממשל בובות מערבי שהתנהל באי סייגון. כדי לייצב את המשטר הבלתי-פופולרי בדרום נאלצה ארה"ב להשקיע משאבים ולשלוח מומחים ויועצים צבאיים לאזור. כלומר, בתקופת הנשיא אייזנהאואר ישנה מעורבות אמריקנית ישירה באזור. המעורבות בימי אייזנהאואר הייתה מצומצמת והסתכמה בכמה מאות מומחי מנהל, אנשי צבא ומשטרה.

ההסתבכות במלחמה

בתקופת קנדי (1961-1963) החל תגבור משמעותי של כוח האדם הצבאי בווייטנאם, מ-900 אנשי צבא ב-1960 ל-11,300 ב-1962. קנדי הורה ליועצים הצבאיים (הכוונה לאנשי הצבא שנשלחו עוד בימי אייזנהאואר ותוגברו בימי קנדי. ראו בתחילת עמוד זה) לסייע לבניית צבא הדרום, ולהאבק ביחידות הגרילה הקומוניסטית שנקראו "וייט-קונג", שפעלו בדרום וייטנאם. מטרת האמריקנים כאמור הייתה למנוע תרחיש של "תאורית הדומינו", כלומר – לא לתת לדרום וייטנאם ליפול בידי הקומוניסטים, תרחיש שעלול היה ליצור תגובת שרשרת במזרח אסיה.

יש לזכור שהשלטון המקומי בדרום וייטנאם היה מושחת, והשגריר האמריקני אף טען שאין טעם לתחזק שלטון מסוג זה, מה עוד שדיים עצמו נרצח ב-1963. השגריר האמריקני גם טען שרצון העם הווייטנאמי הוא בהנהגתו של הו צ'י מין על כל וייטנאם. השגריר רצה להגיש דו"ח בעניין לנשיא, אך גם קנדי נרצח (נובמבר 1963).

חוסר היציבות בדרום וייטנאם הביא לחיזוק כוחות הוייט-קונג שהסתתרו בג'ונגלים, והם הסבו אבדות קשות לצבא של דרום וייטנאם. לאור מצב זה הכריז הנשיא הנכנס, לינדון ג'ונסון (1963-1969), על מחויבות אמריקנית לדרום וייטנאם תוך דבקות ב"תאורית הדומינו" שעל פיה כאמור אין לוותר על אף מאחז, זאת משום שנפילת מאחז אחד בידי הקומוניסטים עלולה להוביל לתגובת שרשרת שתפיל מאחזים נוספים. בכך החילה ארה"ב את דוקטרינת הבלימה על מזרח אסיה. וכך, בתקופת ג'ונסון התרחשה הסלמה חריפה, ומספר הכוחות האמריקנים בווייטנאם הגיע עד ל-600,000 חיילים. כוחות אלה פעלו גם ביבשה וגם באוויר. עד 1971 הוטלו על וייטנאם 13 מיליון טון חומר נפץ. על וייטנאם הוטלה כמות חומר נפץ גדולה יותר מזאת שהוטלה במהלך כל מלחמת העולם השנייה. הסלמה זאת בוצעה בעזרת צוים נשיאותיים תוך עקיפת מתמדת של הקונגרס, ובכך נפגעה מערכת האיזונים והבלמים של הדמוקרטיה האמריקנית.

ב-1964 לאחר פרשת "מפרץ טונקין" החלו האמריקנים להפציץ גם את צפון וייטנאם. בפרשה זו שיקר הנשיא וטען שספינה אמריקנית הופגזה ללא סיבה ע"י תותחים של הצפון, ושהפצצות ארה"ב היו תגובת נגד. בפועל הייתה הספינה האמריקנית ספינת ביון ששטה במימיה הטריטוריאליים של צפון וייטנאם. פרשייה נוספת שהטילה כתם על הצדקנות האמריקנים הייתה חשיפת טבח מאי לאי בו בוצעו מעשי טבח בכפר וייטנאמי ע"י הצבא האמריקני. כמו כן, עד שנת 1970 הושמדו על ידי ריסוס מהאוויר יבולים שהשתרעו על שטח של כ-23,000 קמ"ר. בשיאה עלתה המלחמה למעלה משני מיליארד דולר לחודש (כמעט 30 מיליארד בשנה). אבדות האמריקנים הגיעו בשיא המלחמה לכאלף איש בשבוע.

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

בינואר 1968 לאחר שהנשיא ג'ונסון הביע תקווה לניצחונה המתקרב של ארה"ב, הפתיעו לוחמי הוייט-קונג את ארה"ב במה שנודע כ"מתקפת טט". במהלך מתקפה זו הצליחו לוחמי הוייט-קונג להשתלט באופן זמני על אגפים בשגרירות האמריקנית בסייגון. תמונות של מתקפה זאת שודרו ע"י צוותי הטלוויזיה וקיבעו את הביזיון האמריקני בארה"ב ובעולם כולו.

תיאור המלחמה

מלחמת וייטנאם הייתה מלחמת "הפריים-טיים" הראשונה בטלוויזיה האמריקנית, כלומר המלחמה הראשונה שהועברה בשידור חי במהדורות החדשות. תמונות משדה הקרב חדרו בזמן אמת לסלון המשפחתי. שודרו תמונות של ההרוגים ושל ההלוויות יחד עם חוסר היכולת של המנהיגים להסביר את מטרות המלחמה.

שידורים אלה עוררו התנגדות קשה ובייחוד בשמאל האמריקני הליברלי. ניתן לציין גם את המחאה של אמהות ושל נשות חיילים, ואפילו ביקורת בימין האמריקני שטען שהממשל לא מספיק נחוש במלחמה. הימין טען שאם ארה"ב לא מוכנה לעשות הכל כדי לנצח במלחמה, אזי עדיף לא להיות בה משום שרק נגרם נזק.

1968 הייתה שנת בחירות, אך הנשיא ג'ונסון החליט לוותר על הצגת מועמדתו מטעם המפלגה הדמוקרטית. בבחירות 1968 ניצחו הרפובליקנים בראשותו של ריצ'ארד ניקסון את הדמוקרטים שהונהגו ע"י יוברט המפרי (סגנו של ג'ונסון). ניקסון הבטיח לצמצם את העימות בוייטנאם על ידי "וייטנאמיזציה" – העברת הנטל של המלחמה לוייטנאם עצמם (דרום וייטנאם בעיקר) תוך השבת הכוחות האמריקניים הביתה. ניקסון הביא לצמצום הכוחות היבשתיים אך מצד שני הרחיב את ההתקפות האוויריות על צפון וייטנאם תוך ניסיון לשבור את רוח הלחימה של כוחות הוייט-קונג. ניקסון גם נתן הוראה לפלוש לקמבודיה וזאת כדי לפגוע בבסיסים ובמקומות מסתור של הוייט-קונג בשטח קמבודיה השכנה. ניקסון הבין שהמהלכים אלה (ההפצצות האוויריות) לא היו מוצלחים ושרוח הלחימה של החייל האמריקני הלכה ונשחקה, וזאת במקביל לפגיעה קשה בתדמית האמריקנית בעיני דעת הקהל העולמית. לפיכך, הורה ניקסון לפתוח במשא ומתן עם הצפון להפסקת המלחמה. לקידום שיחות אלה תרמה סין לאחר שניקסון הביא להפשרת יחסים עמה. ב-1973 בסיוע של מתווכים צרפתיים הושגה הפסקת אש. ע"פ ההסכם אמורות שתי המדינות הוייטנאמיות לחיות זו לצד זו בשלום, אבל שנתיים לאחר נסיגת האמריקנים כבשו כוחות גרילה מהצפון את הדרום והכריזו על איחוד המדינה.

מראות האמריקנים הנמלטים מהשגרירות האמריקנית צולמו בשידור חי והמחישו באופן סמלי את תבוסתה של ארה"ב במלחמה זו, בעיקר בצד המנטלי, ובכך שלא הושגו יעדי המלחמה. יש לציין שעם נפילת דרום וייטנאם לידיים קומוניסטיות לא התרחשה "תאוריית הדומינו", ורוב המרחב של מזרח אסיה נותר פרו-מערבי. עניין זה המחיש שמעורבותה של ארה"ב הייתה מיותרת, יקרה וטראגית. המלחמה הייתה מיותרת משום שכאמור מטרות המלחמה לא הושגו – ארה"ב לא הצליחה לבלום את הקומוניזם

כל הזכויות שמורות © לעורכים. אין לעשות בחומר כל שימוש שלא לצרכים פרטיים, להפיצו, לצלמו או לאפשר את הורדתו באופן ישיר מכל מקום אחר מלבד פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה" ללא אישור בכתב מהעורכים או מהנהלת הפורום.

תולדות ארצות הברית לבגרות – פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה", historybagrut@gmail.com

בדרום וייטנאם, כי ברגע שהאמריקנים עזבו את האזור, כל הישות המלאכותית של דרום וייטנאם קרסה. המלחמה היוותה פגיעה קשה בכלכלה האמריקנית. המלחמה הייתה טראגית משום שכאמור נהרגו בה 60,000 אמריקנים, כמיליון חיילים וייטנאמיים ועוד אינספור אזרחים. מספר האבידות של צפון ודרום וייטנאם נאמד בלמעלה משני מיליון.

במלחמה זו איבדה ארצות הברית את ה"חזקה על הצדק". יש לזכור שהכוחות הוייטנאמיים לא לחמו למען הקומוניזם כמו שהם לחמו כתנועת שחרור לאומית נגד הנוכחות האמריקנית. כלומר, זוהי בעצם מלחמה נגד הקולוניאליזם.

מלחמת וייטנאם הביאה לשינוי הנחות יסוד בחברה האמריקנית ובייחוד בכל מה שנוגע לעיצוב מחדש של מטרות מדיניות החוץ. עד מלחמת וייטנאם וכולל, הייתה תפיסתה של ארה"ב חד-ממדית ומיושנת, וזאת משום שהיא תפסה את העולם הקומוניסטי כגוש אחד ויחיד. בשנות ה-60 התפיסה הזאת כבר לא הייתה רלוונטית, וזאת על רקע הקרע האידיאולוגי והמדיני בין בריה"מ לסיין, דבר שאפשר לגורמים קומוניסטיים קטנים יותר לנקוט בעמדות עצמאיות יותר.

מלחמת וייטנאם הותירה טראומה קשה בחברה האמריקנית, כשטראומה זאת בולטת בתרבות האמריקנית, וביטוייה מומחשים היטב בעיקר בקולנוע בסרטים רבים כמו: "אפוקליפסה עכשיו", "צייד הצבועים", "נהג מונית", "רמבו", "פלטון", "נולד בארבעה ביולי", "בוקר טוב וייטנאם", "שיער", "השיבה הביתה", "פורסט גאמפ" ועוד רבים נוספים.

7.ג: ממרוץ חימוש גרעיני לדטנט: השינויים בתפיסת המעורבות האמריקנית (עמ' 96-94, 105-110, קטע 9: עמ' 270)

שלבם מרכזיים במרוץ החימוש האמריקני

- 1945 – ארה"ב השלימה את פיתוח "פרויקט מנהטן" והופכת בכך למעצמה הגרעינית הראשונה. היא מדגימה היטב את עוצמתה בהטלת שתי פצצות האטום על יפן, בהירושימה ובנגסאקי.
- 1949 – בריה"מ השלימה פיתוח פצצת אטום משלה. פיתוח זה החריד את ארה"ב שנהנתה עד אז ממונופול מרתיע בתחום זה. לפיכך, ניתן "אור ירוק" לפיתוח מתקדם ומואץ של כלי נשק גרעיני מתקדמים יותר, כמו למשל פצצת המימן שפותחה ע"י הפיזיקאי אדוארד טלר.
- בשנות ה-50 ביססה ארה"ב את תפיסתה האסטרטגית על רעיון "התגובה המאסיבית". כלומר, ארה"ב נשענה על ההנחה שתוכל להתמודד עם מתקפה גרעינית ראשונית ואז להנחית על יריבתה "מכה שנייה" מרתיעה. לפיכך, החלו האמריקנים בייצור של מפציצים ארוכי טווח המסוגלים לשאת נשק גרעיני. מפציצים אלה פוזרו בבסיסים בכל רחבי אסיה ובמרחב האוקיינוס השקט. במציאות, הוכחה תפיסת "התגובה המאסיבית" כבלתי-ריאלית.
- בשנות ה-50 הקימה ארה"ב בריתות נוספות בדגם של נאט"ו כמו SEATO (1954) שכללה מלבד ארה"ב את בריטניה, צרפת, אוסטרליה, ניו-זילנד, תאילנד ופקיסטן, ו-CENTO (1958) שכללה מלבד ארה"ב את בריטניה, איראן, טורקיה ופקיסטן.
- 1957 – בריה"מ המחישה את יכולותיה הטכנולוגיות עם שיגור לוויין החלל הראשון "ספוטניק" באמצעות שימוש בטיל בין-יבשתי. בהמשך, שיגרה בריה"מ לחלל את הכלבה לייקה ואת האדם הראשון, הוא יורי גגרין. לפיכך, הציבה לעצמה ארה"ב מטרה להיות הראשונה להציב אדם על הירח. משימה זו הוגשמה בשנת 1969 באמצעות מעבורת החלל "אפולו 11" שהנחיתה על הירח את ניל ארמסטרונג ובאז אולדרין.
- באמצע שנות ה-60 היה מלאי הנשק הגרעיני שבידי ארה"ב שווה בעוצמתו לפי 615 מהפצצה שהוטלה על הירושימה. כמו כן, היו בידי ארה"ב 1054 טילים בליסטיים לטווח בין-יבשתי, 41 צוללות גרעיניות ו-600 מפציצים נושאי פצצות גרעיניות למרחק של עד 10,000 מייל, כש-40% ממוסוסים אלה היו בכוננות טיסה של 24 שעות ביממה. כל האמצעים האלה נועדו לאפשר לארה"ב "מכה שנייה".
- בהמשך פיתחה ארה"ב גם טילים בעלי ראש מתפצל, וגם מערכות הגנה של טילים נגד טילים. מטרת ארה"ב הייתה יצירת מערכת הרתעה שתיצור "מאזן אימה". עם זאת, לא היה ברור באילו נסיבות ישנה הצדקה לשימוש בכוח זה.

בדרך לדטנט

בימי קנדי חל שינוי בתפיסה האסטרטגית, ובוצע מעבר מתורת "התגובה המאסיבית" לעקרון "הגמול הגמיש" – כלומר, פגיעה ממוקדת, מוגדרת ומוגבלת במטרות צבאיות ע"י שילוב כוחות קונבנציונאליים ונשק גרעיני טקטי (נשק גרעיני בעל עוצמה מוגבלת).

לאחר משבר קובה ובייחוד בימי הנשיא ניקסון חלו שינויים תודעתיים נוספים. המרוץ הגרעיני הפך את האינטרס למנוע מלחמה גרעינית לחיוני ביותר, וכך, אחרי משבר קובה, נחתם כזכור הסכם ראשון בעניין זה. לאחר משבר זה גם נחנך קו טלפון ישיר בין "הבית הלבן" ל"קרמלין" כדי להגביר את התיאום בין שתי המעצמות הגרעיניות.

בשנות ה-70 נחתמו שני הסכמי סאל"ט (Strategic Arms Limitation Talks) שהגבילו באופן הדדי את המשך פיתוח הנשק הגרעיני. הסכמים אלה ביטאו את השאיפה להרפיית המתח בין המעצמות הגרעיניות. הרפיית מתח זו מכונה "**דטנט**". מדיניות החוץ האמריקנית החלה לתפוס את העולם פחות כמערכת דו-קוטבית ויותר כמערכת פוליצינטרית (רבת מרכזים). בהתאם לכך, ארה"ב חתרה לביסוס קשרים תקינים עם סין ("הפתיחה הסינית"), וזאת תוך התנערות ממסורת של איבה כלפי סין שהתפתחה במלחמת קוריאה ונמשכה במלחמת וייטנאם. ארה"ב הזמינה את נבחרת סין בפנינג-פונג לטורניר בארה"ב כדי להפשיר את היחסים (ומכאן המונח "דיפלומטית פינג-פונג"). כך, ניצלה ארה"ב את האיבה ששררה בין שתי המעצמות הקומוניסטיות, בריה"מ וסין. הפשרת היחסים עם סין זרזה לא רק את סיום מלחמת וייטנאם אלא גם הביאה לקירוב הקשר עם בריה"מ, שכן ההתקרבות בין ארה"ב לסין נועדה להפעיל לחץ על בריה"מ שאכן חששה מברית בין שתי המעצמות. עניין זה הקל על ניקסון ומזכיר המדינה הנרי קיסינג'ר להגיע להידוק הקשר גם עם בריה"מ, בשיחות עם מנהיגה ברז'נייב. שיחות אלה הביאו כאמור להסכמי סאל"ט.

תקופת הדטנט הבליטה את המסר שעדיפה הידברות על פני עימות, ולכן שנות ה-70 סימנו דעיכה מסוימת של "המלחמה הקרה". עם זאת, לאחר פלישת בריה"מ לאפגניסטן (1979) ועלייתו לשלטון של רונלד רייגן בארה"ב (1981), הוחמרה המתיחות מחדש.

שנות הדטנט עוררו חששות מצד בעלות ברית מסורתיות של ארה"ב כמו מדינות מערב אירופה ויפן. חששות אלו נבעו מצעדים של ארה"ב כמו העברת המושב הקבוע במועצת הביטחון באומות המאוחדות לסין ("הרפובליקה העממית של סין") תוך הקרבתה של טיוואן ("הרפובליקה של סין").